

Ministry of Internal
Affairs of Ukraine

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ МВС УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
РАДА ЄВРОПИ

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«Актуальні питання досудового
розслідування слідчими органів внутрішніх
справ: проблеми теорії та практики»**

18–19 квітня 2013 року

м. Дніпропетровськ

Організовано
Радою Європи та Дніпропетровським державним університетом
внутрішніх справ

ХАЙ-ТЕК ПРЕС

«Хай-Тек Прес»
Київ–2013

УДК 343.132
ББК 67.9(4УКР) 311
А 43

Укладачі:

Алфьоров С. М., Бойко О. П., Обушенко О. М.,
Вітвіцький С. С., Рогальська В. В., Сліпченко В. І.

Збірка підготовлена та опублікована в рамках проекту Ради Європи «Підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні» за фінансової підтримки уряду Данії.

Відділ впровадження прав людини на національному рівні

Директорат прав людини

Генеральний директорат з прав людини та верховенства права

Рада Європи

F-67075 Страсбург, Седекс

<http://www.coe.int/>

<http://coe.kiev.ua/projects/cjr.html>

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

49005, м. Дніпропетровськ, проспект Гагаріна, 26

mail@dduvs.dp.ua

<http://www.dduvs.dp.ua>

A43 Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). — К.: «Хай-Тек Прес», 2013. — 312 с.

ISBN 978-966-2143-98-0

Видання містить матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики» 18–19 квітня 2013 року в м. Дніпропетровськ.

Представлено праці, у яких розглянуті актуальні питання впровадження положень Кримінального процесуального кодексу України у практичну діяльність на досудовому етапі кримінального впровадження.

Праця може бути корисною для працівників правоохоронних і судових органів, науковців, викладачів, аспірантів, слухачів, курсантів і студентів юридичних навчальних закладів, а також всіх тих, хто цікавиться сучасним станом кримінального впровадження в Україні.

УДК 343.132
ББК 67.9(4УКР) 311

© Укладачі, 2013

© Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ, 2013

© Рада Європи, 2013

© «Хай-Тек Прес», 2013

ISBN 978-966-2143-98-0

Зміст

Алфьоров Сергій Миколайович ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНУ У ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	10
Авраменко Олексій Володимирович , Благута Роман Ігорович ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	16
Арешонков Віталій Володимирович ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЗМІСТУ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ..	20
Бабіч Лідія Миколаївна РОЗМІР ТА ПОРЯДОК ОБРАННЯ ЗАСТАВИ ЗА КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ КРАЇН СНД... 24	
Бідняк Ганна Сергіївна ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЕКСПЕРТА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ .	27
Брисковська Оксана Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ МИНУЛИХ РОКІВ	31
Бурбело Богдан Анатолійович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДОЗРЮВАНОГО НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ	34
Вакулик Ольга Олексіївна ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	37
Вознюк Андрій Андрійович ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	42

Гаркуша Аліна Григорівна ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ	47
Гловюк Ірина Василівна РОЗГЛЯД СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ.....	52
Городовенко Віктор Валентинович СЛІДЧИЙ СУДДЯ, ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	57
Гриза Олександр Вікторович ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ....	60
Дерев'янкін Сергій Леонідович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	63
Дерев'янюк Артем Іванович ЩОДО НЕДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗИВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК КАТУВАННЯ	66
Дрозд Валентина Георгіївна ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ МИНУЛИХ РОКІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГУМВС УКРАЇНИ В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ).....	71
Єфіменко Ігор Миколайович ВИДИ ТАЄМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	76
Єфіменко Олександр Миколайович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	80
Єфімов Микола Миколайович ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА	83

Завгородня Каріна Володимирівна КЛАСИФІКАЦІЯ АКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	88
Задоя Олег Вікторович ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ	93
Захарко Андрій Володимирович СКЛАДАННЯ ПРОТОКОЛУ ПРО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ.....	97
Захарченко Сергій Олексійович ПРОБЛЕМИ ПИТАННЯ НЕДОСТАТНЬОГО ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД	101
Карпов Никифор Семенович КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ ОСІБ ...	105
Колесников Олександр Анатолійович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В ХОДІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ	111
Костенко Костянтин Григорович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ	116
Литвинов Валерій Валентинович ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ДОСЯГЛИ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	122
Лозовський Кирил Ігорович ВИДИ ОХОРОНЮВАНОЇ ЗАКОНОМ ТАЄМНИЦІ У НОВОМУ КПК УКРАЇНИ	125
Манукова Лариса Юрївна ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ст. ст.130–133 КК УКРАЇНИ	128

Марієнко Антон Олександрович СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕФОРМАЦІЙ	131
Мартинов О.М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ст. 56 (ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	138
Михайлова Неллі Валеріївна ПОТЕРПІЛИЙ В ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ.....	143
Нестеренко А.В. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ СТОСОВНО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	151
Одинцова Ірина Миколаївна ДОКАЗУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСНИКОМ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ	155
Осауленко Олег Анатолійович РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА НОВИМ КПК.....	165
Осмолян Віталій Анатолійович ВИКОНАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОВС УКРАЇНИ ДОРУЧЕННЯ СЛІДЧОГО ПРО ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ – ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ	168
Павлова Наталя Валеріївна, Федченко Володимир Михайлович ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДИСТАНЦІЙНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	172
Пиріг Ігор Володимирович, ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГЛАМЕНТУЄ СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ.....	178

Плетенець Віктор Миколайович ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СВИДКІВ ЗА ЗЛОЧИНАМИ, КВАЛІФІКОВАНИМИ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ст. 259 КК УКРАЇНИ.....	182
Погорецький Микола Анатолійович ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ДОКАЗУВАННІ.....	186
Пономаренко Алла Василівна ЗМІНИ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ КПК	193
Попелюшко Василь Олександрович ПРОБЛЕМА ІЗ РОЗКРИТТЯМ ЗЛОЧИНІВ, СТВОРЕНА ЗАКОНОМ	197
Примаченко Віталій Федорович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» ТА «ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ»	203
Репан Микола Іванович ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО НАСИЛЬСТВО В СІМ'І З НАБРАННЯМ ЧИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	207
Рогальська Вікторія Вікторівна ЗМАГАЛЬНІСТЬ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	212
Санакоев Дмитро Борисович, Санакоева Наталя Дмитрівна ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	216
Сафонов Денис Андрійович ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ.....	221
Сербін Микола Миколайович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ І САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО	224

Сергєєва Діана Борисівна ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	227
Скрябін Олексій Миколайович ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	231
Сліпченко Володимир Іванович ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА СТ. 208 КПК УКРАЇНИ.....	236
Смирнов Євген Віталійович ПРОЦЕСУАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ.....	240
Солдатенко Олена Анатолієвна АНАЛІЗ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	243
Степанюк Руслан Леонтійович НОВАЦІЇ КПК УКРАЇНИ ЩОДО СЛІДЧИХ ДІЙ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ.....	245
Столбова Валентина Володимирівна ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РЕЗОНАНСНИХ ПОДІЙ.....	250
Тертишник Володимир Митрофанович КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ СЬОГОДЕННЯ.....	255
Титов Андрій Миколайович ЩОДО РОЗШУКУ ОСІБ ЗА КПК УКРАЇНИ	262
Уваров Володимир Геннадійович НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ ДІЇ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ.....	266
Чаплинська Юлія Анатоліївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ	270

Чаплинський Костянтин Олександрович	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ.....	274
Чернявський Сергій Сергійович	
ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ФАКТОМ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО КПК УКРАЇНИ.....	281
Шаблистий Володимир Вікторович	
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ДО ОСІБ, ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	286
Шевчишин Артем Вікторович	
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ПРИЙНЯТТЯ, РЕЄСТРАЦІЇ ТА ПЕРЕВІРКИ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВООПОРУШЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ	290
Шинкаренко Ігор Ростиславович, Кириченко Олег Вікторович	
ІМІТУВАННЯ ОБСТАНОВКИ ЗЛОЧИНУ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ	293
Юзікова Наталія Семенівна	
РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ТА ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ (відповідальний та професійний рівні).....	298
Юнацький Олександр Володимирович	
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ.....	303
Янковська Оксана Геннадіївна	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	307

Алфьоров Сергій Миколайович,
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
генерал-майор міліції,
доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист України

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ КПК УКРАЇНИ У ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Прийняття нового КПК України слід оцінювати не тільки як виконання нашою країною своїх зобов'язань перед Радою Європи, а й як процес приведення основних законодавчих актів країни до сучасних демократичних стандартів захисту прав та свобод людини. Це ще один крок у напрямку розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави. Таку оцінку новоприйнятий кодекс заслуговує не тільки зі слів представників влади, юридичної науки і практиків. Зокрема, у висновку Венеціанської комісії щодо цього КПК зазначено, що він зміцнює наміри відійти від громіздкого, із чисельними повторами, триступеневого кримінального процесу радянського типу, і що у ньому, нехай навіть у занадто складних виразах підкреслюється мета Кодексу, яка полягає в переході до більш змагальної моделі кримінального правосуддя.

Аналіз положень нового КПК України дає підстави стверджувати, що в ньому знайшли відображення найпрогресивніші та найдемократичніші положення. Зокрема, ним визнається, гарантується та забезпечується презумпція невинуватості, тобто ставлення до будь-якої людини, котра бере участь у судочинстві, як до особи, вина якої у скоєнні злочину ще не доведена. Відтепер КПК України має пріоритетом не покарання, як було раніше, а дотримання прав людини. В першу чергу це стосується реального забезпечення прав громадян шляхом закріплення принципу змагальності сторін у кримінальному провадженні. Сторонам надано рівні можливості щодо збирання та подання до суду клопотань, скарг, речей, документів, інших доказів, а також реалізації інших процесуальних прав.

Однією з найбільш революційних новел КПК України є запровадження посади слідчого судді. Після запропонованих новим КПК України змін суд узагалі набуває першочергового значення, і цілком природно, що слідчий суддя стає однією з ключових фігур на досудовому етапі кримінального провадження. Адже відтепер надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням прав і свобод громадян, застосування всіх заходів забезпечення кримінального провадження, розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора віднесено до повноважень слідчого судді.

Кримінальним процесуальним кодексом закріплюється новий порядок кримінального провадження на Україні, що охоплює досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Ключовими на сьогодні є питання практичного застосування положень Кримінального процесуального кодексу і, особливо, нововведень під час здійснення досудового розслідування злочинів, проблематика їх застосування у практичній площині і, найголовніше, порядок організації діяльності органів досудового розслідування при здійсненні своїх безпосередніх повноважень у кримінальному провадженні.

Найбільш радикальних змін, порівняно із попереднім кримінальним процесуальним законом, зазнала стадія досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тобто невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення. За таких умов громадяни мають змогу реалізувати право на захист одразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин. У той же час поза увагою законодавця (незрозумілим) залишилось питання щодо обов'язку слідчого/прокурора прийняти письмове рішення про початок досудового розслідування, оскільки, згідно з положеннями нового КПК України, таке розслідування починається автоматично. І це навіть попри те, що в ст. 110 нового КПК України чітко зазначено, що рішення слідчого і прокурора приймаються лише у формі постанови.

Відповідно до норм нового КПК України, досудове розслідування кримінальних правопорушень здійснюється шляхом провадження слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій під процесуальним керівництвом прокурора.

Донедавна переважна більшість негласних слідчих (розшукових) дій, регламентованих главою 21 КПК України, проводились як оперативно-розшукові заходи, і тому нормативне врегулювання та чітке визначення інституту негласних слідчих (розшукових) дій є надзвичайно важливим, оскільки їх проведення майже завжди пов'язане із втручанням у приватне та сімейне життя людини, обмеженням її конституційних прав на таємницю спілкування, недоторканість житла тощо.

З метою врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, забезпечення додержання конституційних прав та законних інтересів учасників досудового розслідування, швидкого, повного й неупередженого розслідування злочинів спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16.11.2012 року затверджена «Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», яка визначає загальні засади та єдині вимоги до організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими органів досудового розслідування або за їх дорученням чи дорученням прокурора уповноваженими оперативними підрозділами, а також використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Уведення до системи досудового розслідування інституту негласних слідчих (розшукових) дій є надзвичайно прогресивним кроком законодавця, спрямованим на її вдосконалення.

У той же час, проведення більшості слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій потребують наявності обґрунтованих підстав, отримання ухвали слідчого судді, що пов'язано з витратами часу, залучення певної кількості осіб. Зазначене може вплинути на оперативність їх проведення, а відповідно, і на їх ефективність.

Також Закон про ОРД із змінами від 13 квітня 2012 року конкретизував, що окремі види оперативно-розшукових заходів проводяться з дотриманням вимог КПК України, до них слід віднести можливість:

- здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями статей 260, 263–265 КПК України (п. 9 ст. 8);
- накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями статей 261, 262 КПК України (п. 10 ст. 8);
- здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями статей 269, 270 КПК України (п. 11 ст. 8), та інші.

Аналізуючи зміст Закону про ОРД, вбачається, що проведення оперативно-розшукових дій, передбачених вказаним законом, можливо і поза межами кримінального провадження, на підставі постанови про заведення оперативно-розшукової справи. Однак не знайшло свого законодавчого врегулювання питання можливості проведення ОРД після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Також чинний КПК України містить ряд положень, що покликані обмежити сферу застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. До них можна віднести норми щодо: проведення досудового розслідування по кримінальних проступках; запровадження особливої процедури погоджень застосування всіх без винятку запобіжних заходів (слідчий — прокурор — слідчий суддя). При обранні запобіжного заходу враховується більша кількість обставин, наприклад: вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення; наявність у підозрюваного постійного місця роботи або навчання; репутація підозрюваного; наявність судимостей; дотримання особою умов вжитих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється особа, або розмір заподіяної майнової шкоди внаслідок вчинення кримінального правопорушення та ін.

КПК України визначив і нові напрями та підходи до реформування інституту затримання особи. Проте деякі аспекти реформування цього

інституту потребують уточнення, серед яких такі: що слід розуміти як очевидні ознаки вчинення злочину (п. 2 ч. 1 ст. 208); як має бути забезпечено виконання положення щодо негайного повідомлення затриманому зрозумілою для нього мовою підстав затримання та його прав (ч. 4 ст. 208); як може бути зафіксовано момент затримання особи; здійснення обшуку, затриманої особи (ч. 3 ст. 208). Також варто розробити нове Положення про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які переховуються від суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання.

Також є проблеми практичної реалізації ухвал слідчого судді про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, технічне забезпечення яких для правоохоронних органів до цього часу не вирішено.

Враховуючи той факт, що КПК України запровадив новий понятійний апарат, яким суттєво змінюється статус учасників кримінального провадження, виконання завдань кримінального провадження вимагає від існуючої системи правоохоронних органів та їх структурних підрозділів постійної взаємодії, чіткої співпраці та належного рівня скоординованості зусиль у забезпеченні швидкого, повного й неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Так, наказом МВС України № 700 від 14.08.2012 р. затверджено «Інструкцію про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», яка покликана врегулювати порядок та особливості взаємодії слідчих і оперативних підрозділів відповідно до положень нового КПК України. Водночас слід констатувати, що ці питання більш детально врегулювання на рівні відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актів.

Важливим для кримінального судочинства також є зменшення строків досудового розслідування кримінальних правопорушень з моменту повідомлення особі про підозру: проступків — протягом одного місяця, злочинів — протягом двох місяців. Метою таких інновацій є запровадження концепції розумних строків, скасування необхідності винесення безлічі формальних процесуальних документів, які по своїй суті тільки уповільнюють провадження, спрощення порядку провадження щодо

кримінальних проступків, розширення застосування технічних засобів фіксування процесуальних та слідчих дій. Однак новий КПК України, як і попередній, не встановлює жодних розумних строків слідства в проміжку між початком досудового розслідування і до моменту повідомлення особі про підозру, що позбавляє особу права оскаржити рішення про початок досудового розслідування до суду, створює завідомо непропорційні умови між сторонами обвинувачення та захисту.

Революційним кроком нового КПК України стало введення у кримінальне судочинство інституту «укладення угод» (примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим; про визнання винуватості між підозрюваним, обвинуваченим та прокурором). Це дає можливість уже на початку провадження з особою направляти матеріали до суду для вирішення і, таким чином, не проводити громіздке розслідування по кримінальних правопорушеннях, де збитки в десятки разів менші, ніж затрати на розслідування. При цьому права жодної зі сторін не порушуватимуться за рахунок прозорості схеми «укладення угод».

Не менш актуальним, а можливо, і найголовнішим завданням сьогодні є практичне впровадження норм нового Кримінального процесуального кодексу України у повсякденну діяльність слідчих органів внутрішніх справ.

У зв'язку з цим Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ уже став постійно діючою платформою для наукових дискусій та місцем проведення круглих столів, семінарів та конференцій; взяв на себе провідну роль у забезпеченні впровадження положень нового кримінального процесуального законодавства шляхом експертного обговорення аспектів КПК України, запровадження яких становить найбільші труднощі для всіх учасників кримінального провадження. Зазначене вище коло питань і заплановано обговорити на нашій конференції, запрошуюю всіх до плідної дискусії та обміну думками.

Авраменко Олексій Володимирович

Начальник факультету з підготовки
слідчих Львівського державного
університету внутрішніх справ
к. ю. н., доцент

Благута Роман Ігорович

Начальник кафедри кримінального
процесу та криміналістики
факультету з підготовки слідчих
Львівського державного
університету внутрішніх справ
к. ю. н., доцент

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Досудове розслідування — перша стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР) і закінчується однією з форм визначених ч. 2, ст. 283 КПК України: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

На стадії досудового розслідування з 22 засад кримінального провадження, що визначенні главою 2 КПК України фактично реалізуються 20, що дає можливість якісно виконати визначенні ст. 2 КПК України завдання кримінального провадження та досягнути мети стадії — вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

На відміну від КПК 1960 року у чинному КПК України відсутня стадія порушення кримінальної справи, від так і починається кримінальне провадження зі стадії досудового розслідування.

З огляду на нормативну невизначеність, постає питання про доцільність застосування категорій «дослідчий кримінальний процес», «приво-ди та підстави до початку кримінального провадження», «перевірка заяв та повідомлень про вчинений злочин» та навіть «рішення про початок кримінального провадження» з позиції його процесуальної форми — постанови.

Спробуємо повести паралель, визначити позитиви та висловити зауваження, окреслити проблемні питання процедури початку кримінального провадження за законодавством 2012 року.

Розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила є обов'язком прокурора та слідчого, відповідно до засади публічності: ст. 25 КПК України [1]. Як позитив, відзначимо, що цей обов'язок законом визначено до виконання невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Таким чином, нормативно унеможливується волокі-та з початком кримінального провадження, створюються умови для досягнення мети невідкладності організаційно-правових дій та заходів на виконання вимоги всебічно, повно і неупереджено дослідження його обставин.

Законом не визначено поняття приводу до початку кримінального провадження. Однак, відповідно до Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, визначені джерела інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до ОВС уповноваженого розпочати досудове розслідування, це: повідомлення фізичних або юридичних осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою ОВС з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень; повідомлення

представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення; повідомлення, про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації; інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення; повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень [2]. Якщо провести паралель зі ст. 94 КПК України 1960 року, то вказані джерела інформації фактично є ні що іншим, як приводами до початку кримінального провадження, а підставами є наявність у джерелі інформації даних про ознаки кримінального правопорушення.

У Інструкції застосовуються терміни «єдиний облік», «прийняття», «реєстрація» заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події. Для досягнення ознаки «невідкладності» фактично відсутній елемент «перевірки» заяв чи повідомлень. Однак, з огляду на те, що може поступати інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій: адміністративних, дисциплінарних проступків, подій, які не містять ознак протиправного діяння взагалі, доречним було б передбачити в законі можливість перевірки такої інформації. Про необхідність такої дії вказує і вимога закону визначити кваліфікацію кримінального правопорушення під час внесення відомостей до ЄРДР [3]. Адже правильна, хоча і попередньо визначена кваліфікація, є запорукою якісного планування розслідування, побудови версій події та організації проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань тощо.

Крім того, перевірка давала б можливість «відсіювати» події, які явно не містять ознаки кримінального правопорушення, як наслідок, не завантажувати органи розслідування провадженнями по яких протягом 7–10 днів приймається рішення про закриття.

Також видається недостатньо обґрунтованим процесуальне рішення про початок досудового розслідування відображати лише внесенням відомостей в ЄРДР, що фактично є дією. У цьому випадку має місце підміна

понять, адже мета ЄРДР це єдиний облік кримінальних правопорушень та прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження; оперативний контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування; аналіз стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі [3]. Згідно ч 3., ст. 110 КПК України рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. Тому, на наш погляд, правильним було б передбачити законом вимогу рішення про початок кримінального провадження оформляти постановою. Це має стосуватися і прийняття рішення про визначення слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування. Однак видається доцільнішим застосовувати процедуру підтвердження повноваження слідчого в конкретному кримінальному провадженні. По-перше, такий порядок підтверджував би процесуальну самостійність слідчого, по-друге — давав би можливість організувати та проводити невідкладні слідчі (розшукові) дії без, подекуди, тривалої процедури його визначення як уповноваженого суб'єкта провадження досудового розслідування.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 376 с.
2. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії//Наказ МВС України від 19.11.2012, № 1050. — електронний ресурс. — режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2095-12>.
3. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань //Наказ Генеральної Прокуратури України від 17.08.2012, № 69. — електронний ресурс. — режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.

Арешонков Віталій Володимирович,
науковий співробітник наукової
лабораторії проблем протидії
незаконному обігу наркотиків
та кіберзлочинності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЗМІСТУ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У вітчизняному законодавстві зміст висновку експерта закріплений у статті 102 («Зміст висновку експерта») нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК). В ній передбачено загалом, що саме повинен містити висновок експерта. Практично така сама стаття була і в попередньому КПК (ст.200 «Висновок експерта»).

Не дивлячись на те, що у вказаній статті нового КПК достатньо повно описано зміст висновку експерта, як окремого документу, який оформляється за результатами проведеного експертного дослідження, однак до нової її редакції доречно було б внести деякі зміни та уточнення, що необхідно для усунення окремих суперечностей, повторів й неточностей.

Наприклад, пункт 2 частини 1, який передбачає зазначення в експертизі місця і часу її проведення, практично дублює пункт 1, який передбачає зазначення коли та де проводилось експертне дослідження. Тому пропонується виключити пункт 2 із тексту цієї статті.

Крім того, пункт 3 частини 1, який передбачає зазначення в експертизі того, хто був присутній при її проведенні, можливо доповнити словами у дужках «(у випадку присутності когось, окрім експерта)». Це потрібно для того, щоб експерт, проводячи дослідження без присутніх, кожен раз це не вказував у висновку експерта. Оскільки чинні вимоги передбачають обов'язкові змістові елементи висновку експерта, то нічого не зазначати з цього приводу він не має права.

Також із пункту 6 можна було б виключити словосполучення «отримані результати та їх експертна оцінка», оскільки фраза, що їм передуює «докладний опис проведених досліджень» включає в себе вказані етапи експертизи.

Частину 2 статті 102, котра передбачає, що у висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено про попередження експерта щодо відповідальності за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, на наш погляд, необхідно дещо змінити.

Обумовлено це такими міркуваннями: по-перше, викликає певні суперечності питання про те, хто саме може попереджати експерта про кримінальну відповідальність. За старим КПК судові експертизи могла призначати особа, яка проводила досудове розслідування або суд. Відповідно, як особа або орган на які державою покладений обов'язок здійснювати кримінальне судочинство, вони могли попереджати експерта про вищезгадану кримінальну відповідальність. За новим КПК судові експертизи дозволено отримувати й стороні захисту чи потерпілому, які не доручають їх проведення, а замовляють на договірних засадах та відповідно попереджати про щось експерта не мають права, принаймні прямо на це в КПК не вказано; по-друге, якщо навіть і могли б, то яким саме чином у новому КПК також нічого не зазначено.

До-речі, у старому КПК статтею 196 («Порядок призначення експертизи») передбачалось попередження експерта про кримінальну відповідальність за статтею 385 Кримінального кодексу України окремим протоколом тільки у випадку, якщо експертиза проводилась не в експертній установі. У випадку проведення експертизи в експертній установі, експерт зазначав про таке попередження без яких-небудь додаткових дій слідчого, що також було не зовсім зрозуміло.

Окрім цього, не зовсім коректним у вказаній частині статті, на наш погляд, є використання слова «відмова» від виконання покладених на експерта обов'язків. Оскільки у випадку втрати наданого експерту об'єкта або розголошення відомостей, що стали йому відомі під час проведення експертизи, не можна сказати, що експерт «відмовився» — він просто не виконав свої обов'язки. Тому пропонується замінити в тексті слово

«відмова» на «невиконання». Аналогічні зміни необхідно внести і у статтю 70 Кримінально-процесуального кодексу.

Підсумовуючи пропонуємо аналізовану частину статті 102 викласти у такій редакції: «У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що експерту відомі відповідні статті законодавства України щодо його відповідальності за завідомо неправдивий висновок та невиконання без поважних причин покладених на нього обов'язків, що підтверджується підписом експерта.». У такій редакції передбачається, що «відомі» вони можуть стати різними способами, наприклад, під час особистого ознайомлення, під час навчання для отримання кваліфікації, в тому числі ознайомлений однією із сторін чи потерпілим, які залучають експерта.

Перше речення третьої частини цієї статті пропонується вилучити з тексту статті взагалі, оскільки право експерта зазначити у висновку експерта про відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, про що у тексті йде мова, передбачено статтею 69 цього ж кодексу в переліку прав експерта.

Натомість окремою частиною зазначеної статті 102 можна було б передбачити, що: «Фотознімки, схеми, графіки, креслення, малюнки тощо, можуть розміщуватись в тексті висновку експерта або додаватись до нього у вигляді додатків, ілюстративних чи фототаблиць». Виділення такої частини як окремої пояснюється розповсюдженою практикою приєднання експертами до висновку експерта ілюстративних таблиць чи фототаблиць, як невід'ємних елементів оформлення проведеного дослідження.

Доречно було б друге речення частини 3 цієї ж статті також доповнити, оскільки у варіанті «Висновок підписується експертом» незрозуміло, чи кожна його сторінка, чи тільки заключна його частина, де наводяться конкретні висновки. Окрім цього, не зазначено чи завіряється висновок експерта печаткою. Тому цю частину пропонуємо змінити так: «Кожна сторінка висновку експерта, включаючи додатки, ілюстративну таблицю чи фото таблицю, підписуються експертом, а кожний підпис завіряється особистою печаткою або печаткою підрозділу.»

Враховання запропонованих уточнень при внесенні змін та доповнень до статті 102 КПК України дозволило усунути існуючі суперечності,

повтори й неточності щодо регламентації змісту висновку експерта у кримінальному провадженні.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 7 квіт. 2010 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: ПАЛИВОДА А. В., 2010. — 200 с. — (Кодекси України).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: (ОФІЦ. ТЕКСТ). — К.: ПАЛИВОДА А. В., 2012. — 382 с. — (Кодекси України).

Бабіч Лідія Миколаївна

командир взводу факультету
економічної та громадської безпеки
ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка

РОЗМІР ТА ПОРЯДОК ОБРАННЯ ЗАСТАВИ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ КРАЇН СНД

Процесуальні особливості, порядок та підстави обрання запобіжного заходу у вигляді застави постійно привертає увагу вчених та практиків. Особливо доцільно розглядати зазначений правовий інститут у порівнянні з особливостями його функціонування у кримінально-процесуальному законодавстві інших країн. Виходячи з предмета та меж нашого дослідження, зупинимось на системному аналізі порядку обрання та обрахуванні розмірів застави як запобіжного заходу в окремих країнах СНД, які, на нашу думку, є найбільш наближеними до нас за рівнем правової культури, рівнем урегульованості кримінально-процесуальних відносин, гарантіями забезпечення прав та свобод особи у сфері кримінального судочинства.

Урегулювання основних положень застосування застави як виду запобіжного заходу у ст. 176 та ст. 182 глави 18 розділу II КПК України свідчить про те, що за своєю видовою ознакою застава віднесена до системи заходів забезпечення кримінального провадження, метою застосування яких є забезпечення (досягнення) дієвості кримінального провадження (ч. 1 ст. 131 КПК України). Поряд з цим слід констатувати, що застосування запобіжних заходів за своєю видовою ознакою має і власну мету, до якої слід віднести забезпечення виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання можливим ризикам, передбаченим у ч. 1 ст. 177 КПК України. Як справедливо зазначають учені (наприклад, Л. Д. Удалова, М. А. Погорєцький, В. І. Сліпченко), застосування будь-якого запобіжного заходу не повинно відбуватися з метою вплинути на показання підозрюваного (обвинуваченого) або через свою суворість примушувати його до визнання

своєї винуватості. Вказані обставини не повинні мати місце під час кримінально-процесуальних відносин, чому, на нашу думку, мають сприяти такі запобіжники нового КПК України, як прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (під час погодження клопотання про обрання запобіжного заходу) та судовий контроль (при обранні ефективного виду запобіжного заходу).

Проводячи порівняльний аналіз застосування запобіжного заходу застава із законодавством таких країн, як Російська Федерація, Республіка Молдова, слід відзначити, що застава за своєю видовою ознакою теж належить до системи запобіжних заходів – п. 5 ч. 1 ст. 98 та ст. 106 КПК РФ, п. 9 ч. 3 ст. 175 КПК Молдови. Однак слід відзначити, що на відміну від КПК України та РФ у КПК Молдови вказаний запобіжний захід отримав назву «тимчасове звільнення під заставу». Відповідно до ч. 5 ст. 175 КПК Молдови, «тимчасове звільнення під заставу» є запобіжним заходом, альтернативним арешту, і може бути застосованим тільки до особи, щодо якої заявлено клопотання про арешт, або до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, вже підданого арешту.

Слід відзначити, що, відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України, ч. 2 ст. 106 КПК РФ та ч. 2 ст. 177 КПК Молдови, застава як вид запобіжного заходу застосовується лише за рішенням суду. Враховуючи існуючі особливості досудових форм провадження, на відміну від КПК України та РФ, за КПК Молдови правом клопотання перед судом про обрання вказаного виду запобіжного заходу наділений лише прокурор (ч. 2 ст. 177).

Викликає особливий інтерес встановлення та обрахування розмірів запобіжного заходу застава. Як зазначено у ч. 3 ст. 106 КПК РФ, вид та розмір застави визначаються судом з урахуванням характеру вчиненого злочину, даних про особу підозрюваного (обвинуваченого) і майнового стану заставодавця. Відповідно до ч. 2 ст. 192–1 КПК Молдови, розмір застави вираховується залежно від матеріального становища відповідної особи та тяжкості вчиненого злочину. Отже, КПК України на нашу думку, більш детально визначає обставини, які повинні враховуватись при обранні застави: «розмір застави визначається з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного (обвинуваченого), інших даних про його особу та ризиків,

передбачених ст. 177. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього».

Порівняємо та з'ясуємо існуючі розміри обрахування застави:

- — відповідно до ч. 2 ст. 192-1 КПК Молдови, розмір застави встановлюється судом у межах від 300 до 100 000 умовних одиниць;
- - ч. 3 ст.106 КПК РФ вказує на те, що у кримінальних справах про злочини невеликої та середньої тяжкості розмір застави не може бути менше ста тисяч рублів, а по кримінальних справах про тяжкі й особливо тяжкі злочини — менше п'ятисот тисяч рублів;
- - згідно з ч. 4 ст. 182 КПК України, розмір застави визначається у таких межах: щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, — від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати; щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, — від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати; щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, — від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати.

Таким чином, можемо обґрунтовано стверджувати, що в новому КПК України відбулась більш детальна регламентація порядку застосування запобіжного заходу застава, визначення кола обставин, які обов'язково враховуються при її обранні, а відповідно, створена надійна система гарантій від безпідставного обмеження прав та свобод підозрюваного (обвинуваченого) з метою забезпечення ефективної альтернативи триманню під вартою.

Бідняк Ганна Сергіївна,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЕКСПЕРТА ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК), змінив звичне уявлення щодо порядку кримінального провадження, діяльності сторін та учасників кримінального провадження, в тому числі і експерта.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 ч.1 КПК України). Тобто, експертом може бути фахівець в певній галузі, який працює в державній або недержавній спеціалізованій установі, має вищу освіту, пройшов спеціальну підготовку та отримав кваліфікацію судового експерта в певній галузі.

Права та обов'язки експерта чітко окреслені законодавством.

Нормами нового КПК дещо розширено та доповнено процесуальний статус експерта, а саме:

- передбачено можливість експерта «бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження» і без дозволу слідчого (ст.69 ч.3 п.3 КПК);
- надано право експерту «ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні» (ст.69 ч.3 п.5 КПК);

- «одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт» (ст. 69 ч. 3 п. 6 КПК);
- «користуватися іншими правами, передбаченими Законом України: «Про судову експертизу»» (ст. 69 ч. 3 п. 8 КПК).

Але, якщо ж проаналізувати положення Закону України: «Про судову експертизу», помітно, що права експерта визначено у тому ж обсязі, що і в КПК України за винятком доповнення: «подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта». А далі, у нормах цього закону законодавець зазначив, що «інші права судового експерта передбачаються процесуальним законодавством».

Вважаючи, що вказаний закон визначає правові та організаційно-фінансові основи судово-експертної діяльності, доцільно у ньому залишити лише відсылні до КПК норми з прав експерта. І одночасно в самому КПК конкретизувати процесуальний статус експерта і більш чітко визначити його права та видалити відсылну до вказаного закону норму.

За аналогією пропонуємо вчинити і з обов'язками експерта, оскільки порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України (ст. 1 КПК), а експерт є одним з суб'єктів такого провадження. Закон України: «Про судову експертизу» не повинен дублювати права та обов'язки цього учасника, а лише позначити, що перелік прав та обов'язків експерта розміщений в КПК.

Новим КПК на експерта покладено ряд обов'язків, які не зовсім узгоджуються з іншими його нормами, а саме:

- 1) «особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності — роз'яснити його» (ст.69 ч.5 п.1 КПК). Одночасно законодавець у ст. 518 КПК наголошує: «дані, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи не зазначаються». Вважаємо необхідним доповнити цим положенням вищезазначений обов'язок експерта або зробити посилання на нього,

оскільки призначити експертизу має право будь-яка сторона кримінального провадження.

- 2) «прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту» (ст.69 ч.5 п.2 КПК). Але, якщо мова йде про допит експерта слідчим, прокурором, то зрозуміло, що він проводиться на стадії досудового розслідування. У той же час глава 20 КПК, що регламентує проведення слідчих (розшукових) дій і регламентує процесуальний порядок їх проведення, не передбачає такої слідчої дії як допит експерта слідчим чи прокурором. Виникає питання, щодо оформлення цієї процесуальної дії слідчим, прокурором, оскільки у загальних правилах допиту (ст. 224 КПК) зазначено лише особливості допиту свідків, потерпілих та підозрюваних. До того ж не зрозуміло, чи можна діяти слідчому, прокурору за аналогією процедури допита експерта в суді, а саме, проводити допит двох експертів одночасно, коли у їх висновках існують протиріччя? Вважаємо, що ця нормативна прогалина повинна бути усунута, шляхом доповнення КПК регламентацією допиту експерта на стадії досудового розслідування.
- 3) «забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта» (ст.69 ч.5 п.3 КПК). У той же час, залучити експерта КПК дозволено кожній стороні (захисту, обвинувачення) та потерпілому, до того ж, захист має право і самостійно залучити експерта для проведення експертизи за свої кошти без узгодження з органами досудового розслідування. І тому, виникає питання щодо можливості подальшого проведення експертиз за цими ж об'єктами експертного дослідження. На нашу думку, у випадку проведення експертизи на стадії досудового розслідування за ініціативою сторони захисту необхідно передбачити у КПК обов'язкове отримання дозволу слідчого, прокурора на повне або часткове знищення об'єкта експертизи, якщо це не буде перешкоджати подальшому кримінальному провадженню.
- 4) «не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з

виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати» (ст.69 ч.5 п.4 КПК). З цього випливає, що експерт, залучений стороною захисту для проведення обов'язкової експертизи, не має право давати показання на допиті слідчому, прокурору стосовно наданого ним висновку. Одночасно ст. 290 КПК «Викриття матеріалів іншій стороні» наголошує, що при завершенні досудового розслідування прокурор або слідчий зобов'язані надати доступ іншій стороні до всіх матеріалів, серед яких можуть бути і висновки експертів. А сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ лише до речових доказів, їх частин, документів та доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Висновок експерта не відповідає ні одному із зазначених пунктів, що на нашу думку ставить сторони процесу на досудовому розслідуванні у нерівні процесуальні умови, порушуючи тим самим принцип змагальності сторін (п.15 ч. 1. ст. 7 КПК).

Положення нового КПК істотно змінили права та обов'язки експерта і підкреслюють принцип змагальності сторін та свободи в поданні ними своїх доказів до суду і у доведенні перед судом їх переконливості. А доопрацювання зазначених в даній доповіді пропозиції покращить організацію роботи не тільки експертів, а й інших сторін та учасників кримінального провадження.

Брисковська Оксана Миколаївна,
старший науковий співробітник
Національної академії внутрішніх
справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ МИНУЛИХ РОКІВ

При розслідуванні кримінальних проваджень вбивств минулих років, у яких жодній особі не повідомлено про підозру, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення такого кримінального правопорушення широко застосовуються всі види слідчого огляду. Проте частіше за інші доводиться оглядати місця події та оглядати предмети і документи. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами ст. 237 КПК України на підставі ухвали слідчого судді. У цьому разі слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді. Для участі в огляді може бути запрошений підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. Слідчий прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Слідчий огляд по таких провадженнях може бути як первинним, так і повторним.

Первинний огляд проводиться, коли свідченнями нововиявлених свідків або підозрюваного, що зізнався, або іншим шляхом встановлено місце події, раніше невідоме, або знайдені нові речові докази. Таким місцем події може бути:

- встановлене в процесі роботи по поновленому кримінальному провадженню місце приховання трупа або його частин — у випадках вбивств «без трупа»;

- знайдене місце заподіяння смерті, якщо труп, за фактом виявлення якого порушене кримінальне провадження, знаходився у іншому місці.

Зрозуміло, первинним буде й огляд місця події та інших об'єктів, відомих по провадженню із самого початку, але не оглянутих свого часу, що є одним з серйозних недоліків розслідування злочину.

Повторний огляд у кримінальних провадженнях вбивств минулих років, у яких жодній особі не повідомлено про підозру, проводиться у двох випадках:

- коли при первинному розслідуванні об'єкт оглянутий неякісно, недбало, некваліфіковано;
- коли докази, отримані по поновленому кримінальному провадженню, містять нову інформацію, з урахуванням якої вже оглянуті раніше об'єкти можуть бути сприйняті слідчим по-іншому, ніж раніше.

Повторний огляд може бути проведений з метою уточнення і деталізації обставин, зафіксованих у протоколі первинного огляду недостатньо детально. Новому слідчому, що працює по поновленому кримінальному провадженню, часто вельми доцільно безпосередньо вивчити місце події, предмети і документи, що вже були вилучені і оглянуті. Якщо таке безпосереднє вивчення, сприйняття має на меті лише краще з'ясування самим слідчим виявленого раніше і не має на меті отримання нових доказів або перевірки вже зібраних, можна не проводити огляд як слідчу дію, а оглянути об'єкти без документального оформлення.

Деякі завдання, що вирішуються у процесі огляду місця події (додакове вивчення обстановки за допомогою підозрюваного, виявлення предметів, що мають значення для кримінального провадження тощо), на практиці розв'язуються і в ході такої слідчої дії, як перевірка і уточнення показань на місці події.

У кримінальних провадженнях минулих років це особливо важливо, оскільки людська пам'ять не завжди здатна зберігати з часом прізвиська, зовнішні ознаки людини та інші відомості, необхідні для ідентифікації особи шляхом опису в показаннях і пред'явлення для пізнання. Тому

перевірка алібі підозрюваного у таких кримінальних провадженнях шляхом допитів осіб, на яких при висуненні алібі посилається підозрюваний, не завжди можлива. Навіть якщо такі свідки (родичі, знайомі) і пам'ятають сам факт перебування особи у певному місці, то точного часу цього перебування через декілька місяців, а то і років вони вказати, як правило, не можуть. У таких випадках важливі докази можуть бути отримані в процесі огляду документів: дорожніх листів; товарно-транспортних накладних; корінців авіаквитків в аеропортах, журналів реєстрації осіб, що проживають у готелях; документів камер схову вокзалів тощо. Численні приклади цього є у практиці розслідування вбивств минулих років. При цьому по можливості повинні бути оглянуті і порівняні між собою різні документи, які містять відомості про перебування особи у певному місці в час, що цікавить слідство.

Потрібно відзначити, що при повторному огляді предметів і документів набагато більшого значення, ніж при первинному огляді тих же об'єктів, набуває використання різноманітних версій. У ході огляду враховуються всі версії, висунуті в процесі досудового розслідування, а також загальні і окремі версії, сформульовані в ході роботи по поновленому кримінальному провадженню. Виведені з цих версій висновки дозволяють провести повторний огляд більш цілеспрямовано, ніж первинний, точніше визначити межі місцевості, що оглядається, більш ефективно використати відповідні науково-технічні засоби.

Бурбело Богдан Анатолійович,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
факультету з підготовки слідчих
Харківського національного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДОЗРЮВАНОГО НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Вивчення особистості підозрюваного на досудовому слідстві ставить перед слідчим певні цілі, досягнення яких неможливо без використання різноманітних наукових методів пізнання. Як справедливо відзначав І.П. Павлов: «Метод, есть самая первая, основная вещь...от метода, от способа действия зависит вся серьезность исследования, его дальнейшая судьба» [3, с.16].

За основу вивчення особистості підозрюваного в процесі досудового розслідування можуть бути прийняті і використовувані для цієї мети, методи загальної психології та психології особистості, так як саме ці науки займаються розробкою і застосуванням наукових методів. Разом з тим психологічні методи можуть бути використані при вивченні особи підозрюваного в процесі досудового розслідування, але не в тому вигляді, в якому вони використовуються в психології. Особливості використання таких методів обумовлюються наступними моментами: 1) специфічною метою спілкування; 2) особливостями психологічного контакту; 3) процесуальною регламентацією спілкування.

У процесі розслідування кримінального провадження, вивчаючи особистість підозрюваного, слідчий використовує, як правило, декілька методів, основними з яких є: бесіда, спостереження, мовна комунікація, висновки з вивчення злочинної поведінки і поведінки в цілому, узагальнення, аналіз та оцінка характеристик. Розглядаючи методи вивчення особистості підозрюваного на досудовому слідстві, вважаємо за необхідне зазначити про нетрадиційні методи отримання інформації. До їх числа можна віднести фізіогноміку, слідчий гіпноз, використання допомоги

ясновидющих, використання поліграфа. При цьому, як правильно відзначає Ф. В. Глазирін, слід розрізняти методи вивчення особистості підозрюваного і джерела даних про нього, які тісно пов'язані між собою [2, с.190].

Вивчення особистості підозрюваного слідчий повинен починати з детального аналізу всіх матеріалів кримінального провадження, наявних у відношенні цієї особи. Особлива увага при цьому звертається на його роль у вчиненні злочину. Слід зазначити, що сукупність методів вивчення особистості підозрюваного на теоретичному рівні істотно ширше, ніж число методів, використовуваних в розслідуванні злочинів. Однак практика боротьби зі злочинністю постійно бере на озброєння нові засоби, у зв'язку з чим вважаємо, що система методів вивчення особистості підозрюваного в процесі досудового розслідування розвивається.

Кожен метод, використовуваний при розслідуванні злочинів, має певні переваги. Не існує єдиного методу дослідження, який ідеально підходить би для будь-яких цілей і випадків. Крім того, метод, придатний для розв'язання однієї задачі, може виявитися абсолютно невідповідним для іншого.

Жоден з розглянутих методів не застосовується в чистому вигляді, ізолювано один від одного, завжди має місце поєднання декількох методів. Наприклад, при допиті підозрюваного можуть застосовуватися бесіда і спостереження. Відбір та адаптація конкретного методу для вирішення тієї чи іншої задачі вимагає від слідчих великого мистецтва, винахідливості, творчості та професіоналізму.

На нашу думку методи вивчення особистості підозрюваного на досудовому слідстві повинні відповідати наступним вимогам: 1) використання методів не повинно суперечити кримінально-процесуальному закону; 2) цілеспрямованість процесу, завдання і цілі якого повинні бути попередньо визначені і сформульовані; 3) результати цих методів повинні використовуватися органами досудового розслідування, а потім органами, що виконують покарання.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. — 2012. — № 90–91. — 19 травня.

2. Глазырин Ф. В. Методы изучения личности обвиняемого на предварительном следствии / Ф. В. Глазырин // Ленинизм и проблемы развития государства и права. Материалы юбилейной научно-практической конференции, посвященной 100-летию со дня рождения В. И. Ленина. — Свердловск: Издательство СЮИ, 1970. — С. 188–191.
3. Павлов И. П. Лекции по физиологии: [пособие] / И. П. Павлов. — М., — 1949. — 331с.
4. Скрыпников А. И., Гримак Л. П. Нетрадиционные методы получения информации в раскрытии преступлений / А. И. Скрыпников, Л. П. Гримак // Психопедагогика в правоохранительных органах, 1997, № 1. — С. 75–77.

Вакулук Ольга Олексіївна,
старший викладач кафедри
криміналістики та
судової медицини Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному процесі та криміналістиці належну увагу приділено ефективності досудового розслідування. Вдала організація цього виду процесуальної діяльності безпосередньо пов'язується із успішним виконанням завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, зокрема таких, як захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Систему обставин об'єктивної дійсності, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні прийнято називати предметом доказування. Ця категорія має важливе наукове та практичне значення, оскільки покликана забезпечити процес доказування, який полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета

вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Зазначені обставини необхідні для встановлення усіх ознак складу кримінального правопорушення або підстав звільнення від кримінальної відповідальності, покарання або ж закриття кримінального провадження, однак враховуючи особливості окремих видів злочинів, коло цих обставин, може бути розширене, однак в цілому воно залишається незмінним.

1. Подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) в широкому розумінні охоплює практично усі ознаки складу злочину. Адже форма вини, мотив, мета вчинення кримінального правопорушення є ознаки суб'єктивної сторони цієї форми протиправної поведінки. Шкода, завдана кримінальним правопорушенням є його наслідком, який відноситься до ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Події кримінального правопорушення є двох видів: у формі злочину та кримінального проступку. Особливості кожної події визначаються їх кількістю та особами, що їх вчинили. З огляду на це підлягають встановленню співучасники злочину — співвиконавці, організатори, підбурювачі та пособники, а також форми множини — сукупність, повторність та рецидив.

Доказуванню підлягає насамперед діяння. Водночас у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом необхідно також установити причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) особи та її наслідками. Частково це питання з'ясовується на основі дослідження інших елементів предмета доказування. Під час їх вивчення виникає чітка картина ролі

особи в тому або іншому процесі, взаємозв'язок її дії (бездіяльності), результатів, їх характеру, причинної необхідності або казуальності наслідків.

Від обставин часу і місця вчинення злочину багато в чому залежить визначення істотності шкоди, суспільної небезпечності діяння, конкретності підозри. Крім того, достовірно встановлений час і місце вчинення злочину обумовлює і правильне застосування кримінального закону, що діяв у певний період.

2. Винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. У будь-якому кримінальному правопорушенні необхідно встановити вину особи. При цьому слід усвідомлювати, що одні злочини, можуть вчинятися умисно, другі — необережно, треті — у змішаній формі вини. Це означає, що, проводячи комплекс слідчих (розшукових) дій, потрібно беззаперечно довести, що вчинення кримінального правопорушення є умисним, необережним або характеризується змішаною формою вини.

Поряд з доказуванням винуватості та вини підлягають також встановленню *мотив* і *мета* вчинення кримінального правопорушення. Це те, чим керувалась особа під час вчинення кримінального правопорушення, чого прагнула ним досягти.

3. Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Шкода завдана кримінальним правопорушенням може бути трьох видів: фізична, моральна та матеріальна.

Для кваліфікації злочину найбільше значення має фізична (побої, мордування, катування, тілесні ушкодження) та матеріальна шкода. Фізична шкода встановлюється за допомогою судово-медичної експертизи. Разом з тим важливе значення має встановлення розміру матеріальної шкоди для кваліфікації злочину, яка обраховується в неоподаткованих мінімумах доходів громадян.

Розмір фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння обраховується відповідно до «Порядку обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнення з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання», затвердженого Постановою КМУ від 16 липня 1993 р. № 545.

Процесуальні витрати складаються із: витрат на правову допомогу; витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів (ст. 118 КПК).

4. Обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. Ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особу обвинуваченого характеризують такі обставини: співучасть у злочині, кількість злочинів чи їх епізодів, дані про судимість (як зняту чи погашену, так і не зняту і не погашену), ставлення до праці, навчання, громадського обов'язку, поведінка на виробництві і в побуті, працездатність, стан здоров'я, сімейний стан, наявність фізичних або психічних вад, не володіння мовою, якою ведеться судочинство тощо. Обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання передбачені у ст. 66 та 67, а обставини, що виключають кримінальну відповідальність — у ст. 36–43 КК України.

5. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання передбачені в розділі 9, 12, 15 Загальної частини та окремих статтях Особливої частини КК України (спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності). Водночас у ст. 284 КПК України також викладено підстави для закриття кримінального провадження, зокрема відсутність події кримінального правопорушення; відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, його представник відмовився

від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу. Кримінальне провадження також закривається судом: у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК.

Вивчення обставин, що підлягають доказуванню, дозволило виявити ряд недоліків. Так, наприклад, на наш погляд, обставина передбачена п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК — вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням є наслідком вчинення злочину, а тому її можна віднести до іншої обставини — події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК). Крім того, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК) можна віднести до обставин, що вважаються підставою закриття кримінального провадження (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК). Незважаючи на окремі зауваження завдяки встановлення обставин, які підлягають доказуванню, пізнаються елементи та ознаки складу кримінального правопорушення, що в подальшому забезпечує правильну його кваліфікації та ефективне розслідування.

Вознюк Андрій Андрійович,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
розкриття
та розслідування злочинів
Національної академії внутрішніх
справ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Протидія організованій злочинності залишається пріоритетним напрямом в діяльності правоохоронних органів. Згідно з даними МВС України, за 9 місяців 2012 року виявлено 233 організовані групи та злочинні організації, учасники яких (964 особи) вчинили майже 2 тис. злочинів. У складі організованих груп і злочинних організацій виявлено 964 особи, які вчинили різні злочини. Організовані злочинні об'єднання за вказаний період вчинили 1401 тяжкий та особливо тяжкий злочин, зокрема створення злочинної організації (8), бандитизм (14), убивства за замовленням (11), розбої (72), вимагання та захоплення заручників (15), торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (36), незаконний обіг зброї (34), злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (576), крадіжки (176), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (98), злочини у сфері службової діяльності (182), легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (72), та ін. Криміногенна ситуація потребує постійного удосконалення форм і методів діяльності правоохоронних органів.

Поміж тим розслідування злочинів, учинених організованими злочинними об'єднаннями, ускладнене окремими проблемними питаннями кримінально-правової кваліфікації.

По-перше, у Кримінальному кодексі (далі — КК) України не визначено поняття «організована група» та «злочинна організація». У ч. 3, 4 ст. 28 КК України лише наведено визначення злочину, вчиненого організованою групою та злочинною організацією. Однак, поняття організованого злочинного об'єднання та вчиненого його учасниками злочину не слід ототожнювати, оскільки між ними існують суттєві відмінності. Якщо злочинна організація створюється для вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, то, злочини, вчинені злочинною організацією, можуть бути будь-якого ступеня тяжкості. Водночас для того, щоб визнати об'єднання злочинною організацією необхідна наявність в його складі п'яти і більше осіб, а для злочину, вчиненого членом злочинної організації, достатньо участі й однієї особи.

По-друге, ознаки організованих злочинних об'єднань у певних випадках не мають єдиного законодавчого закріплення, а визначені за допомогою оціночних понять. Це, зокрема, стійкість, ієрархічність, попередня зорганізованість тощо. Вони в теорії кримінального права тлумачаться по-різному, а їх визначення, наведене у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 [1, с. 2–6], на наш погляд, є недосконалим, оскільки не дає можливості відмежувати організовану групу від злочинної організації.

Нині існує потреба на стратегічному рівні у заміні чинного закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», який практично не застосовується, оскільки містить застарілі та необґрунтовані положення, що не відповідають сучасному стану протидії злочинності. Натомість існує потреба у розробці проекту нового закону «Про організовані злочинні об'єднання», у якому слід, насамперед, чітко та детально регламентувати кримінально-правові ознаки організованих злочинних об'єднань та правила кваліфікації злочинів, учинених їх учасниками [2, с. 175–177]. Таким чином, у КК будуть закріплені найбільш важливі засади кваліфікації злочинів, учинених в організованих формах співучасті. Водночас більш детальні положення правових норм, що стосуються протидії діяльності організованих злочинних об'єднань, необхідно розкрити в пропонованому законі.

Таку модель криміналізації злочинної діяльності організованих об'єднань обрано в окремих зарубіжних країнах. Так, наприклад в Грузії функціонує «Закон Грузії про організовану злочинність і рекет» від 20 грудня 2005 року № 2354-РС, який закріплює окремі положення кваліфікації злочинів, учинених в організованих формах співучасті. Мета цього закону полягає в наданні допомоги в запобіганні і боротьбі проти злочинського світу, рекету і організованої злочинності, а також у боротьбі проти членів злочинського світу для захисту приватних, громадських і державних інтересів. Подібний нормативно-правовий акт («Закон про припинення незаконних діянь членів бандитських угруповань») застосовується й в Японії.

По-третє, у теорії кримінального права існує колізія у визначенні мети злочинної організації. Відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України, метою злочину, вчиненого злочинною організацією, є спільна діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Водночас, згідно ч. 1 ст. 255 КК України, метою створення злочинної організації є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; банди — напад на підприємства, установи, організації чи на окремих громадян. Таким чином, у Загальній частині КК України мета визначена значно ширше, ніж в Особливій частині. Крім того, неоднозначно у ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК України визначено мінімальну кількість злочинів, для вчинення яких створюється злочинна організація.

По-четверте, відсутні чіткі й однозначні критерії відмежування злочину, вчиненого організованою групою, від вчиненого злочинною організацією. Злочинна організація відрізняється від організованої групи такими ознаками: 1) мінімальною кількістю учасників (в організованій групі — це три і більше, а у злочинній організації — п'ять і більше осіб); 2) метою діяльності об'єднання (якщо організована група створюється для вчинення як мінімум двох злочинів, то злочинна організація — для безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення

функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп); 3) характерною лише для злочинної організації ієрархічністю [3]. По суті, це єдина кримінально-правова ознака, що дає можливість відмежувати організовану групу від злочинної організації. Водночас мета вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, а також кількісний склад учасників (п'ять і більше) можуть бути характерні й для організованих груп.

По-н'яте, на законодавчому рівні не закріплено природу банди (ст. 257 КК України), терористичної групи (ст. 258–3 КК України), не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування (ст. 260 КК України). Тому незрозуміло до яких форм співучасті, передбачених ст. 28 КК України, слід відносити такі об'єднання. Системний аналіз кримінально-правових норм дозволяє висловити гіпотези про те, що терористична група може бути групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або ж будь-яким із цих об'єднань.

По-шосте, невирішеними та дискусійними залишаються питання кваліфікації злочинів, учинених в організованих формах співучасті, зокрема: 1) як кваліфікувати злочин, учинений членом злочинної організації, який не охоплювався умислом інших співучасників; 2) чи охоплюються диспозиціями ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України злочини, вчиненні у складі цих об'єднань; 3) функціями якого зі співучасників слід вважати дії організатора, пособника чи підбурювача, передбачені статтями Особливої частини (виконавця чи інших співучасників); 4) як кваліфікувати дії учасника організованого злочинного об'єднання, який приймав участь у вчиненні злочину, однак не вважається членом цього об'єднання; 5) що слід розуміти під озброєністю в бандитизмі та які види зброї можуть свідчити про наявність цієї ознаки; 6) як кваліфікувати злочини, учинені під час трансформації злочинного об'єднання одного виду в інший, тощо.

Література

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями» від

- 23 грудня 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 1. — С. 2–6.
2. Вознюк А. А. Щодо розроблення сучасної кримінально-правової стратегії протидії організованим злочинним об'єднанням / А. А. Вознюк // Актуальні проблеми кримінологічної політики в Україні [Текст]: матеріали міжвуз. наук. — теорет. конф. (Київ, 25 квіт. 2012 р.). — К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. — С. 175–177.
 3. Особливості кваліфікації та розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями [Текст]: метод. рек. / [Вознюк А. А., Чернявський С. С., Татаров О. Ю. та ін.]. — К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. — 56 с.

Гаркуша Аліна Григорівна,
викладач кафедри кримінального
процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Принципи правової держави, міжнародно-правові стандарти захисту прав людини однозначно передбачають можливість судового захисту на всіх етапах кримінального судочинства. Державі належить мати таку систему захисту прав і свобод, щоб укріпити правову захищеність громадян. У зв'язку з цим розвиток і становлення судового контролю як форми судового захисту прав і свобод громадян виступають надійним механізмом забезпечення прав особи в кримінальному судочинстві [1, с.10].

Конституція України повною мірою закріпила особливий статус суду, що дозволяє говорити про його вагому значущість у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина. Законодавчі ініціативи щодо прав людини, введення елементів змагальності, судового контролю та інших інститутів служать вираженням прагнення законодавця до побудови нової моделі кримінального процесу.

Більшою мірою кардинального реформування потребує досудове розслідування, в тому числі шляхом розширення змагальних засад у даній стадії кримінального процесу. У правовій державі змагальність, на думку переважної більшості українських і зарубіжних процесуалістів, є пріоритетним способом організації кримінально-правового спору.

Лише вона у змозі забезпечити належний рівень захисту прав учасників процесу відправлення правосуддя. Введення у вітчизняне судочинство інституту судового контролю з'явилося доволі вагомою гарантією охорони прав особи, залученої в кримінальний процес. Основна мета функції судового контролю полягає в захисті прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства.

Для її досягнення перед судовим контролем постає низка завдань:

- а) запобігти неправомірним діям і рішенням, що порушують конституційні права і свободи громадян;
- б) відновлювати права, безпідставно порушені органами досудового розслідування;
- в) надавати правомірним діям і рішенням особи, що провадить дізнання, слідчого, прокурора юридичної сили, легалізувавши, тим самим, отримані докази;
- г) сприяти винесенню правосудного вироку при вирішенні справи по суті.

Виходячи з цього, метою статті є обґрунтування доцільності запровадження інституту слідчих суддів у кримінальний процес України.

Аналіз чинного законодавства України не дозволяє зробити однозначний висновок, хто ж є суб'єктом реалізації судових повноважень у досудовому кримінально-процесуальному провадженні. У Конституції України термін «суд» вживається, коли йдеться про вирішення питань щодо арешту або тримання під вартою, проникнення в житло чи інше володіння особи, проведення в них огляду або обшуку, а також винятків стосовно таємниці листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції (статті 29–31). Стаття 55 Основного Закону передбачає, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових службових осіб [2, с.49].

Кримінально-процесуальний кодекс України (далі — КПК) оперує термінами і «суд», і «суддя». При вирішенні питань про оскарження затримання (ст.106), обрання запобіжного заходу у взяття під варту (ст.165), дачу дозволу на проведення низки слідчих дій (статті 177, 178, 187, 187-1, 190), оскарження постанов про порушення кримінальної справи, відмову в порушенні кримінальної справи, про закриття кримінальної справи, застосовує термін «суддя». У статті 205, в якій регулюється порядок поміщення обвинуваченого у відповідну медичну установу для проведення стаціонарної судово-психіатричної або судово-медичної експертизи, використовується термін «суд». Тобто судові повноваження у досудовому провадженні здійснюються судом та суддею.

Належний судовий контроль, об'єктивне й незалежне досудове слідство, на наше переконання, неможливі без наявності слідчого судді як неупередженого дослідника обставин вчиненого злочину. Запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді — це вірний шлях до вирішення низки проблем на стадії досудового розслідування. З його введенням відпаде частина невластивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий розподіл останніх на стадії досудового розслідування слугуватиме гарантією реалізації принципу змагальності.

Новий кримінальний процесуальний кодекс України (далі — новий КПК) пропонує введення в кримінальне судочинство такої процесуальної фігури, як слідчий суддя. Відповідно до цього проекту, слідчий суддя — це суддя, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. У суді першої інстанції він назначається зі складу суддів цього суду в порядку черговості. На жаль, ідея запровадження окремої ланки слідчих суддів так і не була прийнята.

На наше ж переконання, порядок, при якому слідчий суддя призначається тимчасово на посаду з числа діючих суддів місцевого суду в порядку черговості відповідним розпорядженням голови того чи іншого суду, неможливо визнати продуктивним.

Слідчий суддя повинен замінити собою і слідчого, й суддю загальної юрисдикції, який здійснює судовий контроль. Він може входити до структури конкретних судів першої інстанції, але обиратися саме на посаду слідчого судді й виконувати тільки ті повноваження, які закріплені за цією посадою, тобто він має бути повністю автономною процесуальною фігурою. Створення комплексу належних процесуальних гарантій прав і свобод особи в кримінальному процесі об'єктивно немислиме без наділення слідчого судді сукупністю відповідних повноважень.

Введення в кримінальне судочинство інституту слідчого судді має бути пов'язано саме з реальним реформуванням усієї системи взаємовідносин, з одного боку, між владою й судом, з другою, між органами досудового розслідування, слідчими судьями і судами загальної юрисдикції, які вирішують справу по суті. Суд, як орган влади, повинен бути наділений безумовним повноваженням входити в перевірку і оцінку подані

ініціатором клопотання обвинувальні докази, оцінювати їх на предмет належності, допустимості й достатності для вирішення спору сторін по суті. Тільки на цих об'єктивних засадах суддя вправі формувати висновок про наявність (відсутність) юридичних і фактичних підстав для задоволення того чи іншого клопотання внесеного до суду, про визнання законними і обґрунтованими оскаржувані сторонами дії або рішення органів досудового розслідування [3, с. 10, 23; 4, с. 18].

До повноважень слідчого судді слід віднести:

1. Прийняття рішень про:
 - а) обрання запобіжних заходів;
 - б) поміщення підозрюваного, обвинуваченого, підсудного до медичного чи психіатричного стаціонару для проведення судово-медичної чи судово-психіатричної експертизи;
 - в) проведення обшуку й огляду в житлі чи іншому володінні особи;
 - г) проведення примусової виїмки з житла чи іншого володіння;
 - д) виїмки матеріальних носіїв секретної інформації та/або документів, що містять банківську таємницю, а також виїмки оригіналів первинних документів суб'єктів господарювання, документів бухгалтерського обліку та бухгалтерських реєстрів, фінансової звітності, документів виконавчого провадження;
 - е) накладення арешту на кореспонденцію та виїмку її в установах зв'язку; є) застосування технічних засобів отримання інформації; накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, підсудного; ж) накладення арешту на майно або кошти банку, що знаходяться на його рахунках, на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку;
 - з) застосування тимчасового або екстрадиційного арешту.
2. Розгляд скарг на процесуальні рішення, дії чи бездіяльність особи, яка провадить дізнання, органу дізнання, слідчого або прокурора.
3. Прийняття рішень по актах амністії, по примиренню сторін в кримінальному процесі тощо.
4. Вирішення окремих питань при виконанні вироку: звільнення по хворобі, умовно-дострокове звільненням від покарання через хворобу тощо.
5. Здійснення провадження по справам приватного обвинувачення.

Наостанок, пропонуємо звернути увагу на те, що нормативне забезпечення автономності функціонування слідчого судді та його процесуальної незалежності повинно бути пов'язано зі створенням ефективної системи перевірки законності й обґрунтованості рішень самого слідчого судді.

Наприклад, можна передбачити право подання апеляції на рішення слідчого судді, яка розглядатиметься окремою палатою апеляційного суду, або відповідним комітетом органів місцевого самоврядування.

Література

1. Гуськова А. П. Процессуально-правовые и организационные вопросы подготовки к судебному заседанию по УПК РФ / Гуськова А. П. — Оренбург, 2002.
2. Гловюк И. В. К вопросу о субъекте реализации судебных функций в досудебном уголовно-процессуальном производстве Украины / Гловюк И. В. // Актуальные проблемы уголовно-процессуального права и практика его применения: матер. междунар. науч. — практ. конф. (30 апр. 2009 г.). — Караганда: КЮИ МВД РК, 2009.
3. Муратова Н. Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук / Н. Г. Муратова. — Екатеринбург, 2004.
4. Сбоев А. С. Механизм судебного контроля в досудебном производстве России: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / А. С. Сбоев. — Челябинск, 2004.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». — Х.: Одіссей, 2012. — 360с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України. — Х.: Одіссей, 2011. — 248с.

Гловюк Ірина Василівна,
к. ю. н., доцент Національного
університету
«Одеська юридична академія»

РОЗГЛЯД СЛІДЧИМ СУДДЕЮ КЛОПОТАННЯ ПРО ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. передбачив новий захід кримінально-процесуального примусу — тимчасовий доступ до речей і документів. Закріплення у КПК цього заходу забезпечення кримінального провадження, як уявляється, серед іншого, пов'язане із забезпеченням реалізації принципу змагальності, адже цей захід, який може полягати не тільки в ознайомленні із речами та документами та виготовленні їх копій, а й у здійсненні їх вилучення (виїмки), може бути здійснений з дозволу слідчого судді не лише стороною обвинувачення, а і стороною захисту.

Тимчасовий доступ до речей і документів — це захід забезпечення кримінального провадження, що полягає у зобов'язанні особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, надати стороні кримінального провадження можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Ініціаторами забезпечення тимчасового доступу до речей і документів, відповідно до ст. 160 КПК, є сторони кримінального провадження. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (виняток становлять тільки речі і документи, до яких заборонено доступ). У зв'язку із цим виникає питання: чому потерпілого, ким є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, позбавлено подібного права? Як відомо, потерпілий, за загальним правилом, не відноситься до сторони кримінального провадження: п. 19 ст. 3 КПК закріплює, що до

сторони обвинувачення відноситься потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК; однак для досудового розслідування такі випадки прямо не встановлені. Тому слід внести до ст. 160 КПК норму, якою дозволити також потерпілому звертатися до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів.

Ст. 163 КПК передбачає порядок розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів.

За загальним правилом, після отримання клопотання слідчий суддя повинен здійснити судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи. Однак, якщо ініціатор тимчасового доступу до речей і документів наведе у клопотанні доводи про наявність достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

Таке формулювання вимагає наявності доказів того, що є реальна загроза зміни або знищення речей чи документів; при цьому реальність загрози є оцінною категорією, що ускладнює застосування цієї норми на практиці. Як уявляється, у даній нормі закладено надто високий стандарт доказування для вирішення питання про тимчасовий доступ до речей та документів. Надання достатніх доказів реальності загрози є ускладненим, оскільки потребує аналізу і оцінки суб'єктивної зацікавленості особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, а також її намірів, і підтвердження її певними документами. Неправильна ж оцінка такої загрози та її реальності може призвести до знищення, приховування речей та документів. Адже особа, у володінні якої знаходяться подібні речі та документи, отримавши судовий виклик, вже зможе або приховати їх, або знищити, у разі, якщо вона у цьому зацікавлена; або іншим чином підготуватися до негативного для неї розвитку подій у разі винесення ухвали про надання тимчасового доступу. Тому, як уявляється, доцільніше було б закріпити інший стандарт доказування для прийняття цього рішення — розумної підозри про можливість зміни або знищення речей чи документів, що дозволяло б приймати рішення про розгляд клопотання без виклику особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи,

аналізуючи її статус у кримінальному провадженні або взаємовідносини із суб'єктами кримінального провадження, і не зобов'язувало б суб'єкта подання клопотання надавати достатню сукупність доказів про наявність реальної загрози. Адже, як точно указує О. В. Смирнов, достатність фактичних обставин — підстав рішень повинна пов'язуватися: для основних рішень — з доведеністю; для допоміжних — підготовчих — з вірогідністю; допоміжних — операційних і процедурних, як правило, — з факультативною достовірністю, яка не приймає, однак, форми доведеності [1].

Рішення про здійснення судового виклику або розгляд клопотання без судового виклику особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, приймається слідчим суддею, судом за результатами оцінки доводів, викладених у клопотанні. Якщо слідчий суддя приймає рішення про судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, у повістці повинно бути зазначено про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику.

Суб'єктами, які беруть участь у розгляді клопотання, є сторона кримінального провадження, яка подала клопотання, та особа, у володінні якої знаходяться речі і документи (крім випадків, коли слідчий суддя прийняв рішення не викликати цю особу). Однак неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

При розгляді клопотання до обставин, що складають локальний предмет доказування, відносяться: факт перебування або можливості перебування речей чи документів у володінні певної фізичної або юридичної особи; їх суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; факт того, що ці предмети і документи не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; необхідна форма тимчасового доступу.

Тягар доказування цих обставин покладається на ініціатора клопотання. Не розглядаючи детально питання про поняття та зміст тягара доказування у кримінально-процесуальному доказуванні, зазначимо, що нами підтримується позиція, що тягар доказування — таке положення,

коли особа, намагається довести, аргументувати свою позицію, надає для цього докази, бере участь в їх дослідженні та доведенні їх переконливості, а в том у випадку, коли довести свою позицію особі не вдається, настають несприятливі наслідки — суд не погоджується з наведеними доводами і ухвалює інше рішення [2].

Саме тому тягар доказування у даному випадку слід розуміти як необхідність для сторони кримінального провадження надати належні, допустимі, достовірні та достатні докази того, що речі або документи: 1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи; 2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні; 3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю; а у випадку, якщо у клопотанні ставиться питання про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю — також можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Якщо сторона кримінального провадження, яка подала клопотання, не доведе існування зазначених обставин, слідчий суддя виносить ухвалу про відмову у задоволенні клопотання. При цьому, якщо сторона клопотаче про вилучення (виїмку) предметів або документів, вона повинна довести наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

Додаткові обставини мають бути встановлені при розгляді клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, що містять охоронювану законом таємницю. При розгляді такого клопотання сторона кримінального провадження додатково повинна довести можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

За результатами розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя може винести ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів (указавши при цьому форму доступу) або ухвалу про відмову у задоволенні клопотання.

Література

1. Смирнов А. В. Достаточность фактических оснований уголовно-процессуальных решений / А. В. Смирнов // Правоведение. — 1983. — № 5. — С. 80–86 // Режим доступу: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=186826>
2. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. П. Алєніна. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. — С. 289

Городовенко Віктор Валентинович,
голова Апеляційного суду
Запорізької області,
кандидата юридичних наук,
заслужений юрист України

СЛІДЧИЙ СУДДЯ, ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ ДОЗВОЛУ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Прозорість законодавчої регламентації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій, наявність визначених законом механізмів контролю за їх провадженням, поєднання у системі кримінального провадження гласних і негласних методів здобуття інформації про підготовлювані та вчинені злочини при одночасному посиленні конституційних гарантій прав і свобод особи стає ефективним інструментом протидії злочинності.

Правова регламентація негласних слідчих (розшукових) дій у Кримінальному процесуальному кодексі України спрямована на посилення правоохоронної функції держави та захисту прав і свобод окремих осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, розширити можливості оперативно-розшукової діяльності, за умови дотримання конституційних гарантій прав особи¹.

З метою закріплення процесуальних гарантій дотримання конституційних прав і свобод новим Кримінальним процесуальним кодексом України запроваджено надійні механізми правового захисту та допомоги, передбачено проведення негласних слідчих (розшукових) дій і уповноважено органи судової влади здійснювати контрольні функції під час досудового кримінального провадження.

Відповідно до норм нового КПК у галузі захисту прав людини та кримінальної юстиції підвищується роль суду в механізмі охорони прав та законних інтересів особи, що можуть бути обмежені на досудових стадіях

¹ Шолудько Б. А. Негласні слідчі (розшукові) дії. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://foliant.in.ua/pravovoy-kommentariy_id_16.html.

кримінальною процесу. Це означає, що судовий контроль у стадії досудового слідства носить гарантійний правоохоронний характер як стосовно людини, і громадянина, так і щодо правосуддя по кримінальних справах, оскільки він покликаний не допустити незаконного обмеження конституційних прав учасників кримінально-процесуальної діяльності, а у разі необхідності — швидко й ефективно їх відновити¹.

На відміну від слідчих (розшукових) дій, негласні слідчі (розшукові) дії закриті для осіб, яких стосуються, і саме ця обставина обумовлює необхідність існування ефективних гарантій захисту прав цих осіб, які б унеможливили надання органам державної влади дискреційних повноважень, що мають необмежений характер².

Відповідно до концепції, закладеної у новому КПК України, відбувся частковий перерозподіл повноважень між прокурором і слідчим суддею у бік розширення сфери судового контролю і одночасного звуження сфери прокурорського нагляду.

Після запропонованих новим КПК України змін, слідчий суддя набув статусу однієї з ключових фігур у кримінальному процесі, особливо на стадії досудового слідства, оскільки більшість процесуальних рішень приймається саме слідчим суддею.

Інститут слідчого судді й питання його впровадження у вітчизняне законодавство були предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних вчених, зокрема Ю. М. Грошевого, В. Т. Маляренка, В. Д. Бринцева, Ю. П. Аленіна, Ю. В. Скрипіної, А. Р. Туманянц та інших, які системно і послідовно відстоювали позицію необхідності впровадження дієвого судового контролю за дотриманням прав особи під час досудового розслідування. З огляду на це, можна констатувати, що інститут слідчого судді є одним з найбільш ретельно і детально регламентованих інститутів в системі нового КПК України.

З набранням чинності КПК відбулися зміни в процедурі взаємодії слідчого та прокурора і, відповідно, слідчого та судді. Виходячи із

¹ Трофименко В. М., Туманянц А. Р. Судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини при проведенні слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи: Кримінальний процес та криміналістика: Вісник Харківського інституту регіонального управління та права [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://univer.km.ua/visnyk/653.pdf>.

² Досудове розслідування кримінальних справ: Грошевий Ю. М., Вапнярчук В. В., Капліна О. В., Шило О. Г. — Х. ФІНІ, 2009. — С. 113—118

призначення слідчого судді в кримінальному процесі, всі слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії, які обмежують конституційні права людини, проводяться виключно за його рішенням.

Варто зазначити, що рішення про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймається лише у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. У свою чергу обов'язок доведення неможливості отримати такі відомості іншим чином, ніж як у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, покладається на особу, яка заявляє клопотання про їх проведення. Як зазначає М. А. Погорецький, якщо результату після проведення негласних слідчих (розшукових) дій не буде отримано, то слідчий повинен нести відповідальність за порушення чинного законодавства¹.

Тому, належний судовий контроль, об'єктивне й незалежне досудове слідство, на наше переконання, неможливі без наявності слідчого судді як об'єктивного і незалежного дослідника обставин вчиненого злочину. Запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді — це вірний шлях до вирішення низки проблем на стадії досудового розслідування. З його введенням відпала частина невластивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий розподіл останніх на стадії досудового розслідування є гарантією реалізації принципу змагальності.

Аналіз актів внутрішнього законодавства та судової практики з питань судового контролю за проведенням негласних слідчих дій дає підстави для висновку, що захист основних прав і свобод людини і громадянина в Україні шляхом здійснення контролю судом за їхнім дотриманням, досяг рівня міжнародних стандартів, а в системі юридичних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина набув особливого значення для забезпечення дотримання прав учасників кримінального процесу при розслідуванні злочинів.

Отже, слідчий суддя фактично у кримінальному провадженні виступає гарантом дотримання і захисту прав, свобод та інтересів підозрюваних і обвинувачених осіб та є об'єктивною і незалежною, неупередженою фігурою, яка приймає самостійні рішення.

¹ Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі / М. А. Погорецький. — Х.: Арсіс ЛТД, 2007. — 575 с.

Гриза Олександр Вікторович,
начальник слідчого управління
ГУМВС України в Дніпропетровській
області, полковник міліції

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТАЄМНИЦІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Виконання завдань кримінального судочинства неможливе без дотримання належного рівня оперативності строків досудового розслідування, його повноти та неупередженості. Однак не слід залишати поза увагою і той факт, що виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України, потребує дотримання таємниці досудового розслідування та вжиття відповідних заходів щодо нерозголошення відомостей, що становлять зміст вказаного виду таємниці (ст. 222 КПК України). Системний аналіз положень КПК України вказав на те, що головними суб'єктами забезпечення дотримання таємниці досудового розслідування виступає слідчий та прокурор, поряд з цим варто звертати увагу на обов'язок працівника оперативного підрозділу, дільничного інспектора міліції, помічника слідчого та інших представників ОВС чи правоохоронних органів, які залучаються до кримінального провадження на підставі наказів МВС України № 700 від 14.08.2012 р., № 962 від 26.10.2012 р., № 1050 від 19.11.2012 р. до роботи у складі слідчо-оперативної групи, постійно діючої слідчо-оперативної групи, спільних слідчих груп та ін. Про існування вказаного обов'язку у працівників правоохоронних та судових органів усіх рівнів свідчить встановлення кримінальної відповідальності за розголошення даних досудового слідства або дізнання, вчинених суддею, прокурором, слідчим, працівником органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи брала ця особа безпосередньо участь у досудовому слідстві чи дізнанні (ст. 387 КК України).

Запроваджуючи принцип можливості розголошення відомостей досудового розслідування лише з дозволу слідчого або прокурора і тільки у визначеному ними обсязі, слід виходити також з тих положень КПК

України, якими визнається право сторони захисту на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення (ст. 221 КПК України), право брати участь у слідчих діях, у яких слідчий визнає їх присутність доцільною або які проводяться за їх клопотанням, а також право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження після його завершення (ст. 290 КПК України – відкриття матеріалів іншій стороні).

У зв'язку з цим виникає обов'язок слідчого і прокурора перед початком кожної слідчої (розшукової) дії, надання для ознайомлення матеріалів кримінального провадження чи їх окремої частини або у будь-якому іншому випадку за власним розсудом (наприклад, виходячи з обставин кримінального провадження, особи злочинця, факту застосування заходів безпеки та ін.) приймати рішення про необхідність попередження конкретних осіб про обов'язок не розголошувати такі відомості без дозволу слідчого (прокурора). На нашу думку, про існування вказаного обов'язку повинно бути зазначено не лише в протоколі слідчої дії, а й має бути відібрана у письмовій формі відповідна розписка про недопустимість розголошення зазначених відомостей та роз'яснення можливої кримінальної відповідальності за недотримання покладених на особу обов'язків.

Вивчення матеріалів практики вказало на те, що відібрана розписка повинна зберігатися в матеріалах кримінального провадження у запечатаному конверті, скріпленому підписом слідчого (прокурора), та засвідчена печаткою територіального органу внутрішніх справ.

У тих випадках, коли до сторони захисту чи потерпілого звернуться представники засобів масової інформації з метою отримання певної інформації про подію, що викликала значний суспільний інтерес чи резонанс громадської думки, то надання потрібної інформації повинно передувати отримання дозволу прокурора чи слідчого щодо можливих меж розголошення охоронюваних відомостей. Вказаний факт дозволу та його можливі межі також підлягають письмовому оформленню. У випадку відмови слідчого (прокурора) надати дозвіл на їх розголошення, указані вище суб'єкти кримінального провадження повинні в обов'язковому порядку відмовитись від будь-яких коментарів з посиланням на необхідність збереження таємниці досудового розслідування.

Вивчення досвіду зарубіжних країн вказало на те, що забезпечення інституту таємниці досудового розслідування здійснюється шляхом існування різної системи гарантій і навіть може не передбачати існування спеціальної норми. Наприклад, у КПК Республіки Молдова встановлено обов'язок забезпечення конфіденційності кримінального переслідування (ст. 212), а учасники процесуальних дій за вимогою органу кримінального переслідування та судової інстанції беруть на себе письмове зобов'язання про нерозголошення відомостей про приватне життя особи (ч. 2 ст. 15). Аналіз КПК Вірменії та Республіки Білорусь хоч і вказав на відсутність загальної імперативної норми, проте зазначений обов'язок суб'єктів кримінального провадження встановлюється сукупністю диспозитивних норм та приписів. Наприклад, КПК Вірменії передбачає обов'язок недоторканості приватного та сімейного життя (ст. 170), охорони державної таємниці (ст. 171), збереження службової та комерційної таємниці (ст. 172); у КПК Республіки Білорусь гарантується збереження таємниці особистого та сімейного життя (ст. 13 та ст. 23), застосування заходів безпеки (ст. 75) або збереження від нерозголошення інших охоронюваних законом таємниць, включаючи державну таємницю (ст. 257).

Таким чином, підбиваючи підсумок, зазначимо, що забезпечення таємниці досудового розслідування як у КПК України, так і інших держав має свій механізм стримання та противаг, завдяки якому досягається оптимальний баланс між приватними та публічними інтересами; встановлено гарантії, які за певних обставин дозволяють отримати доступ до матеріалів кримінального провадження, а також які спрямовані на вжиття заходів щодо їх нерозголошення. Вказані обмеження мають лише винятковий та тимчасовий характер.

Дерев'якін Сергій Леонідович,
начальник кафедри кримінального
процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
полковник міліції

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОВС В СУЧАСНИХ УМОВАХ

З моменту набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України повноваження слідчого визначаються обсягом наданих цим законом прав і обов'язків, його взаємин зі слідчим суддею і прокурором, керівником слідчого підрозділу, а також з оперативними підрозділами.

Нове кримінальне-процесуальне законодавство передбачає суворе дотримання слідчим правил проведення досудового розслідування. Недарма в положенні, яке передбачає процесуальні повноваження слідчого (ч.1 ст.40 КПК України) вказано, що слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, а також прийняття законних і обґрунтованих поточних і підсумкових процесуальних рішень. При цьому слідчий не тільки сам проводить досудове розслідування, а і залучає до його проведення інші служби і насамперед оперативні підрозділи.

Особливого значення для правильної організації досудового слідства має чітка взаємодія слідчого з оперативними підрозділами. Кримінальний процесуальний кодекс України, регламентуючи такі взаємовідносини, надає права слідчому доручати та надавати вказівки відповідним оперативним підрозділам на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій по матеріалам досудового розслідування, які знаходяться у слідчого у провадженні (ст.40 КПК України). Виконувати такі вказівки і доручення відповідний оперативний підрозділ повинен обов'язково. Такі вказівки надаються співробітникам оперативних

підрозділів у письмовій формі (ст.41 КПК України). Але існують випадки, коли при спільних виїздах на місце вчинення кримінального правопорушення, при проведенні огляду місця події, обшуку і в інших невідкладних випадках такі доручення можуть надаватися і в усній формі. Але це стосується тільки спільних виїздів. Працівник оперативного підрозділу під час виконання доручення слідчого користується повноваженнями слідчого і несе відповідальність за законність виконання доручених йому процесуальних дій, проте не має права здійснювати (окрім зазначених у дорученні) процесуальної дії з власної ініціативи або звертатися з клопотанням до слідчого про їх проведення. Хоча іноді виникають ситуації, коли виконуючи доручення слідчого про проведення однієї слідчої (розшукової) дії, необхідно негайно провести іншу. На наш погляд це положення потребує деяких змін та доповнень.

Як свідчить практика, не завжди при здійсненні заходів, що стосуються протидії злочинності у співробітників оперативних підрозділів є час отримати письмове доручення слідчого.

Наприклад, під час виконання слідчої (розшукової) дії, яка виконується за письмовим дорученням слідчого, до оперативного співробітника надійшла інформація, що предмети та речі, які знаходяться у розшуку, зберігаються у конкретному місці, але у найближчий час можуть бути знищені або перевезені у інше місце. Існує потреба вилучити їх негайно. На нашу думку, інформування слідчого про ці обставини і його усна згода, навіть у телефонному режимі, на проведення відповідних дій надасть можливість прискорити проведення досудового розслідування і отримати належні докази по кримінальному провадженню.

На сьогодні основною проблемою у напрямі організації взаємодії слідчих та оперативних підрозділів необхідно визнати неможливість здійснення останніми активної наступальної оперативно-розшукової діяльності у наслідок відсутності необхідного рівня її нормативно-правової регламентації.

Наказом МВС України від 16.11.2012 № 1041 визнано таким, що втратив чинність, наказ МВС України від 17.07.2004 № 007 «Про затвердження Інструкції про оперативно-розшукову діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України». Отже, на сьогодні фактично з

моменту набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 20.11.2012 оперативні підрозділи органів внутрішніх справ у своїй практичній діяльності керуються виключно положеннями Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що докладно тактику ОРД не регламентує.

Нагальною необхідністю на сьогодні є якнайшвидше погодження у Міністерстві юстиції України інструкцій «Про оперативні провадження» та «Про агентурну роботу».

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар за загальною редакцією С. В. Ківалова, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченка. Харків «Одіссей» — 2013 р.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М.Є. Шуміла. Київ «Юстініан» 2012 р.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у двох томах за загальною редакцією професора В. Я. Тація, Генерального прокурора України В. П. Пшонки, професора А. В. Портнова. Харків «Право» 2012 р.
4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Дерев'яно Артем Іванович,
слухач Малої академії наук України,
Київське територіальне відділення

ЩОДО НЕДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ВНАСЛІДОК КАТУВАННЯ

У статті 86 Кримінального процесуального кодексу (далі — КПК) України надається визначення допустимості доказу, а також вказується, що недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення [1].

У ст. 87 КПК України зазначається, що недопустимими слід визнавати докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, а також надається перелік діянь, які слід вважати такими порушеннями. Серед цих діянь є й таке: отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України).

У ч. 1 ст. 127 Кримінального кодексу (далі — КК) України поняття «катування» визначається як «...умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб» [2].

Варто зауважити, що катування вважається одним із найнебезпечніших міжнародних (конвенційних) злочинів. Водночас, конвенційне розуміння поняття «катування» і те, що надається національним законодавцем (ч. 1 ст. 127 КК України), різняться між собою. Так у ч. 1 ст. 127 КК України поняття «катування» визначено одночасно у вузькому та широкому значенні по відношенню до міжнародного поняття. У вузькому

розумінні цей злочин може бути вчинений лише завдяки дії, тоді як ст. 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (10.12.1984р.) використовується ще й термін «чи з їх мовчазної згоди», чим вказує на те, що аналізоване діяння може бути вчинене і через бездіяльність, тобто пасивним способом [3].

У широкому значенні злочинна поведінка, згідно зі ст. 127 КК України, прямо не пов'язана зі спеціальними суб'єктами — «державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні». При цьому вітчизняний науковець О. М. Ігнатів у своєму дослідженні доводить, що катування — це злочин, котрий вчиняється виключно у зв'язку зі службовою діяльністю [4, с. 9].

Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 127 КК України, відповідальність за катування пов'язана зі спеціальною метою (примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання; або покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб), однак у ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ця мета сформульована більш широко: «...чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого характеру...».

Таким чином, у національному кримінальному законодавстві терміном «катування» не охоплюється пасивна злочинна поведінка, про яку йдеться у ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Відповідно до ст. 9 Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004р. у такому разі більшу юридичну силу мають норми міжнародно-правових актів, згоду на які дала Верховна Рада України. Однак згідно із ч. 4 ст. 3 КК України застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією (застосування щодо суспільних відносин, не регламентованих у правовому порядку безпосередньо, загальних національних чи міжнародних систем права) заборонено. За цих умов внесення змін і доповнень до ч. 1 ст. 127 КК України є очевидним та об'єктивно обґрунтованим [5].

Р. М. Римарчук та В. Я. Ільницький зазначають, що у ст. 5 Загальної декларації ООН прав людини (10.12.1948р.), ст. 7 Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права (16.12.1966р.), ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання та в інших міжнародно-правових актах вживаються терміни «катування», «жорстоке поводження», що зумовлює потребу їх визначення [6; 7, с. 89–95].

У межах європейського правового простору питання тлумачення відповідних кримінально-правових термінів і понять подекуди вирішується Європейським судом з прав людини. Так, розглядаючи справу Ірландії проти Великої Британії (1978р.), цей Суд розрізнив три основні поняття, що закладені у змісті ст. 3 Конвенції Ради Європи про захист прав і основоположних свобод (04.11.1950р.) щодо ступеня жорстокості поводження: 1) *катування* — умисне нелюдське поводження, що завдає серйозних і жорстоких страждань; 2) *нелюдське поводження або покарання* — заподіяння сильного фізичного або душевного страждання; 3) *принижуюче гідність поводження або покарання* — таке погане поводження, що спрямоване на те, щоб викликати в жертв почуття страху, пригніченості та неповноцінності з метою образити, принизити або зламати їхній фізичний та моральний опір. Особливе значення при оцінюванні ступеня жорстокості, за висновком Суду, мають такі факти, як стать, вік, стан здоров'я жертви, характер поводження чи покарання, за яких обставин, яким чином і якими методами воно здійснювалося, його тривалість, фізичні або психологічні наслідки, тощо [8].

Враховуючи те, що положеннями ст. 127 КК України не відображається повною мірою зміст катування, який міститься у ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, видається за доцільне запропонувати внести відповідні зміни до КК України, передбачивши у ст. 127 всі об'єктивні ознаки катування, закріплені у міжнародних нормативно-правових актах.

Водночас, використання у п. 2 ч. 2 ст. 87 КПК України разом із терміном «катування» інших, зокрема: «жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність особи, поводження» або «погрози застосування такого

поводження», — зумовлює потребу узагальнення відповідної злочинної поведінки. Таким «узагальнюючим» терміном може бути термін «тортури». Вбачається, що саме завдяки його використанню будуть охоплені всі об'єктивні ознаки катування, закріплені у міжнародних нормативно-правових актах, а також інші дії із ним пов'язані. Слід зауважити, що термін «тортури» використовується в національному законодавстві, він міститься у ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, при чому його зміст законодавцем не розкрито.

Таким чином під *тортурами* слід розуміти умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побиттів, мучення або інших насильницьких дій чи бездіяльності, а також інше жорстке поводження із людиною з метою примушування її чи іншої особи вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати зізнання у вчиненні злочину, а також з метою покарання, залякування чи дискримінації.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. — 2012, 19 травня, — № 90–91.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2001, — № №25–26, — Ст. 131.
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ООН, 10.12.1984р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1/rada.gov.ua/laws/show/995_085.
4. Ігнатов О. М. Попередження насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Ігнатов. — Х., 2007. — 19 с.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996, — № 30, — Ст. 141.
6. Римарчук Р. М. Запобігання катуванню засуджених як один із напрямків протидії злочинності в установах виконання покарань / Р. М. Римарчук, В. Я. Ільницький [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kriminal-pravo.jrg.ua/kriminal/54.html>.

7. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження. — К. : КНТ, 2007. — 594 с.
8. Ireland v. the United Kingdom, no. 5310/71, 18.01.1978 / The judgment of the European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

Дрозд Валентина Георгіївна,
начальник слідчого відділу,
слідче управління ГУМВС України
в Київській області
кандидат юридичних наук

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ МИНУЛИХ РОКІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГУМВ С УКРАЇНИ В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ)

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України, життя людини визнається однією з найвищих соціальних цінностей. Держава бере на себе обов'язок щодо утвердження і забезпечення права на життя шляхом протидії різним виявам кримінального насильства, зокрема умисним вбивствам. Стійке і послідовне підвищення рівня тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я людини, зростання питомої ваги організованих і найбільш небезпечних форм їх вчинення, відбувається на тлі затяжної соціально-економічної кризи, загального падіння рівня життя та моральності, поширення пияцтва і наркоманії, зокрема серед осіб, які раніше мали судимість за насильницькі злочини.

Розслідування вбивств минулих років (кримінальних провадженнях про вбивства, у яких жодній особі не повідомлено про підозру) завжди відбувається в умовах неочевидності. Це пов'язано передусім з підготовкою злочинців до вчинення злочину, приховуванням або знищенням ними слідів вбивства на етапі реалізації злочинного наміру, відсутністю зв'язку між жертвою та вбивцею, можливих свідків. До цієї категорії найчастіше потрапляють вбивства, вчинені за замовленням, пов'язані зі знищенням (розчленуванням) трупа, приховані інсценуванням самогубства чи нещасного випадку, вчинені на сексуальному ґрунті тощо.

Складність завдань щодо встановлення слідчим обставин, які складають предмет доказування за зупиненими провадженнями про вбивство, обумовлена впливом чинника часу. Першочергове значення набуває аналітична робота слідчого у взаємодії з оперативними підрозділами, експертними та іншими службами ОВС стосовно вивчення матеріалів

зупиненого провадження, а також провадження про вбивства, вчинені за аналогічних обставин, планування поновленого розслідування, організації проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Утім, з огляду на результати слідчої та судової практики ефективність досудового слідства за зупиненими провадженнями про вбивства минулих років не завжди є достатньо високою. Після внесення змін до ст. 112 КПК 1960 р., до підслідності ОВС віднесено 170 категорій злочинів, зокрема 6,9 тис. — це справи про умисні вбивства, з яких у 82,8 % не встановлено осіб, які вчинили злочини. Зазначений чинник сприяв значному збільшенню навантаження на слідчих, адже для ефективного розслідування прийнятих до провадження справ потрібно було додатково запровадити 1,3 тис. штатних посад. Відтак, за даними офіційної статистики, протягом 2009–2012 рр. щорічно залишається близько 300–350 кримінальних справ (проваджень) про вбивства минулих років [1].

За новим кримінальним процесуальним законодавством, злочин можна вважати розслідуваним за трьома позиціями: 1) коли обвинувальний акт вступив у законну силу; 2) коли кримінальне провадження закривають з нереабілітуючих підстав (особу, якій повідомлено про підозру, звільняє від кримінальної відповідальності виключно суд на підставі ст. 285–289 КПК України). Злочин залишається таким, що не розслідуваний, якщо кримінальне правопорушення внесене до ЄРДР, але щодо нього неможливо прийняти жодного процесуального рішення, передбаченого ч.2 ст. 283 КПК України [2].

Визначення чітких критеріїв віднесення нерозслідуваних злочинів, зокрема вбивств, до категорії «минулих років», дозволить ефективніше організувати роботу щодо їх вивчення, перевірити, чи проведені всі необхідні і можливі слідчі (розшукові) дії для встановлення осіб, які вчинили злочини, визначити недоліки і помилки слідчих органів, дати необхідні доручення.

Для організації розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів минулих років, наказом начальника територіального ОВС, погодженого з начальником слідчого підрозділу, створюються спеціалізовані постійно діючі слідчо-оперативні групи (п. 4.6 наказу МВС України № 700-2012).

Виходячи з досвіду ГУМВС України в Київській області, такі спеціалізовані групи створюються з числа слідчих, працівників оперативних, експертних та інших підрозділів, що здійснюватимуть розслідування кримінальних правопорушень минулих років. Такі групи діють на підставі узгоджених планів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, складених слідчим за участю всіх членів СОГ за результатами вивчення (ревізії) матеріалів кримінальних проваджень минулих років, після внесення відомостей про такі кримінальні правопорушення до ЄРДР.

До складу СОГ, створених у міськрайліноорганах, на території обслуговування яких є слідчі ізолятори управлінь Державної пенітенціарної служби України, можуть бути залучені працівники оперативних підрозділів таких ізоляторів. Склад та чисельність СОГ може корелюватись залежно від залишку кримінальних проваджень минулих років, категорій злочинів, їх тяжкості, обсягу та складності проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, службової необхідності.

Організуюючи розслідування кримінального правопорушення, що належить до категорії минулих років, слідчий, по-перше, вивчає (доручає вивчити): матеріали, зібрані під час розслідування кримінальних правопорушень минулих років; матеріалів Єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, які не було внесено до ЄРДР; матеріалів про адміністративні правопорушення; архівних кримінальних справ, а також кримінальних проваджень, які перебувають в інших слідчих підрозділах, у ході розслідування кримінальних правопорушень минулих років, учинених аналогічними способами; по-друге, дає членам СОГ доручення на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Працівник оперативного підрозділу як член СОГ: ознайомлюється з обставинами вчинення кримінальних правопорушень, у взаємодії зі слідчим планує розслідування кримінального провадження; виконує доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, негайно інформуючи слідчого про одержані відомості щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб для їх подальшої фіксації; використовує можливості

оперативних частин слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, а також підрозділів оперативної служби і підрозділів ОТЗ; опрацьовує криміналістичні та оперативно-розшукові обліки (інформаційно-пошукові системи, картотеки оперативно-розшукових обліків, зведення-орієнтування, бюлетені оперативно-розшукової інформації, обліки номерних речей тощо) з метою пошуку та ідентифікації номерних речей, зброї, автотранспорту тощо.

У свою чергу, працівник експертного підрозділу: здійснює судово-експертне та техніко-криміналістичне забезпечення роботи СОГ (проведення повторних, нових експертиз матеріальних об'єктів, наявних у кримінальних провадженнях минулих років); як спеціаліст у складі СОГ акцентує увагу на належних до його компетенції питаннях, вирішення яких може вплинути на встановлення конкретних обставин кримінального правопорушення, та встановлення винних у ньому осіб; надає консультації слідчому, іншим членам групи щодо можливості проведення експертиз виявлених на місці вчинення кримінальних правопорушень об'єктів, доцільності поставлення на вирішення експертизи тих чи інших питань, а також потреби залучення для проведення експертизи інших фахівців певної спеціалізації; установлює з використанням криміналістичних обліків осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, відомості про об'єкти за їх ідентифікаційними ознаками для використання облікових даних з метою розслідування кримінальних правопорушень, застосовує для цього інші науково-технічні засоби та криміналістичні методи тощо [3].

Належній організації розслідування у кримінальних провадженнях про вбивства минулих років сприяє складання анкети, розроблюваної для вивчення зупинених кримінальних проваджень. Така анкета має складатися з чотирьох складових: у першій частині наводяться особливості заведення кримінального провадження, тобто первинний матеріал про вбивство, на підставі якого розпочате кримінальне провадження; у другій частині дається перелік проведених слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; у третій частині наводяться обставини зупинення кримінального провадження; четверта частина відображає результати ОРД після зупинення слідства.

Складання такої анкети значно полегшує планування слідчої роботи у відновленому кримінальному провадженню. Звичайно, робота над анкетою забирає певний час, але її корисність є безумовною. Такі анкети корисні не тільки для організації розслідування по відновленому провадженню, але і дозволяють слідчому, оперативному працівнику, керівникам слідчого підрозділу та ОВС, прокурору провести глибокий узагальнений аналіз слідчої та оперативно-розшукової діяльності щодо викриття та розслідування прихованих вбивств.

Література

1. Про службову діяльність слідчого апарату органів внутрішніх справ України впродовж 2009–2012 рр.: аналітичний огляд ГСУ МВС України від 16 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.
2. Про надання інформації щодо забезпечення контролю за роботою підпорядкованих підрозділів щодо встановлення осіб, які в минулі роки вчинили умисні вбивства та тяжкі тілесні ушкодження зі смертельними наслідками: лист ГСУ від 20 лютого 2013 р. № 13/10–2129272
3. Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів: наказ МВС України від 26 жовтня 2012 р. № 962.

Єфіменко Ігор Миколайович,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини НАВС

ВИДИ ТАЄМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Розвиток інформаційних відносин у суспільстві, зумовлює необхідність дослідження як самого поняття інформації, так й існуючих її видів. Особливо це питання набуває своєї актуальності в умовах прийняття нового КПК України, та дослідження у цій сфері його норм.

Оскільки, у кримінальному процесуальному законодавстві України, увесь процес доказування спрямований на збирання (отримання), зберігання, перевірку, оцінку і використання доказової інформації, метою нашого дослідження є таємна інформація яка використовується у кримінальному судочинстві України та її існуючі види.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року за порядком доступу інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом (ч. 1 ст. 20), а остання на конфіденційну, таємну та службову (ч. 1 ст. 21). Поняття таємної інформації визначене Законом України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року, відповідно до якого це інформація доступ до якої, обмежено та розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі (ч. 1 ст. 8). Повного переліку видів таємної інформації зазначений закон не визначає, крім інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю. У зв'язку з цим перед юридичною наукою і практикою виникає питання, що слід розуміти під іншою передбаченою законом таємницею?

Системний аналіз чинного КПК України свідчить про те, що його норми сприяють охороні наступним видам таємної інформації: 1) таємниці спілкування, яка в своєму змісті кожному гарантує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (п. 7 ч. 1 ст. 7, ст. 14); 2) адвокатської таємниці, відповідно до якої захисник, без згоди клієнта немає права розголошувати, відомості які становлять адвокатську

таємницю (ч. 3 ст. 47), а також, законом визначена заборона допитувати в якості свідка адвоката про відомості, які можуть становити адвокатську таємницю (п. 2 ч. 2 ст. 65); 3) нотаріальної таємниці, де законом заборонено допит нотаріуса в якості свідка про відомості, які становлять нотаріальну таємницю (п. 3 ч. 2 ст. 65); 4) лікарської таємниці, де законом заборонено допит в якості свідків медичних працівників, та інших осіб, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про відомості, які становлять лікарську таємницю (п. 4 ч. 2 ст. 65); 5) таємниці сповіді, де законом заборонено допит в якості свідка священнослужителя, про відомості, одержані ним на сповіді віруючих (п. 5 ч. 2 ст. 65).

Крім цього до речей і документів які містять охоронювану законом таємницю КПК України відносять: 1) відомості, які можуть становити лікарську таємницю (п. 2 ч. 1 ст. 162); 2) відомості, які можуть становити таємницю вчинення нотаріальних дій (п. 3 ч. 1 ст. 162); 3) відомості, які можуть становити комерційну таємницю (п. 4 ч. 1 ст. 162); 4) відомості, які можуть становити банківську таємницю (п. 5 ч. 1 ст. 162); 5) особисте листування особи та інші засоби особистого характеру (п. 6 ч. 1 ст. 162) 6) відомості, які можуть становити державну таємницю (п. 9 ч. 1 ст. 162), охорона якої під час кримінального провадження визначена ст. 517, та ст. 518 визначені особливості проведення експертиз у кримінальному провадженні, які містять державну таємницю. Крім цього, ст. 367 КПК України приділено увагу таємниці наради суддів, а також ст. 222 КПК України встановлює обов'язок нерозголошення відомостей досудового розслідування.

Отже, всі інші види таємної інформації визначаються та охороняються іншими нормативно-правовими актами України. Так, порівнюючи види захищених законом таємниць у КПК України з Конституцією України, можливо зазначити, що Основним Законом гарантована таємниця голосування під час виборів до органів державної влади та місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 71). Право на таємне голосування Конституцією України додатково гарантується під час виборів до ВРУ (ч. 1 ст. 76), Президента України (ч. 1 ст. 103), Голови ВСУ (ч. 2 ст. 128), сільського, селищного та міського голови (ч. 2 ст. 141), а також Голови КСУ (ч. 2 ст. 148).

Крім цього, КК України приділено увагу таким видам таємної інформації як, таємниці голосування, порушення якої, передбачає кримінальну відповідальність відповідно за ст. 159, а також, таємниці усиновлення (удочеріння), розголошення якої передбачає кримінальну відповідальність за ст. 168. ЦК України гарантовано право на таємницю про стан здоров'я (ст. 286). ЦПК України, приділено увагу таємниці нарадчої кімнати (ст. 196). Постановою Верховної Ради України «Про текст військової присяги» № 1936-ХІІ від 06 грудня 1991 року, охороняється від розголошення військова таємниця. У пункті 4.3 Етичного кодексу діяльності психолога охороняється від розголошення професійна таємниця діяльності психолога, Законом України «Про страхування» від 07 березня 1996 року охороняється від розголошення таємниця страхування (ст. 40), а також Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», від 16 листопада 1992 року охороняється від розголошення таємниця авторства та джерела інформації (п. 11 ч. 2 ст. 26) тощо.

Таким чином можливо зробити висновок про те, що окремі питання захисту охоронюваної законом таємної інформації у КПК України врегульовано неповно чи суперечливо. У зв'язку з чим в кримінальному судочинстві України можуть мати місце і визначені вище види таємної інформації (таємниця голосування, усиновлення (удочеріння), таємниця діяльності психолога тощо). Зазначені обставини свідчать про необхідність здійснення подальшого наукового дослідження кожного із видів таємної інформації яка може використовуватись у кримінальному судочинстві України.

Крім цього, системний аналіз норм кримінального процесуального законодавства України, які регулюють відносини в інформаційній сфері, дає нам можливість класифікувати їх за наступними напрямками: Так за режимом доступу інформація поділяється: — на інформацію що вимагає спеціального порядку її отримання або розкриття (ч. 2, 3 ст. 12, ст. 13, ч. 2 ст. 14, ст. 16, п. 4 ч. 2 ст. 27, ч. 2, 3 ст. 65, ст. 161, ч. 3 ст. 163, ст. 246, ст. 258, ст. 259, ст. 260, ст. 261, ст. 262, ст. 263, ч. 1 ст. 264, ч. 4 ст. 267, ст. 268, ст. 269, ст. 270, ст. 274, ч. 2 ст. 275, ст. 517, ст. 518 ст. 546 КПК України); — на інформацію, що передбачає спеціальний порядок допуску та доступу до матеріалів кримінального провадження (ст. 222 КПК

України); — на інформацію, що вимагає забезпечення відповідного режиму її розслідування або судового розгляду (ст. 27, ст. 222 КПК України); — на інформацію, що встановлює спеціальний імунітет у кримінальному судочинстві (ч. 2 ст. 65); — на інформацію, яка в окремих випадках виступає об'єктом чи предметом злочинного посягання (ст. 111, ст. 114, ст. 132, ст. 145, ст. 159, ст. 163, ст. 168, ст. 182, ст. 231, ст. 232, ст. 328, ст. 329, ст. 330, ст. 387, ст. 422 КК України); — на інформацію, що встановлює спеціальний режим прийняття процесуального рішення (ст. 367 КПК України).

Єфіменко Олександр Миколайович,
здобувач кафедри кримінального
процесу факультету з підготовки
слідчих Дніпропетровського
державного університету
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА КПК УКРАЇНИ

Спрощення початку кримінального провадження, а саме скасування стадії порушення кримінальної справи відносилось до основних завдань при розробці нового КПК України. Окремі вчені та представники міжнародних правозахисних організацій обґрунтовували доцільність початку кримінального провадження одразу зі стадії досудового розслідування, замінивши при цьому «факт порушення кримінальної справи» однією лише реєстрацією заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення у єдиній електронній базі, яка, відповідно до положень ст. 214 КПК України, отримала назву Єдиний реєстр досудових розслідувань. На сьогодні, крім КПК України, початок кримінального провадження регламентовано і на рівні відомчих чи міжвідомчих нормативно-правових актів, до яких слід віднести:

- Інструкцію про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджену наказом МВС України від 19.11.2012 року № 1050;
- Інструкцію з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, затверджену наказом МВС України від 22.11.2012 року № 940;
- Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генерального прокурора України від 17.08.2012 року № 69.

Слід відзначити, що чинний КПК України у своїх статтях не містить переліку приводів та підстав для початку кримінального провадження, як

передбачала ст. 97 КПК України 1960 року. Однак у наукових цілях та з метою оптимізації практики застосування окремих положень КПК України можливо або навіть доцільно виділити такі приводи для початку кримінального провадження, що впливають з ч. 1 ст. 214 КПК України, як: подання заяви; подання повідомлення; самостійне виявлення слідчим або прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Розроблений МВС України у 2012 році та поданий на реєстрацію до Міністерства юстиції України наказ № 1050 від 19.11.2012 року передбачав більш широке коло джерел інформації про кримінальне правопорушення, а саме:

- повідомлення фізичних або юридичних осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень;
- повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в засобах масової інформації;
- інформація, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом або іншими засобами зв'язку про вчинення кримінального правопорушення;
- повідомлення працівників медичних установ про звернення за медичною допомогою осіб з тілесними ушкодженнями, отриманими внаслідок учинення стосовно них кримінальних правопорушень.

МВС України, як видно з наведеного переліку, пропонував розширений перелік джерел інформації про кримінальне правопорушення, деталізація якого повинна була сприяти однаковому тлумаченню представниками правоохоронних органів можливих видів інформації та ґрунтувалася на філософії КПК України 1960 року. Однак слід відзначити, що після реєстрації у Міністерстві юстиції України, яка відбулася 17 грудня 2012 року, вказаний наказ було зареєстровано під номером № 2095/22407 з суттєвими змінами та доповненнями. До таких змін слід віднести звуження переліку джерел інформації з п'яти до двох, а саме:

- повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень;
- повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення.

На нашу думку, вказане звуження джерел інформації для початку кримінального провадження є цілком обґрунтованим, але частково обмеженим, оскільки не вказує на можливість віднесення до джерел інформації для початку кримінального провадження матеріалів, отриманих за результатами оперативно-розшукової діяльності, що на практиці становить значний об'єм інформації, отриманої на підстав Закону України «Про ОРД», а крім цього, віднесено до обов'язкових показників у оцінці якості роботи оперативних підрозділів.

Слід також відзначити, що, відповідно до п. 3.10 Інструкції, затвердженої наказом № 1050, анонімні листи, що містять відомості про вчинені кримінальні правопорушення, реєструються лише в підрозділах документального забезпечення і передаються за резолюцією керівника органу внутрішніх справ або особи, яка виконує його обов'язки, до структурних підрозділів для використання при розкритті злочинів.

Підсумовуючи, зазначимо, що в чинному КПК України спрощено перелік джерел інформації для початку кримінального провадження завдяки віднесенню таких понять, як «заява», «повідомлення» або «безпосереднє виявлення слідчим чи прокурором». Поряд із цим залишено поза увагою результати роботи оперативних підрозділів як самостійне джерело до початку кримінального провадження.

Єфімов Микола Миколайович,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА

Слідчий експеримент належить до найскладніших слідчих дій за тактикою проведення. У криміналістичній літературі досить повно висвітлено загальну тактику її проведення. Важливість досліджень учених є беззаперечною, але під час розслідування хуліганства дана слідча дія має певну специфіку, яка потребує додаткового висвітлення.

Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань[5].

Під час розслідування хуліганства слідчий експеримент проводиться здебільшого (56 % випадків) для встановлення механізму вчинення злочину. У деяких випадках він також проводиться для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину (15 %), для перевірки та оцінки висунутих версій (18 %), встановлення та усунення суперечностей у показаннях потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, свідків (19 %) тощо (див. схема № 5). Більш докладно розглянемо можливості проведення визначених видів слідчого експерименту.

Слідчий експеримент по встановленню можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах загалом спрямований на встановлення як об'єктивної можливості здійснення яких-небудь дій, так і суб'єктивної здатності конкретної особи учинити такі дії за певних умов [1, с. 53]. Під час розслідування хуліганства дана слідча дія застосовується для встановлення можливості проникнення особою крізь певний отвір у приміщення, перенесення об'єктів на певні відстані та ін.

При проведенні слідчого експерименту по встановленню можливості учинення тих або інших дій за визначений проміжок часу головним чинником є час, оскільки, на думку В.Ю. Шепітька, викликає сумнів не сам факт можливості учинення певних дій, а час, протягом якого вони були учинені [3, с. 258].

Вказаний вид експерименту застосовується коли у слідчого виникають сумніви не стосовно можливості учинення конкретною особою яких-небудь дій, а щодо можливості здійснення нею таких дій протягом певного проміжку часу (наприклад, подолати відстань до будинку потерпілого, повернутися до станції впродовж часу, відведеного для стоянки поїзда тощо). Такий виду експерименту дозволяє встановити як об'єктивну, так і суб'єктивну можливість особи за певний проміжок часу здійснити певні дії [1, с. 55].

Слідчий експеримент по встановленню послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів може стосуватися перевірки способів підготовки, учинення або приховування злочинів, тривалості злочинної події та ін.

Слідчий експеримент по встановленню меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. На думку М.В. Салтевського, він передбачає штучне створення обстановки, що спонукає особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховування злочинів, наявність попередньої злочинної змови та ін. [6, с. 347].

Крім дослідження видів слідчого експерименту, що може проводитись під час розслідування хуліганства, потрібно визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, що можуть при цьому застосовуватись.

Одним із найбільш доцільних тактичних прийомів при проведенні слідчого експерименту під час розслідування хуліганства є залучення відповідних спеціалістів. Якщо хуліганство було вчинене із застосуванням зброї або інших засобів, заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень, і ушкодження дійсно були нанесені учасникам злочину, то потрібно залучати судово-медичного експерта.

Так, 4 лютого 2010 року приблизно о 23 год. гр. В. прибув для відпочинку в ресторан «Золота підкова», що розташований за адресою вул. Леніна 100, м. Світловодськ Кіровоградської області. Дана особа, знаходячись біля барної стійки приміщення ресторану, вживала спиртні напої. Гр. В., перебуваючи в залі ресторану, тримаючи в руці ніж, який був заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень, вчинив хуліганські дії.

Під час припинення протиправних дій одному з працівників охорони було нанесено тілесні ушкодження. Гр. В. вказував на те, що ці тілесні ушкодження наніс не він. Для проведення відтворення обстановки та обставин події було залучено судово-медичного експерта, який потім давав висновок про характер та тяжкість тілесних ушкоджень. В висновку на питання слідчого про можливість нанесення тілесних ушкоджень ножем, вилученим у гр. В., експерт дав ствердну відповідь [4].

У даних випадках доречно використовувати також натурні моделі. По-перше, цей тактичний прийом спрямований на актуалізацію у пам'яті моменту вчинення суспільно-небезпечного діяння. По-друге, це певним чином впливає на психологічні позиції злочинців, може викликати у них переживання, які виливаються у щире зізнання.

Під час вчинення хуліганства групою осіб обов'язковим тактичним прийомом є проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою. В даному випадку К.О. Чаплинський зазначає, що проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є неприпустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження між ними своїх позицій та дій. Крім того, пояснення одного учасника експерименту матимуть навідний характер стосовно інших [7, с. 420]. Крім запобігання негативному впливу співучасників один на одного, даний тактичний прийом зменшує можливість їх попередньої змови.

Ефективним тактичним прийомом є проведення експериментальних дій в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення (денне, штучне), тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню, та ін. Особливо це стосується дослідів, про що наголошує

К.О. Чаплинський, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища; існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів [7, с. 422].

Відповідно до ч. 4 ст. 240 КПК України проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода [5].

Тому під час проведення слідчого експерименту слідчий зобов'язаний вживати заходів щодо забезпечення безпеки його учасників. Якщо слідчий буде володіти інформацією про можливий опір проведенню експерименту, намагання втекти з-під варти, здійснення негативного впливу на свідків і потерпілих, то слідчий повинен вжити вичерпних заходів щодо запобігання цих негативних чинників.

Важливе значення при проведенні досліджуваної слідчої дії є застосування засобів фіксації її ходу, основним із яких є протокол. У ньому, на думку Д.Д. Зайця, повинні відобразитися такі дані: маршрути прибуття на місце слідчого експерименту та зміст показань, що перевіряються; зміст і характер дій учасників з уточнення показань та їхні результати [2, с. 215].

Отже, слідчий експеримент є однією з найбільш трудомістких і складних слідчих дій, адже під час її проведення задіяна значна кількість осіб. Під час розслідування хуліганства слідчий експеримент проводиться здебільшого для встановлення механізму вчинення злочину, для визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину, для перевірки та оцінки висунутих версій тощо. Найбільш доречними тактичними прийомами, що можуть використовуватись при проведенні слідчого експерименту під час розслідування хуліганства, є залучення відповідних спеціалістів, використання натурних моделей, проведення слідчого експерименту окремо з кожною особою, використання відповідних засобів фіксації слідчої дії. Використання зазначених тактичних прийомів відіграє важливу роль у процесі доведення вини всіх учасників хуліганства, особливо при їх відмові від раніше даних показань.

Література

1. Глазырин Ф. В. Следственный эксперимент: учеб. пособие / Ф. В. Глазырин, А. П. Кругликов; под ред. Р. С. Белкина. — Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1981. — 70 с.
2. Заець Д. Д. Загальні правила підготовки і прийоми проведення перевірки показань на місці в умовах типових слідчих ситуацій // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. — № 2. — 2008. — С. 211–223.
3. Криміналістика: підруч. / кол. авт.; за ред. В. Ю. Шепітька. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 682 с.
4. Кримінальна справа № 1-12/11 — Архів Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області, 2011 рік
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 2012 року
6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підруч. / Салтевський М. В. — К.: Кондор, 2005. — 588 с.
7. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія / К.О. Чаплинський. — Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. — 560 с.

Завгородня Каріна Володимирівна,
ад'юнкт кафедри кримінального
процесу факультету з підготовки
слідчих Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, старший лейтенант міліції

КЛАСИФІКАЦІЯ АКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Питання класифікації актів Європейського суду з прав людини є особливо актуальним, оскільки зазначена проблематика є малодослідженою. Результат аналізу вітчизняної літератури свідчить про те, що всі акти ЄСПЛ автори називають «рішеннями». Однак, використовуючи термін «рішення» ЄСПЛ, необхідно пам'ятати, що це родове визначення всіх правових актів, прийнятих Судом. Тому, даною статтею претендуємо внести ясність у це питання та навести один з видів класифікації актів Суду.

У ст. 1 Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-15 «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-15) наведена наступна класифікація рішень ЄСПЛ: а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України; г) рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України [1].

Проте, рішення Суду із зазначених питань не вичерпують усіх повноважень ЄСПЛ. Тому, необхідно зазначити, що серед актів судового органу виокремлюють акти, шляхом яких юридичні справи вирішуються по суті (судові рішення, вироки, постанови) та акти, що сприяють вирішенню справи по суті (зазвичай, це ухвали). Завдяки останнім, як правило, вирішуються питання процесуального змісту [2].

Для більш повного уявлення про види рішень ЄСПЛ, пропонуємо звернутися до їх оригінальних текстів, опублікованих французькою та англійською мовами на офіційному сайті Суду — hudoc.echr.coe.int. Результат аналізу бази даних рішень ЄСПЛ англійською мовою, дає можливість розподілити усі акти суду на дві групи: *decisionstajudgments*.

Згідно зі словником В. Мюллера, *decision* перекладається як ухвала [3], в той час як *judgments* відповідає українському поняттю вирок, рішення суду [4].

Виходячи з цього та враховуючи положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї (далі — ЄКПЛ, Конвенція) [5], Суд приймає рішення у формі ухвали наступним суддівським складом та у таких випадках:

- 1) суддею, який засідає одноособово — щодо неприйнятності заяви або вилучення заяви з реєстру справ, у порядку, передбаченому ст. 27 ЄКПЛ;
- 2) Комітетом — щодо неприйнятності заяви або вилучення заяви з реєстру справ, у порядку, передбаченому пп. «а» п. 1 ст. 28 ЄКПЛ;
- 3) Палатою — щодо прийнятності заяви, у порядку передбаченому ст. 29 ЄКПЛ;
- 4) Палатою — щодо вилучення заяви з реєстру справ у разі досягнення дружнього врегулювання, у порядку, передбаченому п. 3 ст. 39 ЄКПЛ.

В свою чергу, такий вид акту ЄСПЛ як рішення (вирок) приймається у наступних випадках:

- 1) Комітетом — щодо прийнятності заяви та при вирішенні питання щодо суті відповідно до пп. «b» п. 1 ст. 28 ЄКПЛ;
- 2) Палатою — щодо прийнятності заяви та при вирішенні питання щодо суті, відповідно до п. 1 ст. 29 ЄКПЛ;
- 3) Великою Палатою у випадках, передбачених ст. 31 ЄКПЛ;
- 4) Палатою — щодо вилучення заяви з реєстру та про поновлення заяви в реєстрі справ, відповідно до ст. 37 ЄКПЛ;
- 5) Палатою — при прийнятті рішень про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами, відповідно до Правила 80 Регламенту ЄСПЛ.

Водночас, Комітети та Палати Суду, приймаючи рішення відповідно до пп. «b» п. 1 ст. 28, п. 1 ст. 29 та ст. 31 ЄКПЛ, мають право також вирішити

питання щодо справедливої сатисфакції, про що безпосередньо зазначено у п. 2 Правила 53³⁹ та у Правилі 75⁵⁴ Регламенту ЄСПЛ [6].

Поряд із цим, у ч. 2 ст. 45 ЄКПЛ зазначено, що, якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має правовикласти окрему думку. Зазначене положення також зафіксовано в Правилі № 74⁵³ Регламенту ЄСПЛ [6].

Окрема думка судді, викладена щодо конкретної справи, містить у собі позиції, які мають відмінності від висновків більшості суддів, які приймають участь у голосуванні. При цьому, окрема думка такого судді не повинна асоціюватися з тим, що більшість (на думку цього одного) прийняла рішення необгрунтовано. Приводом для незгоди з рішенням Суду може бути інша теоретична конструкція, закладена до основи аргументації та висновків, пропозиції іншого варіанту тлумачення норм та інші доводи, які застосовуються для обгрунтування не співпадаючої з висновками більшості точки зору судді, який виклав свою окрему думку.

Поява окремих думок обумовлена науковим світоглядом суддів ЄСПЛ, які в силу специфіки Суду як міжнародного органу, є представниками держав з різними правовими системами, юридичними традиціями. Зауважимо, що суддя, висловлюючи окрему думку, не пов'язаний попередніми рішеннями Суду. Викладаючи її сутність, суддя певною мірою дистанціюється від рішення у конкретній справі, навіть якщо він наводить додаткову аргументацію на його користь.

Наприклад, у справі «Ухань проти України» [7] окрема співпадаюча думка судді ЄСПЛ від Естонії Райта Маруста стосувалася, зокрема, невизнання Судом обставин щодо наявності на тілі заявника тілесних ушкоджень, нанесених йому під час його затримання. При цьому Р. Маруст зазначив, що він погоджується з думкою більшості тому, що у цій справі мало місце порушення статті 3 через умови тримання заявника, але він не поділяє думки щодо недоведеності заявником своїх вимог, через що останні були відхилені більшістю Суду.

Окрім вже зазначених ухвал та рішень, Суд також правомочний (уповноважений) надавати на запит Комітету Міністрів Ради Європи вмотивовані консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення

Конвенції та Протоколів до неї, про що безпосередньо зазначено у ст. ст. 47, 48, 49 ЄКПЛ.

Однак, це повноваження зведено до мінімуму через обмеження, які містяться в тексті ст. 47 ЄКПЛ. Так, в ч. 2 ст. 47 зазначено, що такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та Протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет Міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції. Також, відповідно до п. 2 ст. 49 ЄКПЛ, якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одноставної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

Як приклад, можна навести консультативний висновок Великої Палати ЄСПЛ від 22 січня 2010 року щодо можливості відклику Україною списку кандидатів на посаду судді після його представлення Парламентській асамблеї Ради Європи (далі — ПАРЄ)[8], відповідно до якого Україна повинна була доповнити перший список, з якого вибув Василь Мармазов, новим кандидатом на посаду судді.

Таким чином, розглянувши види актів ЄСПЛ, необхідно зазначити, що використовуючи поняття «практика Суду» у кримінальному судочинстві України, то перш за все ми маємо на увазі остаточні рішення Європейського суду з прав людини щодо суті, якими визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в тому числі остаточні рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції, оскільки саме ці рішення мають вагомe значення для слідчих та слідчих суддів у процесі правозастосовної діяльності під час обґрунтування ними дій та рішень у кримінальному провадженні.

Література

1. Закон України: прийнятий Верховною Радою України від 23.02.2006 р. № 3477-15 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
2. Молодкін Н. Е. Функциисудебныхактов в правовомрегулировании: Автореф. дисс... канд. юрид. наук / Рос. акад. правосудия. — М., 2005 // [Електронний

- ресурс] Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/funktsii-sudebnykh-aktov-v-pravovom-regulirovanii>.
3. Англо-русский словарь В. К. Мюллера (онлайнверсия) // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Mueller-term-10926.htm>.
 4. Англо-русский словарь В. К. Мюллера (онлайнверсия) // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Mueller-term-23369.htm>.
 5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11: ратифікована Верховною Радою України від 17 липня 1997 р. № 995_004 // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
 6. Регламент Європейського суду з прав людини, прийнятий Європейським судом з прав людини від 01.11.2003 р. № 980_067 // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_067.
 7. Міністерство юстиції. Офіційний веб-сайт // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/19614>.
 8. Стратегическая судебная защита. Список доповнити не можна подати новий // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.hr-lawyers.org/index.php?id=1267024829>.

Задоя Олег Вікторович,
оперуповноважений відділення
карного розшуку
Новомосковського МРВ ГУМВС
України у Дніпропетровській області

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Розвиток України і формування її статусу правової держави відмічається загострення криміногенної ситуації, що як і будь яке соціальне явище безпосередньо пов'язано із змінами в політиці, економіці та відсутності належних демократичній державі соціальних гарантій, зростанні пропаганди насильства, вживання алкоголю, наркотиків, що у взаємній сукупності зумовлює виникнення ряду негативних для нормального функціонування держави явищ, до одних з яких і відноситься злочинність неповнолітніх. Занепокоєння держави і громадськості в цілому викликає те, що водночас із зростанням злочинності неповнолітніх вона впевнено і досить стрімко розвивається та змінює притаманні їй особливості, а саме: зниження віку неповнолітніх правопорушників, зростання жорстокості, зухвалості, «невмотивованість» злочинів, поява у структурі злочинності неповнолітніх так званих «дорослих» злочинів (убивств, розбійних нападів), груповий характер злочинності з-поміж цього контингенту, її підвищена латентність [1, с. 4].

Актуальність розглядуваної теми зумовлена необхідністю підвищення якості боротьби зі злочинністю неповнолітніх взагалі та проведення допит даної категорії осіб, на чому ми і пропонуємо зосередити увагу. Допиту неповнолітніх приділяли свою увагу значна кількість вчених-криміналістів, однак, злочинність даної категорії осіб трансформується з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства, що потребує приділення уваги даній слідчій дії.

Допит має будуватись з урахуванням вікових та психічних особливостей особи, що обумовлено індивідуальністю кожної особи, а тим паче неповнолітньої. Слід додати ще й не сформовану психіку, відсутність

достатнього життєвого досвіду і наявності негативних ключових факторів, які сприяють розвитку злочинності серед молоді.

Результативне проведення допитів неповнолітніх неможливе без визначення деяких підготовчих заходів. Так, серед найбільш важливих є визначення місця, а саме приміщення, проведення допитів неповнолітніх. Так, рекомендується щоб робочий кабінет слідчого був світлим з приємними нейтральними тонами шпалер, з аскетичною, без зайвих предметів та речей, котрі б відволікали увагу допитуваного. Таким чином створена невимушена обстановка сприятиме виникненню важливого психологічного контакту з особою.

Варто пам'ятати, що кожна особа, яка відноситься до даної вікової категорії має свій ступінь сприйняття обставин вчиненого злочину, та, іноді, супроводжується перебільшенням і фантазуванням. Це може породжувати брехню, яка в свою чергу змішується із правдою чи вигадуванням нелогічних подробиць. Основним засобом викриття неправдивих свідчень неповнолітніх, як стверджують Т.В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Росинская складають прийоми емоційного впливу або засоби логічного переконання, але іноді вони можуть виявитись малоефективними, що як наслідок створить непорозуміння допитуваним самого факту розкриття неправди і приведе до впертого повторення явно без змістової брехні [2, с. 620]. Погоджуючись із зазначеною позицією авторів вважаємо за доцільне проведення повторного допиту, який має проводитись з урахуванням аналізу виявлених недоліків слідчим.

Чинне законодавство України визначає проведення допиту неповнолітнього за участю таких осіб, як батьки, психолог, педагог та інші. Однак до обрання фахівця в присутності якого буде відбуватись допит, варто віднестися сумлінно. Це може здійснюватись шляхом попереднього з'ясування у батьків, інших родичів, друзів, вчителів, хто у неповнолітнього користується авторитетом та повагою. Наведене, у подальшому, слугуватиме запорукою успіху проведення даної слідчої дії

Обов'язковою умовою результативного допиту є налагодження з неповнолітнім психологічного контакту, для чого рекомендується провести бесіди на загальні теми (спорт, навчання, ігри, нові фільми, книжки та ін.), продемонструвати знання його потреб та інтересів. При допиті

неповнолітнього підозрюваного слідчий має триматися спокійно, доброзичливо, але й достатньо твердо. Така манера поведінки сприятиме встановленню потрібного контакту з підлітком, налаштує його на відверту розмову [3, с. 208]. Тому, саме вміння слідчого розташувати і отримати прихильність неповнолітнього є визначальним чинником в проведенні допиту.

Найбільш доцільним є побудова допиту у формі вільної розповіді, поєднану з використанням простих, коротких і зрозумілих запитань.

На наш погляд, під час проведення допиту, враховуючи саму особу неповнолітнього, можна застосувати наступні тактичні прийоми допиту:

- наведення прикладів із життя осіб, які стали на злочинний шлях у ранньому віці, а саме перспективу все життя провести за ґратами не досягнувши нічого в житті;
- викликати почуття аморальності вчинених протиправних дій, які обов'язково повинні бути пов'язанні з роз'ясненням про те, що не пізно стати на шлях виправлення і що ви як слідчий бажаєте допомогти;
- демонструвати поінформованість, яка в свою чергу змусить розповісти неповнолітнього всі обставини справи;
- роз'яснення що сприяння слідству дасть передбачену законом змогу пом'якшити або в деяких випадках уникнути кримінальної відповідальності та ін.

Використання зазначених та інших тактичних прийомів повинно застосовуватись з урахуванням ситуації, що склалась по справі та зайнятої допитуваним позиції. Важливим аспектом допиту неповнолітнього є фіксація його ходу за допомогою відеозапису [4, с. 191], який на наш погляд, дозволить проаналізувати дії допитуваного, виявити та обґрунтувати реакції на відповідні дії і запитання слідчого.

Підсумовуючи вище викладений матеріал, необхідно зазначити, що допити неповнолітніх мають свою складність та особливості, що в свою чергу потребує від слідчого наявності ряду вище перелічених якостей, вмінь та знань. Саме вони сприятимуть якісно, професійно, а саме головне у відповідності до закону проведенню такої слідчої дії, як допит неповнолітнього.

Література

1. Злочинність неповнолітніх: причини, наслідки та шляхи запобігання: Навч. посіб./ С. І. Яковенко, Н. Ю. Максимова, Л. І. Мороз, Л. А. Мороз. — Київ.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. — 260 с.
2. Аверьянов Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Росинская Е. Р., Криміналістика: Учебник для вузов / Под. ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. — М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М), 2001. — 990 с.
3. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. — 4-е вид., перероб. і доп. — Х.: Право, 2008. — 464 с.
4. Дьомін П. І. Особливості тактики проведення допиту неповнолітнього злочинця / П. І. Дьомін // Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 29–30 квітня 2010 р.). У 2-х ч. — Херсон; Запоріжжя, 2010. — Ч. 2. — 192 с.

Захарко Андрій Володимирович,
доцент кафедри кримінального
процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СКЛАДАННЯ ПРОТОКОЛУ ПРО ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ

У Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (далі — КПК) [1] суттєвих змін зазнала регламентація положень щодо змісту протоколу про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Зокрема, в КПК недостатньо чітко регламентується, чи потрібно в протоколі затримання зазначати кримінально-правову кваліфікацію діяння, у вчиненні якого підозрюється затриманий і чи потрібно безпосередньо викладати обставини діяння у вчиненні якого підозрюється затриманий. Ці та інші, пов'язані зі складанням протоколу про затримання, аспекти службової діяльності уповноважених службових осіб досі не знайшли свого висвітлення у відомчих нормативних актах. Втім, необхідність затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, виникає у слідчих досить часто. Цим зумовлена актуальність досліджуваної проблеми і необхідність ретельного професійного тлумачення змісту протоколу про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді, суду. Про необхідність вирішення цієї та інших проблем регламентації затримання наголошували у своїх публікаціях Стаматіна М. В. [2] та інші вчені.

Вимоги до змісту протоколу про затримання особи регламентуються переважно в положеннях статей 104 та 208 КПК. У ст. 104 КПК містяться загальні вимоги до складання протоколів при проведенні процесуальних дій. У ст. 208 КПК визначені особливості затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді, суду. Таким чином, при складанні протоколу про затримання особи на підставі ст. 208 КПК слід керуватися положеннями ст. 104 КПК і положеннями ст. 208 КПК, а

в разі конкуренції кримінально-процесуальних норм, викладених у зазначених статтях, слід керуватися ст. 208 КПК, оскільки ця стаття є спеціальною нормою, в якій регламентуються положення щодо затримання, а ст. 104 КПК є загальною нормою.

Розглянемо, які ж саме положення повинні бути висвітлені у змісті протоколу про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді, суду. У ч.3 ст. 104 КПК зазначається, що протокол складається з

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:
 - місце, час проведення та назву процесуальної дії;
 - особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
 - всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
 - інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;
- 2) описової частини, яка повинна містити відомості про:
 - послідовність дій;
 - отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, в тому числі виявлені та надані речі і документи;
- 3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:
 - вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації;
 - спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
 - зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

У ч.5 ст. 208 КПК зазначено, що про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених у ст. 104 КПК, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 КПК; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги

затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору. Цікаво, що серед перелічених положень немає кримінально-правової кваліфікації діяння, у вчиненні якого підозрюється затриманий і не зазначено про необхідність викладення обставин діяння у вчиненні якого підозрюється затриманий.

З цього приводу у ч.4 ст. 208 КПК зазначено, що уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені в КПК. Таким чином, у цій статті зазначено про необхідність повідомлення затриманого з приводу злочину, у вчиненні якого він підозрюється. На сьогодні у нормативних актах не визначено, наскільки ретельно потрібно повідомляти затриманого про злочин, у вчиненні якого він підозрюється: достатньо повідомити йому лише кримінально-правову кваліфікацію, чи потрібно також повідомляти встановлені слідством обставини вчинення затриманим відповідного діяння. А також не визначено, наскільки ретельно потрібно зазначати про це повідомлення у протоколі затримання. Деякі незрозумілості вносить у цю ситуацію й процесуальний порядок повідомлення про підозру, регламентований у ст. ст.276–279 КПК. Тобто недостатність повноважень слідчого повідомляти особі про підозру без погодження цього рішення з прокурором.

На нашу думку, при вирішенні зазначених проблемних питань слід приймати до уваги наступне:

- 1) визначене в п.1 ч.3 ст. 42 КПК право підозрюваного знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють. І обсяг цих відомостей, на нашу думку, повинен бути достатнім для забезпечення

підозрюваному права на захист, регламентованого передусім у ст. 20 КПК;

- 2) потрібно виходити з того, що протоколи в кримінальному провадженні для того й складаються, щоб зафіксувати відповідність виконаних процесуальних дій змісту протоколу.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, а також положення засади законності, регламентовані у ч.6 ст. 9 КПК, відповідно до яких у випадках, коли положення КПК не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені у ст. 7 КПК, приходимо до наступного висновку. Затримана особа повинна бути повідомлена з приводу того, у вчиненні якого злочину вона підозрюється, на тому рівні глибини встановлених слідством обставин вчиненого нею діяння, який би надав змогу цій особі у повній мірі користуватися своїми процесуальними правами, передусім у аспекті засади забезпечення права на захист. Обставини діяння, у вчиненні якого підозрюється затримана особа, повинні бути викладені в протоколі затримання.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». — Х.: Одиссей, 2012. — 360 с.
2. Стаматіна М. В. Актуальні питання визначення підстав та порядку затримання особи // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук. — практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. — Х. : ХНУВС, 2012. — С. 341–343

Захарченко Сергій Олексійович,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПИТАННЯ НЕДОСТАТНЬОГО ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ДО РОЗСЛІДУВАННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Огляд місця події є однією з перших процесуальних дій, яка проводиться по кримінальних провадженнях про дорожньо-транспортні події. У багатьох випадках при розслідуванні таких подій обстановка місця події, зафіксована в протоколі огляду, є єдиним джерелом відомостей, на яких до певного моменту ґрунтується проведення інших слідчих дій.

Тому, аналізуючи роль спеціаліста (ст.71 КПК України) в огляді місця дорожньо-транспортної пригоди необхідно зупинитися на питанні меж його діяльності в плані надання допомоги слідчому [1]. На жаль, в багатьох спеціальних публікаціях, діяльність спеціалістів зводиться до надання лише технічної допомоги й проведення попередніх досліджень, результати яких можуть використовуватися в оперативно-розшуковій діяльності (наприклад, для розшуку автомобіля і водія який вчинив наїзд на пішохода і зник з місця події). Однак при досить високій кваліфікації осіб, які залучаються в якості спеціалістів, належного забезпечення їх науково-технічними засобами, можливості таких спеціалістів у виконанні поставлених завдань значно розширюються.

По кримінальних провадженнях про дорожньо-транспортні пригоди огляд місця події є вузловою процесуальною дією, від якості проведення якої залежить хід усього розслідування й правильність прийнятих рішень. Це дозволяє одержати широке коло доказової інформації, визначити шлях пошуку відомостей з інших джерел, а також забезпечити перевірку їх об'єктивності. Тому необхідно широко залучати працівників експертної служби МВС України, науково-дослідних інститутів судових

експертиз для надання допомоги слідчому при проведенні оглядів місць дорожньо-транспортних пригод [2, с.78—79].

Проведене вивчення кримінальних справ показало, що при залученні фахівців у якості спеціалістів, до огляду дорожньо-транспортних подій, допускається чимало помилок. Зокрема, не завжди коли це оптимально з тактичної точки зору, використовується допомога фахівців-криміналістів. Роль фахівців-автотехніків нерідко виконують працівники ДАІ. Однак, лише досвідчений фахівець-автотехнік може надати дієві рекомендації щодо використання виявлених слідів, зокрема, для розшуку автотранспорту й водія, що зник з місця події.

Нерідко слідчі, які виїжджають на місця дорожньо-транспортних подій розглядають фахівців-криміналістів й інших фахівців, як необов'язкових учасників слідчих дій. На практиці мають місце випадки неефективного керівництва діяльністю фахівців, які залучаються до оглядів в якості спеціалістів.

Під час огляду місця дорожньо-транспортної події кожний фахівець, який залучений в якості спеціаліста може надати допомогу в збиранні даних, які знадобляться для призначення автотехнічної, трасологічної, судово-медичної й інших експертиз. Крім того, такі спеціалісти допомагають слідчому зібрати криміналістично значиму інформацію, яка може бути корисної для успішного розслідування дорожньо-транспортної події.

Конкретна допомога фахівця-автотехніка може полягати: а) у вимірюваннях дорожньої ділянки з окремими елементами, розміток, слідів гальмування, відрізків дороги, які відображають довжину радіуса її повороту й тощо [3]; б) у використанні для перевірки транспортних засобів діагностичної апаратури, визначенні технічного стану частин, деталей, вузлів; в) у дачі рекомендацій про використання при описі транспортних засобів правильної технічної термінології; г) у кресленні, на прохання слідчого, планів, схем; д) у дачі консультацій з питань навантаження й транспортування зруйнованих транспортних засобів або їх буксирування тощо. В окремих випадках допомога цього фахівця може знадобитися й при огляді трупа, зокрема — для більш кваліфікованої оцінки слідів транспортних засобів, виявлених на одязі потерпілого [4, с.126].

Залучений в якості спеціаліста фахівець-автотехнік, разом з фахівцем-криміналістом, може надати допомогу при описі в протоколі дорожньої обстановки, дорожніх умов, транспортного засобу, його вузлів і деталей; у складанні схеми місця події. Він може брати участь у вилученні деталей, які зламалися або від'єдналися, несправних вузлів і агрегатів, порушення в роботі яких могли викликати або вплинути на виникнення й розвиток дорожньо-транспортної події.

Фахівець-криміналіст при огляді місця дорожньо-транспортної події може надати допомогу в застосуванні фото- і відеозйомки, у виявленні, вилученні, попередньому дослідженні, збереженні й упакуванні слідів транспортних засобів. Його допомога може також знадобитися й при огляді транспортного засобу, виявленні слідів, які залишилися на ньому, а також при огляді трупа.

Трасологічне дослідження слідів на місці дорожньо-транспортної події дозволяє встановлювати відомості, які сприяють з'ясуванню механізму такої події. Залучений в якості спеціаліста фахівець-трасолог, вивчивши сліди і встановивши на цій основі їх зв'язок з іншими слідами й об'єктами, які мають відношення до події, у необхідних випадках може надати допомогу в уявній реконструкції події, що суттєво полегшує виявлення нових слідів. Спільна побудова версій надає істотну допомогу слідчому в правильному сприйнятті обстановки, обставин місця події, слідів на автотранспортних засобах. Крім того, фахівець-трасолог може визначити, які саме зміни обстановки місця події привели до перекручувань у виявлених слідах. Інформація такого фахівця може також бути корисною під час вибору тактики огляду місця дорожньо-транспортної події. Зокрема, вирішенні питань про те, із чого розпочати, у якій послідовності здійснювати огляд, які фахівці, і які технічні засоби можуть знадобитися додатково й де їх можна знайти. Такий фахівець також може запропонувати рекомендації щодо призначення експертиз; щодо певних об'єктів з місця огляду, і де такі дослідження проводяться; яких застережних заходів необхідно дотримуватися при вилученні, огляді та упакуванні виявлених мікрочасток, біологічних об'єктів й різноманітних речовин [5, с. 88].

Таким чином, попереднє дослідження спеціалістом слідів на місці ДТП і транспортному засобі дозволяють вирішити широке коло питань і

встановити динаміку транспортної пригоди. Тому, однією з умов попередження експертних помилок, є надання на експертизу повноцінних, перевірених, достатніх з точки зору інформативності вихідних матеріалів. А вони в свою чергу дозволять ширше впровадити різноманітні форми використання спеціальних знань в практику розслідування ДТП, будуть сприяти швидкому розкриттю і якісному розслідуванню злочину, обґрунтованому притягненню винних до кримінальної відповідальності і попередженню ДТП.

Бібліографічні посилання:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // *Голос України*. — 2012. — № 90—91. — 19 травня.
2. Использование специальных познаний в расследовании дорожно-транспортных происшествий: метод. пособ. / А. М. Кривицкий, Ю. И. Шапоров, В. В. Фальковский и др.; под общ. ред. А. М. Кривицкого, Ю. И. Шапорова. — Мн.: Харвест, 2004. — 128 с.
3. Про автомобільні дороги: закон України від 08 вересня 2005 року № 2862-IV // *Відомості Верховної Ради України*. — 2005. — № 51. — 23 грудня. — Ст. 556.
4. Расследование дорожно-транспортных происшествий: справ. — метод. пособ. / Н. А. Селиванов, А. И. Дворкин, Б. Д. Завидов и др.; под общ. ред. В. А. Алферова, В. А. Федорова. — М.: Лига Разум, 1998. — 448 с.
5. Чих Н. В. Теоретические и практические проблемы расследования дорожно-транспортных преступлений: моногр. / Н. В. Чих. — Ниж. Новгород, 2000. — 155 с.

Карпов Никифор Семенович,
доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального
процесу НАВС, професор

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО МАЛОЛІТНІХ ОСІБ

Проблемні аспекти регулювання порядку застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, вже досліджувалися такими науковцями як Є. М. Гідулянова, А. М. Голубов, С. М. Зеленський, У. С. Ковна, С. П. Назаренко, Л. М. Палюх, Д. П. Письменний та ін.

Однак після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) дане питання ще не вивчалось. У цьому Кодексі про застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності, йдеться у параграфі 2 глави 38.

У ст.498 КПК встановлено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється внаслідок вчинення особою, яка після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Про особливості проведення досудового розслідування та судового розгляду у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру вказано у ст. ст.499 — 502 КПК. Ознайомлення зі змістом цих статей дає підстави для висновку, що до них, а також інших статей даного Кодексу, потрібно внести деякі зміни та доповнення.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що КПК не визначає процесуальний статус малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Такий недолік був і у КПК

1960 року, під час дії якого науковці висловлювали різні думки щодо назви такого суб'єкта. Нами поділяється висловлена у юридичній літературі думка (С. М. Зеленський, С. П. Назаренко, Д. П. Письменний), що найбільш правильно назвати цього суб'єкта так — «особа, стосовно якої є відомості про вчинення нею суспільно небезпечного діяння».

Така назва підкреслює, що цей суб'єкт не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, оскільки вказано на суспільно небезпечне діяння, а не на злочин, і остаточний висновок з приводу причетності такої особи до його вчинення поки встановлюється. У КПК необхідно чітко визначити процесуальні права та обов'язки цієї особи.

Особливе значення при здійсненні кримінального провадження щодо малолітнього має встановлення його віку. Якщо на час вчинення суспільно небезпечного діяння він досяг одинадцятирічного віку, проводиться досудове розслідування та судовий розгляд, за наслідками якого суд приймає рішення про застосування до малолітнього примусових заходів виховного характеру. Якщо під час проведення досудового розслідування буде встановлено, що малолітній не досяг одинадцятирічного віку, необхідно закрити кримінальне провадження. Однак виникає запитання, за якою саме підставою має бути прийнято таке рішення.

Загальний перелік підстав для закриття кримінального провадження наведений у ч.1 ст.284 КПК. Таке провадження закривається в разі, якщо: 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; 6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; 7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; 8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Отже, у ч.1 ст.284 КПК не передбачена така підстава для закриття кримінального провадження, як недосягнення малолітнім одинадцятирічного віку. Разом з тим зі змісту ст.498 цього Кодексу випливає, що у випадку недосягнення ним такого віку кримінальне провадження не може здійснюватись.

Потрібно зазначити, що дане питання було врегульовано у КПК 1960 року. Відповідно до п.5 ч.1 ст.6 цього Кодексу кримінальна справа не могла бути порушена, а порушена справа підлягала закриттю щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку. Крім того, у ч.5 ст.7—3 цього Кодексу було вказано, що слідчий, встановивши в кримінальній справі, що суспільно небезпечне діяння вчинено дитиною, яка не досягла одинадцятирічного віку, виносить постанову про закриття справи, про що повідомляє прокурора і службу в справах дітей за місцем проживання дитини.

На наш погляд, ч.1 ст.284 чинного КПК необхідно доповнити пунктом, що кримінальне провадження закривається щодо особи, яка не досягла на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку. Також ст.499 цього Кодексу доцільно доповнити положенням, що закривши кримінальне провадження за такою підставою слідчий зобов'язаний повідомити прокурора і службу в справах дітей за місцем проживання дитини.

Вік малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, має визначатися за документами, в яких вказана дата його народження. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання його вік повинен встановлюватися судово-медичною експертизою.

У зв'язку з розглядом даного питання слід звернути увагу на редакцію п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК. У цій нормі йдеться про те, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості.

Однак щодо малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не вирішується питання про можливість притягнення його до кримінальної відповідальності. Тому, на нашу думку, доцільно доповнити

ч. 2 ст. 242 КПК положенням, що слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо малолітнього, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість застосування щодо нього примусових заходів виховного характеру, а іншим способом неможливо отримати ці відомості.

У ч. 4 ст. 499 КПК йде мова про здійснення судового контролю за проведенням досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо малолітніх.

Встановлено, що за наявності достатніх підстав вважати, що особа, передбачена ст. 498 цього Кодексу, вчинила суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, вона може бути поміщена в приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 цього Кодексу, та жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Строк тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей може бути продовжено ухвалою слідчого судді, суду ще на строк до тридцяти днів. Питання про скасування чи продовження строку тримання особи у приймальнику-розподільнику для дітей вирішується в порядку, передбаченому для скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою.

Зі змісту ч. 4 ст. 499 КПК випливає запитання, що це за інші більш м'які заходи, що можуть бути застосовані щодо малолітнього, якщо слідчий суддя, суд відмовить у поміщенні його в приймальник-розподільник для дітей. Зрозуміло, що це не запобіжні заходи, оскільки вони обираються

тільки щодо підозрюваного, обвинуваченого. На наш думку, параграф 2 глави 38 КПК доцільно доповнити статтею, яка б визначала, які правові заходи мають обиратися щодо малолітнього, якщо слідчий суддя, суд прийме рішення про відмову у його поміщенні в приймальник-розподільник для дітей.

Очевидно, що поміщення малолітнього у приймальник-розподільник для дітей є один із заходів забезпечення кримінального провадження. Однак про цей захід чомусь не вказано у ст. 131 КПК, яка визначає види таких заходів. Ними є: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи. Пропонуємо доповнити ч.2 ст.131 КПК окремим пунктом, що заходом забезпечення кримінального провадження є поміщення малолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності, у приймальник-розподільник для дітей.

Вважаємо, що ст. 499 КПК слід доповнити положенням про обов'язкове проведення медичного огляду малолітнього. Такий огляд має проводитись відповідно до Інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, що потребують особливих умов виховання, затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти України від 5 травня 1997 року № 137/131.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що у ст.499 КПК не йдеться про порядок ознайомлення учасників кримінального процесу з матеріалами провадження. Тому пропонуємо доповнити цю статтю нормою, що питання про відкриття матеріалів іншій стороні вирішується у порядку, передбаченому ст. 290 КПК.

Заслугує на розгляд питання про деякі рішення, які приймає суд за результатами судового розгляду. Відповідно до ч. 1 ст. 501 КПК під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні про застосування примусових заходів виховного характеру суд має з'ясувати такі питання:

1) чи мало місце суспільно небезпечне діяння; 2) чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння; 3) чи слід застосовувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме. У ч.2 ст.501 КПК встановлено, що якщо під час судового розгляду не буде доведено однієї з обставин, передбачених у пункті 1 або 2 ч.1 цієї статті, суд зобов'язаний постановити ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів виховного характеру і закрити кримінальне провадження.

Разом з тим у переліку підстав для закриття кримінального провадження, що визначені у ч.2 ст.284 КПК, не вказані ці підстави для прийняття судом такого рішення. Тому, на нашу думку, цю норму доцільно доповнити положенням, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру закривається судом в разі, якщо: 1) встановлена відсутність суспільно небезпечного діяння; 2) не було доведено, що діяння вчинено малолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння.

Колесников Олександр Анатолійович,
слідчий відділу розслідування
злочинів, скоєних проти життя та
здоров'я особи слідчого управління
ГУМВС
України в Запорізькій області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА В ХОДІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Інститут тимчасового вилучення майна є новелою Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, процесуальний порядок якого регламентовано главою 16 КПК України.

Окрім підстав, зазначених в ст. 167 КПК України, законодавець дозволяє здійснення тимчасового вилучення майна в ході огляду місця події. В ч. 7 ст. 237 КПК України зазначено, що вилучені (в ході огляду місця події) речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Огляд місця події є однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій, яка проводиться майже по кожному кримінальному провадженню. Під час даної слідчої дії вилучаються речі, документи тощо, які в подальшому можуть бути використані як докази. У зв'язку з необхідністю збереження доказової інформації вилучених в ході огляду місця події об'єктів (предметів, документів, тощо), особливої актуальності набуває правильність проведення та процесуального оформлення заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна.

Буквальне тлумачення ч. 7 ст. 237 КПК України дозволяє дійти висновку про те, що всі вилучені в ході огляду речі та документи, за винятком тих, які не належать до предметів, котрі вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Таке судження є очевидно помилковим. Це положення закону є загальним для всіх видів огляду (місцевості, приміщень, речей, документів). Тоді як огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими

для обшуку житла чи іншого володіння особи, у тому числі й стосовно вимог до змісту клопотання слідчого, порядку його розгляду, постановлення ухвали слідчим суддею та її змісту. Отже, доречним буде припустити, що слідчий управі ставити питання до слідчого судді про огляд житла чи іншого володіння особи з вилученням конкретних речей, яке не можна вважати тимчасовим за наявності дозволу на це слідчого судді [4].

Така позиція підтверджується і судовою практикою, наприклад, в ухвалі Святошинського районного суду міста Києва № 759/537/13 слідчий суддя приходить до висновку, що речі і документи, вилучені при проведенні обшуку, мають один з двох процесуальних статусів: 1) речі та документи, які входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на їх відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку і 2) речі та документи, які не входять до цього переліку, тобто, — тимчасово вилучене майно, яке перебуває в такому статусі відповідно до частини 1 ст. 167 КПК України до вирішення питання про його арешт або повернення [6].

Таким чином, вирішення питання про те, чи є майно, яке в той чи інший передбачений законом спосіб потрапило до уповноваженої службової особи органу досудового слідства, тимчасово вилученим, залежить від того, чи давався дозвіл на його вилучення слідчим суддею. Цей висновок цілком узгоджується з положенням ч. 1 ст. 167 КПК України про те, що майно вилучається до вирішення питання про його арешт або повернення. Тимчасовість зумовлюється відсутністю згоди слідчого судді на вилучення, що й викликає необхідність арешту тимчасово вилученого майна, аби перевірити законність його вилучення для забезпечення допустимості доказів.

Інакше кажучи, речі, документи, гроші, вилучені за розпорядженням слідчого судді, не є такими, що вилучені тимчасово, навіть якщо вони відповідають критеріям, зазначеним у ч.2 ст. 167 КПК. Вилучивши таке майно, слідчий має виконати вимоги ст. 100 КПК. Ставити питання про арешт є зайвим [4].

Проведений аналіз судових рішень за даною проблематикою дозволяє зробити висновок про вірність вищезазначеної тези. Наприклад, слідчий суддя Печерського районного суду міста Києва в ухвалі № 757/643/13 зазначає, що виходячи зі змісту ст. 236 КПК України, безспірному вилученню

з місця обшуку і залученню до матеріалів кримінального провадження підлягають речі і документи, які прямо вказані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук.

Речі, які вказані в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку та вилучені під час проведення обшуку, не є тимчасово вилученим майном [6].

Зважаючи на вимогу Закону щодо проведення огляду житла чи іншого володіння особи за правилами, передбаченими ст. 236 КПК України, вищезазначені положення можуть бути застосовані і до огляду місця події.

Не може вважатися вірною практика, коли слідчі звертаються до суду з клопотанням про тимчасове вилучення майна, вилученого в ході огляду місця події. Наприклад, слідчим суддею Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області було відмовлено у наданні дозволу на тимчасове вилучення майна — металевої частини сокири, дерев'яної частини сокири, зі слідами речовини темно-червоного кольору, які були використані як знаряддя для вчинення кримінального правопорушення тому, що вилучення майна вже було проведено в ході огляду місця події з дотриманням норм процесуального законодавства [7].

Окремо слід зупинитися на твердженні деяких слідчих та прокурорів про те, що арешту підлягають усі матеріальні об'єкти, які вилучені під час огляду. Ю. Мірошниченко зазначає, що лише як курйози можна сприймати випадки арешту слідів кримінального правопорушення або всіх без винятку предметів, на яких вони збереглися [4].

Дійсно, згідно з ч. 7 ст. 237 КПК України «вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном» (із зауваженнями, наведеними вище), яке, за змістом стст. 167, 169 КПК України, має бути або арештованим, або повернутим особі, в якій воно вилучене. Проте, в наведених нормах не розкривається поняття «речі», що призводить до неоднозначного тлумачення закону. Наприклад, в ст. 179 Цивільного кодексу України визначено, що річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки.

Загальновизнаними в теорії цивільного права ознаками речі є її власності задовольняти потреби людини, бути об'єктом цивільно-правово-

го обігу, мати споживчі якості. Не можуть бути визнані речами предмети матеріального світу, які не наділені корисними властивостями.

Деякі слідчі обґрунтовують не прийняття рішення в порядку ст. 169 КПК України щодо майна, вилученого в ході огляду місця події, посилаючись на визнання такого майна речовим доказом по кримінальному провадженню та необхідністю проведення судових експертиз. Така практика суперечить логіці закону та правозастосовній практиці. Наприклад, слідчий суддя Святошинського районного суду міста Києва в ухвалі № 759/537/13 зазначає, що визнання речовими доказами можливо лише вилучених речей і документів, які входили до переліку, щодо якого судом прямо надано дозвіл на їх відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, арештованого майна відповідно до правил ст. 98 КПК України, але визнання речовими доказами тимчасово вилученого майна за минуванням стадії накладення на нього арешту відповідно до правил частини 5 ст. 171 КПК України, діючим КПК України не передбачено.

Такий процесуальний порядок щодо тимчасово вилученого майна узгоджується і з вимогами Глави 16 КПК України і частини 7 ст. 236 КПК України.

В протилежному випадку втрачається сенс у вирішенні питання щодо припинення тимчасового вилучення майна згідно ст. 169 КПК України, оскільки в такому процесуальному статусі воно перебуватиме лише до винесення постанови слідчим, прокурором про визнання його речовим доказом [6].

Отже, на основі проведеного дослідження та правозастосовної практики, яка склалася, з метою врегулювання процесуального порядку застосування інституту тимчасового вилучення майна в ході огляду місця події, пропонується на законодавчому рівні чітко визначити, які об'єкти, вилучені в ході огляду місця події, вважаються тимчасово вилученим майном, узгодивши положення ч. 7 ст. 237 з положеннями ч. 7 ст. 236 та ч. 2 ст. 167 КПК України. Останнє речення ч. 7 ст. 237 КПК України пропонується викласти у наступній редакції: «Вилучені речі (предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки) та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на вилучення в ухвалі про дозвіл на проведення огляду, та

не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном».

Література

1. Конституція України: станом на 12.04.2012 року [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 01.01.2013 року [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х. : Право, 2012. — 768 с., 664 с.
4. Мірошніченко Ю. Арешт слідів кримінального правопорушення або всіх предметів, на яких вони збереглися, можна сприймати лише як курйоз / Ю. Мірошніченко // «Закон і бізнес».— 2013.— № 9 (1099) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/14714-aresht_slidiv_zlochynu_mozhna_spriyati_lishe_yak_kuryoz_-_s.html.
5. Постанова Кабінету Міністрів України № 1104 від 19 листопада 2012 року «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1104-2012-%D0%BF>.
6. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду міста Києва № 759/537/13 від 25.01.2013 [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://pravoscope.com>.
7. Ухвала слідчого судді Антрацитівського міськрайонного суду Луганської області № 1202/6449/2012 від 23.11.2012 [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://pravoscope.com>.

Костенко Костянтин Григорович,
слідчий ОМВ СУ УМВС України
в Херсонській області,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Суттєвим обмеженням конституційних прав і свобод громадян у кримінальному провадженні є застосування до підозрюваного чи обвинуваченого такого запобіжного заходу, як взяття під варту.

Обрання даного запобіжного заходу залежить від ступеня покарання за вчинений злочин і застосовується з метою запобігання та уникнення серйозних і непереборних ускладнень, які можуть негативно позначитися на правоохоронних інтересах, а також для своєчасного впливу на поведінку ненадійного або недобросовісного суб'єкта кримінального провадження.

До проблем застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та обмеження при цьому конституційного права громадян на свободу та особисту недоторканність звертались у своїх працях В. В. Онопенко, Ю. В. Манаєв, В. С. Посник, В. В. Сміронов, В. М. Тертишник, І. Л. Петрухінта інші.

Метою цієї статті є аналіз стану, проблем і перспектив удосконалення законодавчого врегулювання застосування даного запобіжного заходу з урахуванням мінімізації обмеження конституційних прав підозрюваного.

Під час застосування запобіжних заходів, не пов'язаних із позбавленням волі, велику роль відіграє психологічний характер їх впливу на підозрюваного, проте при взятті під варту має значення фізичне обмеження свободи, коли зменшується можливість переховуватися від слідства і суду, перешкоджати встановленню істини в кримінальному провадженні.

Взяття під варту є найбільш ефективним запобіжним заходом, а оскільки він суттєво обмежує свободу громадян, тому повинен застосовуватися лише у випадках, коли застосувати інші заходи недоцільно.

Суттєвою проблемою, що обмежує конституційне право особи на свободу, є тяганина під час судового розгляду кримінальних справ стосовно заарештованих. Наприклад, у 2012 році в судах (до винесення вироку) налічувалося 13 157 осіб (71,4 % від загальної кількості заарештованих у СІЗО), з них від дев'яти місяців до року — 813, від року до півтора — 690, а понад півтора року — 627. Такі факти поширені в Автономній Республіці Крим, Вінницькій, Донецькій, Київській, Одеській, Харківській та Хмельницькій областях.

Водночас, при визначенні оптимальності застосування взяття під варту необхідно враховувати ступінь соціальних витрат на його реалізацію. У цьому сенсі взяття під варту — найбільш дорогий запобіжний захід, оскільки підозрюваний на тривалий термін позбавляється можливості продуктивно працювати за своєю спеціальністю, щоб приносити максимальну користь суспільству. Безпосередньо процедура взяття під варту (враховуючи доправлення підозрюваного до слідчого ізолятора, особистий обшук, дактилоскопіювання, фотографування тощо) — більш трудомістка, ніж отримання упідозрюваного, наприклад, особистого зобов'язання. Так, щорічно держава витрачає понад 145 млн.грн. на реалізацію даного запобіжного заходу. Більш того, взяття під варту накладає фінансовий тягар на самих заарештованих, їхню родину і на суспільство в цілому, адже заарештовані щороку втрачають близько 103 млн.грн. у вигляді не отриманої заробітної платні та інших фінансових витрат, що зазнають їх близькі та родичі, які відвідують ув'язнених (передачі, оплата додаткових послуг адвоката тощо).

Траплялися випадки, коли підозрюваним перекваліфіковували склад злочину, який вони вчинили, натакий, що не передбачає як санкцію позбавлення волі. Однак осіб продовжували тримати під вартою. І це при тому, що відповідно до ст. 183 КПК України взяття під варту як запобіжний захід застосовується в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років.

Підозрюваний має право знати, на якій підставі його взяли під варту, тому його необхідно ознайомити з постановою про обрання цього запобіжного заходу.

Проте на сьогодні процес узяття під варту являє собою, на жаль, заочну, недемократичну процедуру. Особа, стосовно якої приймається рішення про

тримання під вартою, як правило, при цьому не присутня, не має можливості навести бодай якісь аргументи для свого захисту, повідомити про здоров'я, сімейний стан, ставлення до арешту. Статті нового КПК України не передбачають права обвинуваченого та його захисника завчасно знати про доводи, викладені в клопотанні про взяття під варту.

Згідно нового КПК України з моменту допуску до участі у справі захисник має право ознайомлюватися з матеріалами, якими обґрунтовується затримання підозрюваного чи обрання запобіжного заходу, але на практиці це право поєднується з проблемою недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування (ч.ч. 1,2 ст. 222 КПК України). Відповідно до норм нового КПК України матеріали кримінального провадження надаються судді для вивчення безпосередньо органом слідства чи прокурором. Ці матеріали в суді проходять реєстрацію, але вивчаються суддею в режимі, що забезпечує нерозголошення даних досудового слідства. Ознайомлення в цьому випадку з кримінальним провадженням підозрюваного, обвинуваченого, їхніх захисників чи законних представників у суді законом передбачене лише за 3 години до початку розгляду клопотання (ч. 2 ст. 184 КПК України).

Не передбачено також повідомлення підозрюваного і захисника про дату та час слухання. За відсутності цих елементарних гарантій участь захисника при розгляді цього питання майже неможлива.

Слідчому, прокурору, суду також не варто нехтувати тим, що громадянин має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в разі незаконного арешту, а це право виникає в тому випадку, коли після розслідування злочину у справі винесено виправдувальний вирок, постанову про її закриття за відсутністю події або складу злочину, або не доведено участі обвинуваченого в його вчиненні.

Крім того, на нашу думку, для мінімізації обмеження права особи на свободу в ст. 197 КПК України необхідно передбачити, що максимальний термін тримання особи під вартою (два, шість або дванадцять місяців) має безпосередньо залежати від учиненого злочину (середньої тяжкості, тяжкий, особливо тяжкий) і від того, чи є цей злочин умисним або скоєним через необережність. Адже не можна допускати, щоб особу, яка

через необережність вчинила злочин середньої тяжкості, могли тримати під вартою дванадцять місяців.

Значно обмежено права обвинуваченого в Законі України «Про попереднє ув'язнення», ряд положень якого не відповідають міжнародним стандартам у галузі прав людини. Так, у цьому Законі не лише не згадується про презумпцію невинуватості, а й навіть не існує розмежування між підозрюваним, обвинувачуваним та засудженим (п. 5 ч. 1 ст. 9). Чим, наприклад, можна пояснити обмеження грошових сум на купівлю продуктів харчування та предметів першої необхідності, причому ці обмеження однакові для дорослих, неповнолітніх, жінок з дітьми? У ст. 15, що передбачає покарання осіб, взятих під варту, не згадується про механізм оскарження покарань, проте передбачається негайне виконання покарання. Вважаємо, що тим самим закріплюється повна й абсолютна залежність ще не визнаної винною людини від слідства та персоналу місць позбавлення волі. Вказана стаття також передбачає таке покарання, як поміщення до карцера, застосування якого до осіб, ще не визнаних винними, є сумнівним. Крім того, зазначене дає можливість припустити імовірність ситуацій поміщення до карцера разом обвинувачених та засуджених, що, у свою чергу, суперечить чинному законодавству.

На нашу думку, в жодному разі не можна накладати арешт на листування підозрюваного, який перебуває під вартою, або затриманого підозрюваного зі своїм захисником. Відповідно до норм КПК України захисник має право до першого допиту підозрюваного чи обвинуваченого мати з ним конфіденційне побачення, а після першого допиту — такі ж побачення без обмеження їх кількості та тривалості. Отже, якщо можливі побачення наодинці, то можливе і неконтрольоване листування обвинуваченого (підозрюваного) із захисником. Інше означало б порушення права на захист. На жаль, це право нечітко визначене в законодавстві, тобто листування підозрюваного, який перебуває під вартою, допускається лише з дозволу слідчого і всі листи, заяви та скарги підозрюваного (крім скарг прокурору) підлягають огляду.

Зазначимо, що при взятті під варту слідчому необхідно дотримуватися засад законності, тобто максимально забезпечити охорону прав і свобод людини, громадянина та суспільства від злочинних посягань (ст. 1

Кримінального кодексу України) засобами, визначеними лише кримінально-процесуальним законодавством; засад індивідуалізації, що обумовлює визначення та застосування заходів і засобів охорони особи та суспільства від злочинних посягань з урахуванням особистісних та інших індивідуальних якостей та рис особи, яка підозрюється у вчиненні цих посягань та притягається за це до кримінальної відповідальності; засад індивідуальної правової доцільності та гуманізації кримінального процесу.

Таким чином, усунення зазначених вище прогалин, урахування світового досвіду щодо захисту прав підозрюваного та обвинуваченого, на нашу думку, стане одним із очікуваних кроків демократичного розвитку кримінального процесуального законодавства України.

Законодавцю варто зміщувати пріоритети у кримінальному провадженні щодо інтересів держави та особи на користь останньої, що повинно бути закріплено у новому Кримінальному процесуальному кодексі України.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. 19 травня 2012. — № 90–91.;
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. Потебенька. — К., 2011;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. Ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х.: Право, 2012. — 768 с.;
4. Закон України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» // Відомості Верховної Ради, 1995, — № 6;
5. Постанови Пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (офіс. текст). / Упоряд. С. А. Кузьмін, М. С. Кучеренко. — К.: Паливода А. В., 2012. — 612;
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 « Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу» від 26.03.1999 (із змінами,

внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 6 червня 2003 р. № 5);

7. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» від 25.04.2003.

Литвинов Валерій Валентинович,
старший викладач кафедри
кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ДОСЯГЛИ ВІК У КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Законодавство України передбачає можливість застосування альтернативних способів розв'язання кримінально-правових конфліктів у випадку, коли кримінальне правопорушення вчинене неповнолітнім, який досяг віку кримінальної відповідальності. Підстави та процесуальний порядок прийняття таких рішень передбачені в КК України та КПК України (далі — КК, КПК). Так, відповідно до ст. 97 КК, неповнолітнього може бути звільнено від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру за таких умов: неповнолітній вперше вчинив злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, а також буде встановлено, що його виправлення можливе без застосування покарання.

Враховуючи що вищезазначена норма відноситься до інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, можливо було б припустити, що її процесуальне застосування повинно здійснюватися відповідно до ст. ст. 285–289 КПК, якими передбачений процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності. У випадку прийняття цього процесуального рішення, згідно ст. 286 КПК, прокурор складає «Клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності», яке направляється до суду.

Але слід звернути увагу на те, що здійснення кримінального судочинства стосовно неповнолітніх є специфічною процесуальною діяльністю, а тому вона врегульована окремо у главі 38 КПК. Так, статтею 497 цієї

глави, фактично передбачена можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Це стосується випадку, коли під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість вправлення неповнолітнього, який обвинувачується у кримінальному правопорушенні, без застосування до нього кримінального покарання. У такому разі, згідно ч. 1 ст. 497 КПК прокурор складає «Клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру». З аналізу вищезазначеної статті, можливо зробити висновок, що під час прийняття цього процесуального рішення КПК застосовує ст. 97 КК як норму, яка надає альтернативний спосіб розв'язання кримінально-правового конфлікту, тобто це процесуальне рішення є альтернативою складанню обвинувального акту. Адже стосовно неповнолітнього, який вчинив злочин у віці з якого настає кримінальна відповідальність, може бути прийнято і рішення про складання обвинувального акту та направлення його до суду. А тому прийняття процесуального рішення відповідно до ч.1 ст. 497 КПК є перш за все рішенням про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Зазначеним рішенням неповнолітня особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці з якого можлива кримінальна відповідальність, звільняється від обов'язку понести відповідальність перед суспільством та державою за вчинений злочин у зв'язку з встановленням під час досудового розслідування передбачених законом умов, за наявності яких можливо прийняти це рішення. Застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру є лише умовою звільнення від кримінальної відповідальності.

Саме цією ознакою рішення передбачене ч.1 ст. 497 КПК є відмінним від процесуального рішення, яке передбачається ч.5 ст. 499 КПК. Процесуальне рішення передбачене ч. 5 ст. 499 КПК хоч і схоже за назвою (клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру), але зовсім інше за юридичною конструкцією та наслідками його застосування. Адже це процесуальне рішення приймається за результатом розслідування кримінального провадження за фактом вчинення суспільно небезпечного діяння (далі — СНД) неповнолітнім, який не досяг віку кримінальної відповідальності, але на момент

вчинення СНД йому виповнилося 11 років. Тобто неповнолітній не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, а значить бути звільненим від неї також не може. Це означає, що процесуальне рішення передбачене ч. 5 ст. 499 КПК не є альтернативним рішенням, бо іншого процесуального рішення (виключенням є закриття кримінального провадження за реабілітаційними підставами) на стадії досудового розслідування у такому кримінальному провадженні не може бути прийнято.

Враховуючи вищезазначене було б доцільно процесуальне рішення про закінчення досудового розслідування у ст. 497 КПК передбачити як рішення про звільнення неповнолітнього обвинуваченого від кримінальної відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру. Відповідно процесуальний документ, яким буде закінчуватися досудове розслідування доцільно було б визначити як «Клопотання про звільнення неповнолітнього обвинуваченого від кримінальної відповідальності та застосування до нього примусових заходів виховного характеру».

Лозовський Кирил Ігорович,
старший прокурор прокуратури
Жовтневого району
м. Дніпропетровська,
юрист другого класу

ВИДИ ОХОРОНЮВАНОЇ ЗАКОНОМ ТАЄМНИЦІ У НОВОМУ КПК УКРАЇНИ

Розкриття та розслідування кримінальних правопорушень практично у кожному випадку торкається приватного життя особи та публічних інтересів суспільства. Збирання, перевірка та оцінка доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи здійснення іншої процесуальної діяльності, наприклад, під час отримання тимчасового доступу до речей і документів, вимагає від слідчого (прокурора) суворого дотримання прав, свобод та законних інтересів особи. Обмеження існуючого кола прав людини, більша частина яких гарантована Конституцією України, може відбуватися лише на підставах та в порядку, передбаченому законом, носити тільки тимчасовий та винятковий характер. Забезпечити баланс інтересів у даному випадку покликаний інститут таємниці у кримінальному судочинстві.

На перший погляд, може здатися, що сфера кримінального судочинства не потребує додаткових уточнень щодо особливостей функціонування охоронюваних законом таємниць, однак процес збирання та перевірки доказів, відпрацювання слідчих версій та необхідність повного розслідування зачіпає значне кола прав та інтересів особи, яка стає суб'єктом кримінально-процесуальних відносин.

На підставі вищезазначеного та враховуючи необхідність проведення комплексного дослідження наявних видів таємниці у кримінальному судочинстві України, з'ясуємо їх види та процесуальні гарантії захисту.

До засад кримінального провадження у ст. 27 КПК України віднесено гласність і відкритість судового провадження, що, по-перше, гарантує здійснення розгляду кримінального провадження відкрито у всіх судових інстанціях; по-друге, забезпечує прилюдне проголошення судового

рішення, яке ухвалене у відкритому судовому засіданні. Однак з указанного правила існують і винятки, до яких на підставі ч. 2 ст. 27 КПК України слід віднести: неповнолітній вік обвинуваченого; розгляд справ про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; необхідності запобігти можливому розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя або які принижують гідність особи; коли необхідно запобігти розголошенню охоронюваних законом таємниць; з метою забезпечення безпеки осіб, до яких застосовано заходи безпеки. Як впливає з наведеного, бажання особи (обвинуваченого чи потерпілого) не встановлює обов'язку для суду проводити закриті судові засідання чи закритий судовий розгляд, що, на нашу думку, не відповідає принципу верховенства права та визнання людини найвищою цінністю в державі. Поряд з цим ми погоджуємося, що в Україні діє публічно-приватний процес, а не приватно-публічний.

Таємниця спілкування також визнається та гарантується новим КПК України у ст. 14, дія зазначеної засади поширюється на всі види листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції чи інші форми спілкування. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених законом.

Наступним механізмом, покликаним забезпечити належний рівень охорони захищених законом таємниць, є право особи відмовитись давати свідчення з тих підстав, що вона виконувала свої професійні обов'язки у випадках, передбачених ч. 2 ст. 65 КПК України. До таких таємниць належить адвокатська, нотаріальна, медична, журналістська, професійна та таємниця сповіді. Від збереження професійної таємниці, зазначеної в пунктах 1-5 ч. 2 ст. 65 КПК України, категорія осіб може бути звільнена лише на підставі дозволу особи, що довірила їй ці відомості.

Також слід відзначити, що, відповідно до ст. 161 КПК України, існує перелік речей та документів, доступ до яких заборонено за будь-яких обставин, а саме: листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; об'єкти, які додані до такого листування, або інших форм обміну інформацією. Існування вказаного виду імперативної норми як прямої заборони на доступ до

інформації гарантує та забезпечує належний рівень реалізації особою свого конституційного права на захист від обвинувачення.

Поряд з цим, згідно зі ст. 162 КПК України, передбачений спеціальний порядок доступу до інших видів охоронюваних законом таємниць, а саме отримання судового дозволу на підставі мотивованого клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів. Наприклад, комерційна та банківська таємниця, особисте листування, персональні дані про особу та ін. У зв'язку з можливістю такого широкого доступу до інформації про особу на практиці інколи виникає проблема меж співвідношення процесуальної дії тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, та можливості проведення певних видів негласних слідчих (розшукових) дій. Наприклад, зняття інформації з транспортних комунікаційних мереж чи зняття інформації з електронних інформаційних систем або можливості встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Крім того, забезпечення функціонування інституту негласних слідчих (розшукових) дій, на підставі ст. 246 КПК України, вимагає нерозголошення відомості про факт та методи їх проведення, крім випадків, передбачених законом. До таких випадків необхідно віднести обов'язок прокурора на підставі ст. 53 та ч. 3 ст. 256 КПК України повідомити осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії.

Окремою главою регламентовано в КПК України і порядок провадження щодо матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю (ст. ст. 517–518 гл. 40). Вказане свідчить про більш детальну регламентацію зазначеного виду таємної інформації, ніж у КПК України 1960 року. Однак слід відзначити, що ані в гл. 40, ані в ст. 242 КПК України не встановлено обов'язок слідчого (прокурора) призначити експертизу для перевірки матеріальних носіїв інформації на предмет наявності чи відсутності у них відомостей, що становлять державну таємницю, навіть у тих випадках, коли ставиться питання про кримінальну відповідальність особи за ст. 111, ст. 114, ст. 328 та ін. КК України.

Нами проведений лише попередній аналіз процесуальних механізмів забезпечення охорони існуючих видів таємниць у сфері кримінального судочинства. Вказана проблематика потребує окремого комплексного дослідження.

Манукова Лариса Юріївна,
викладач кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ст. ст.130–133 КК УКРАЇНИ

Необґрунтоване кримінальне провадження грубо порушує права громадян, відриває їх від повсякденних занять, заподіює їм моральні страждання, підриває авторитет органів розслідування, тягне непотрібну витрату сил і засобів. З цього приводу в доповіді ООН з питань СНІДу (ЮНЕЙДС) «Уголовное право, общественное здравоохранение: передача и угроза передачи ВИЧ: Документ посвященный выбору политики» зроблено глибокий аналіз законодавства, яке регулює питання поширення ВІЛ-інфекції та СНІДу, та надаються рекомендації стосовно його застосування. В даному доповіді зазначається, що «Зареєстровано велика кількість притягнення до кримінальної відповідальності ВІЛ-інфікованих за різні дії, пов'язані з передачею ВІЛ-інфекції. В деяких випадках кримінальне обвинувачення пред'являлося в зв'язку з поведінкою, яка лише сприймалась як поведінка, що загрожує зараженню інфекцією, причому покарання було дуже суворим» [1, с. 4].

Приводи для досудового розслідування в зв'язку із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною хворобою або венеричною хворобою з перелічені в ст. ст. 130–133 КК України та в ст. 276 КПК України. Аналіз судової і слідчої практики дозволив виявити найбільш типові приводи для кримінального провадження по ст. ст.130–133 КК України є: 1) письмова заява окремих громадян. Узагальнення й аналіз кримінальних справ даної категорії дозволив виявити, що по заявах громадян, які надалі визнані потерпілими — 95 % кримінальних справ; 2) безпосереднє виявлення правоохоронними органами ознак злочину стало приводом для досудового розслідування — 5 % кримінальних справ.

Проведене дослідження криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із зараженням ВІЛ-інфекцією чи іншою невиліковною інфекційною хворобою дозволяє виокремити деякі особливості процесу їх розслідування, які найбільш помітні на стадії досудового розслідування.

Так, першою особливістю розслідування злочинів даної категорії є його залежність від зібраної у процесі пошукової діяльності слідчих, оперативних працівників та інших суб'єктів інформації, яка є безпосереднім доказом кримінального діяння.

Другою особливістю є те, що ця категорія злочинів тісно пов'язана з іншими злочинами. При аналізі слідчої та судової практики було виявлено, що дані злочини часто вчинюються у сукупності із нанесенням тілесних ушкоджень (ст.ст. 121, 122 КК України), зґвалтуванням (ст. 152 КК України), насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 КК України), при розбої (ст. 187 КК України), при зайнятті проституцією (ст. 181¹ КпАП).

Зазначимо, що первинна інформація про ознаки злочинів, передбачених ст. ст. 130–133 КК України, по-перше, не завжди містить достатні дані необхідні для прийняття рішення про початок досудового розслідування.

Новий же КПК у ч. 1 ст. 214 передбачає, що слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Частиною 3 ст. 214 КПК України зазначено, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом [2].

Вважаємо, що таке нововведення не повинно торкатися злочинів передбачених ст. ст. 130–133 КК України, оскільки наслідки зараження венеричною хворобою або ВІЛ-інфекцією, як кваліфікуючі ознаки можуть бути визначені: по-перше, у ряді випадків лише в ході медичного дослідження; по-друге, робити висновок про ступінь тяжкості зараження

венеричною хворобою чи ВІЛ-інфекцією за окремими кваліфікуючими ознаками можна лише після визначення остаточного результату. Ступінь тяжкості від зараження венеричною хворобою визначається судово-медичною експертизою.

Таким чином, між суспільно небезпечним діянням, у ході якого особа захворіла на венеричну хворобу чи іншу невиліковну інфекційну хворобу або інфікована ВІЛ, та визначеним остаточним результатом, який має значення для кваліфікації діяння, є певний проміжок часу.

З огляду на це хотілося б зазначити доцільність існування попередньої перевірки первинних матеріалів, у справах про злочини порушених за ст. ст. 130–133 КК України, яка не передбачена новим КПК України.

Література

1. Уголовное право, общественное здравоохранение: передача и угроза передачи ВИЧ: Документ посвященный выбору политики.// Объединенная программа Организации Объединенных Наций по ВИЧ/СПИДу (ЮНЗЙДС). Серия «Примеры передового Опыта». Женева, Швейцария. Июнь 2002г. — 52 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651в-17/page>.

Марієнко Антон Олександрович,
заступник начальника курсу
факультету з підготовки слідчих
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
магістр права

СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕФОРМАЦІЙ

Процес формування особи не можна правильно уявити, якщо не враховувати ролі її потреб. Вони сприяють виникненню у людини певної внутрішньої напруги, яка і спонукає її до дії.

Будучи своєрідною єдністю об'єктивного і суб'єктивного, людські потреби є достатньо складним утворенням. Зокрема, відомий психолог А. Н. Леонтьєв розглядає потребу в двох аспектах: а) як внутрішні умови, передумову до діяльності, виступаючої як деякою «потребою» організму, б) як регулятор конкретної діяльності суб'єкта в наочному середовищі.

Потреби представляють той фундамент, на якому будується вся поведінка і вся психічна діяльність людини, включаючи її мислення, емоції і волю. Саме у динаміці потреб, в їх ускладненні, збагаченні і трансформації найбільш безпосередньо виявляється тенденція саморозвитку. Саме наявність потреб робить поведінку активною.

Отже, потреби набувають свідому, смислоутворюючу силу через інтерес, тобто через повне розуміння суті потреби і способів її задоволення. Інтерес, будучи властивістю спрямованості особи, є складним, динамічним явищем. Інтерес можна визначити як мотив або виборче відношення особи до об'єкту через її життєву значущість і емоційну привабливість. Іншими словами, якщо потреба це необхідна вимога особи до умов життя, то інтерес — це захоплення об'єктом.

Якщо мати на увазі аморальну (негативну) спрямованість особи, то вона виявляється в антигромадській провіні, в наявності результату або неадекватно сформульованої ціннісної орієнтації, або помилок в організації поведінки.

Небезпека такого роду спрямованості полягає в тому, що антигромадська спрямованість майже завжди виправдовуються світоглядними установками її суб'єкта.

Особиста спрямованість, ставши аморальною, сприяє виникненню причинного комплексу спрямованості до протиправних вчинків.

Потанін Г. А. виділяє наступні загальні риси спрямованості:

- моральна спрямованість є результат різнофакторних впливів, зокрема асоціальних;
- найбільш значущі її показники: а) домінуюча особиста мотивація; б) досвід розвитку попередньої життєдіяльності;
- їй властива суперечливість, що викликає «нерівність» поведінки особи;
- консервативність і у ряді випадків стереотипність, що виявляється в бездумності і механічності вчинків суб'єкта;
- позитивні компоненти в структурі особової моральної спрямованості — «маяки», перспективи перевиховання особи.

Антигромадська спрямованість особи злочинця знаходить свій безпосередній прояв в єдності її негативних рис і якостей, що визначають специфічний ракурс сприйняття зовнішніх впливів і мотивацію злочинної поведінки.

Основним стимулом, причиною поведінки людини є мотив. Саме у ньому виявляється особовий сенс — заради чого вчиняється та або інша дія. Слід погодитися з переконанням — Ю. М. Антоняна¹, який вважає, що специфічних мотивів злочинної поведінки в природі не існує. Основна маса мотивів нейтральна, за винятком лише тих, які направлені на реалізацію фізіологічної потреби в алкоголі або наркотиках. Тому в основу типології злочинців повинні бути покладені мотиви лише кримінально-караних вчинків.

Мотиви злочинної поведінки складаються як би з двох рівнів. Перший з них можна назвати наочним, оскільки він виконує функції безпосереднього задоволення поверхневих потреб: наприклад, вбивство з помсти, бажання оволодіти чужим майном для підвищення власного

¹ Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология преступника и расследование преступления. — М., — 1996. — С. 23.

добробуту. Другий рівень мотивів злочинної поведінки можна визначити як смисловий. Тут мотивація виникає, розвивається і реалізується на не-свідомому рівні, і її змістом є постійне самореалізація свого «Я», захист свого біологічного і соціального існування.

Наприклад, розшарування нашого суспільства за матеріальним достатком, життєва невлаштованість значної частини людей, їх невпевненість у власних перспективах і інші несприятливі чинники, що посилюється, викликають підвищену тривожність, а, отже, породжують мотиви захисту свого «я», мотиви самореалізації.

Дослідження мотиваційно-цільової сфери особи неповнолітнього злочинця виявили типові негативні риси. Головна з них полягає в тому, що на перше місце в мотивації діяльності виступає не суспільна цінність її результатів, а вузька егоїстична мета, досягнення якої забезпечується протиправними засобами. Для багатьох злочинців властива, так би мовити, гонитва за миттєвими цілями в збиток цілям, що мають значення життєвих перспектив, що створює передумови для прояву регресивних змін в механізмі включення мотивації в процес діяльності. Цій категорії також властиві відмова від суспільно корисних цілей, збіднення кола позитивних прагнень, примітивність програм поведінки. Відсутність ідеальної позитивної мети характеризують більшість осіб, що вчинили злочини.

Потворна деформація виявляється в особі неповнолітнього злочинця, перш за все — у вигляді втрати такої найважливішої соціальної якості, як особиста відповідальність, яка є вільною реалізацією вірно усвідомленого боргу. Злочинець спотворено сприймає, а іноді негативно заперечує найважливіші етичні цінності, байдуже і нерідко цинічно відноситься до вимог суспільної моралі, не бажає зважати на етичні принципи суспільства, слідувати імперативам моральних норм. Це виявляється безпосередньо в мотивації злочинної діяльності, в основі якої виявляються такі негативні риси моральної зовнішності, як неповага до оточуючих людей, моральна розбещеність, індивідуалізм.

Дослідження взаємозв'язку дефектів правосвідомості особи неповнолітнього злочинця показало, що особливої уваги заслуговують дві найбільш типові форми зв'язку: вплив неправильних і спотворених уявлень

про шкідливості злочинів на мотивацію злочинної діяльності; вплив неправильних і спотворених уявлень про відповідальність (покарання) за вчинене на мотивацію досконалих злочинів.

Наміри виступають як ідеальний образ вчинків і існують завжди в усвідомленій формі. У мотивах дана загальна цілісна спрямованість поведінки, а тим самим і конкретних вчинків, з яких вона складається. Мотив і намір співвідносяться як загальне і приватне проміжній меті.

Поведінка і вчинки, мотиви і наміри найтіснішим чином переплетені один з одним. Поведінка здійснюється тільки у вчинках і через вчинки, в той же час вчинки набувають моральних якостей тільки в співвідношенні з поведінкою в цілому. Наміри не завжди виражають етичну суть мотивів, і в цьому випадку окремі вчинки можуть випадати із загальної лінії поведінки.

Криміногенні деформації соціальних позицій можуть виявлятися: по-перше, у вигляді повної або часткової втрати злочинцем позитивних позицій (наприклад, неповнолітній не навчиться і не працює), по-друге, в надбанні ним негативних позицій, неприйнятних з погляду норм суспільної моралі.

Процес переходу змістовної сторони особи до її поведінки і діяльності, характеризує внутрішню модель поведінки людини [1, с. 205–206].

Внутрішня модель поведінки — це сполучна ланка, що знаходиться на межі моральної свідомості і поведінки особи, тобто це граничний рівень, вищий ступінь етичної свідомості особи, що визначає загальну спрямованість поведінки і діяльності особи.

Внутрішня модель поведінки — це сформований внутрішній стан особи, що базується на індивідуальній моральній позиції, на внутрішній відповідальності особи перед суспільством і готовності здійснювати діяльність відповідно до цих позицій. Внутрішня модель поведінки характеризує динамічний стан суб'єкта, що виражається в готовності здійснювати активну діяльність з урахуванням об'єктивної ситуації і відповідно до індивідуальної моральної позиції і внутрішньої відповідальності особи.

У свою чергу, індивідуальна моральна позиція ґрунтується на світогляді, етичних цінностях особи і усвідомленості нею свого місця і ролі в житті суспільства.

Світогляд, проявляється у висловах, вчинках, поведінці, визначає специфічну спрямованість особі, надає їй цілісність і стійкість. Будучи складовою частиною моральної позиції, світогляд особи є системою переконань, ідеалів і принципів, що виникають на основі знань. Але наявність індивідуальної моральної позиції, що відповідає вимогам моралі, що діє, ще не гарантує відповідної поведінки і діяльності особи. Для цього необхідна готовність до діяльності або певного образу поведінки відповідно до цієї позиції.

Проте будь-яка діяльність в цілому і в окремому своєму акті (дії) здійснюється відповідно до ролі людини в даній системі відносин, опосередкована дійсністю, з процедурами поведінки, що наказують цією роллю, суспільною функцією людини в даній ситуації.

Статус і соціальні функції ролі і мотивація поведінки і ціннісні орієнтації, структура і динаміка відносин — все це характеристики особи, що визначають її світогляд, життєву спрямованість, суспільну поведінку, основні тенденції розвитку; сукупність таких властивостей і складає характер як систему властивостей особи, її суб'єктивних відносин до суспільства, інших людей, самій собі, що постійно реалізуються в суспільній поведінці, закріплених в способі життя [2, с. 259].

Внутрішній план і програма особи в суспільстві не вичерпуються установками і іншими формами мотивації. Дослідження соціального статусу і соціальних ролей особи, тобто об'єктивних характеристик, виділяє активну участь самої особи в зміні соціального статусу і соціальних функцій. Складний і довготривалий характер активності суб'єкта є показником пристосованих до окремих ситуацій не тільки тактик поведінки, але і стратегії досягнення віддалених цілей, загальних ідей і принципів світогляду.

Саме стратегічна організація поведінки включає в структуру особи інтелект і волю, сполучаючи їх з потребами, інтересами, всією мотивацією поведінки особи.

Початковим моментом структурно-динамічних властивостей особи є положення, займане нею в суспільстві, статус, на основі яких формуються суспільні позиції, ролі, цілі і ціннісні орієнтації. Вони утворюють первинний клас особових властивостей, інтегрованих певною структурою особи. Ці особові характеристики визначають особливості мотивації

поведінки, структуру суспільної поведінки, складових як би другий ряд особових властивостей. Вищим інтегрованим ефектом взаємодії первинних і вторинних особових властивостей є характер людини. Властивості характеру визначають спрямованість інтересів людини і форму його реакцій. Від темпераменту ж залежать темп і глибина емоційних реакцій. Проте, чіткої межі між темпераментом і характером не існує.

Темперамент, по Е. Фромму, відноситься до способу реакції. Він є конституційним і незмінний, характер же, по суті, формується особовими переживаннями даного періоду життя, і змінний, певною мірою, за допомогою нового вигляду переживань [3, с. 29].

По З. Фрейду характер — це система покликів, що обумовлюють поведінку, але не тотожних йому. Фундаментальна суть характеру будується не на одиничній його властивості, а є цілісною структурою, з якої витікає якась безліч одиничних властивостей. Риси вдачі слід розуміти як синдром, що є наслідком цієї особливої структури, яку він назвав «орієнтацією характеру» [4, с. 50–53].

Характером дитини є своєрідний відбиток з характеру батьків, що розвивається у відповідь на їх характер. Батьки і їх методи виховання дитини, у свою чергу, залежать від соціальної структури їх культури. Звичайна сім'я — це «психічний провідник» суспільства, і, пристосовуючись до своєї сім'ї, дитина знаходить характер.

У своїх дослідженнях Е. Фромм прийшов до висновку про те, що типи характерів у свою чергу можуть бути класифіковані в залежності від їх орієнтації: рецептивну (що бере), експлуататорську (що оволодіває), користолюбну (що зберігає), ринкову (що обмінює) [3, с. 33].

Стосовно нашого дослідження експлуататорська орієнтація понад усе характерна для насильницького і корисливо-насильницького типу неповолітного злочинця, а користолюбна — для корисливого типу.

Людина — єдине створіння, наділене совістю. Совість — це голос, що зве його до самого себе, говорить, що він повинен робити, щоб стати самим собою, що дозволяє усвідомити дійсні цілі її життя і ті норми поведінки, які необхідні їй для досягнення цих цілей. Якщо в характері переважають деструктивні елементи і ірраціональні пристрасті, розум і совість замовкають, бо їх нормальне функціонування стає неможливим.

Література

1. Ратинов А. Р. Структура правосознания и некоторые методы его исследования. //Методологические проблемы психологии. — М., 1975. — С. 205—206.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. — М., — 1977. — С. 259.
3. Фромм Э. Человек для самого себя //Психоанализ и этика. — М., — 1993. — С. 29., С. 33
4. Психология и психоанализ характера. Под ред. Д. Я. Райгородского. Самара, — 1997. — С. 50—53.

Мартинюк О. М.,
начальник відділу Слідчого
Управління ГУМВС України
у Луганській області,
підполковник міліції

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ст. 56 (ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Необхідно визначити, що обсяг процесуальних прав потерпілого, передбачений ст. 56 нового Кримінального процесуального Кодексу України, значно ширше того, який був передбачений ст. 49 КПК України (1960р). На сьогодні згідно з вимогами ч.1 ст. 56 КПК України потерпілий, окрім інших прав, передбачених вказаною нормою, має наступні права:

- п.2 — знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування;
- п.7 — оскаржувати рішення, дії і бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому цим Кодексом;
- п.11- знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому цим Кодексом, у тому числі після відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 цього Кодексу, а також знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у разі закриття цього провадження.
- п.12 — з додержанням вимог цього Кодексу застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд вправі заборонити потерпілому

застосувати технічні засоби при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення даних, які містять таємницю, що охороняється законом чи стосується інтимних сторін життя людини, про що виноситься вмотивована постанова (ухвала);

- п.13 — одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом.

На наш погляд, поширення обсягу прав потерпілого, який є учасником кримінального провадження, з боку обвинувачення в порівнянні із кримінально-процесуальним законодавством минулого повинно позитивно вплинути на практичну реалізацію завдань кримінального провадження, а саме захисту особи та суспільства від кримінальних правопорушень. Разом з тим, необхідно визначити, що під час здійснення досудового розслідування у слідчих органів внутрішніх справ виникають проблемні питання, пов'язані з наявністю різних поглядів щодо тлумачення окремих положень ст. 56 КПК України.

На наш погляд, проблемою практичного застосування зазначеної кримінально-процесуальної норми є той факт, що законодавцем не визначено, яким чином слідчий або прокурор мають забезпечити реалізацію права потерпілого знати сутність підозри у кримінальному провадженні. Також не визначено, в який термін слідчий або прокурор мають забезпечити реалізацію зазначеного права.

Наступною проблемою практичного застосування вищевказаної кримінально-процесуальної норми є фактична невизначеність, з якими саме матеріалами може знайомитися потерпілий під час проведення досудового розслідування до відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК України. Зазначена невизначеність дає підстави для існування точки зору, згідно з якою потерпілий може знайомитися з будь-якими матеріалами кримінального провадження в будь-якому обсязі (що стосується безпосередньо вчиненого стосовно нього кримінального правопорушення), в будь-який час проведення досудового розслідування, навіть якщо слідчий або прокурор вважають, що таке ознайомлення нашкодить встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Законодавцем визначено, що таке ознайомлення проводиться в порядку,

встановленому цим Кодексом. При цьому не зрозуміло, який саме порядок законодавець має на увазі. Можна припустити, що це порядок проведення окремої процесуальної дії, та ознайомлення потерпілого може відбуватися тільки у випадках, безпосередньо передбачених у відповідній кримінально-процесуальній нормі, яка регламентує порядок проведення цієї процесуальної дії. Також можна припустити, що це процесуальний порядок ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, який має бути зафіксований відповідним протоколом або іншим чином.

Згідно з вимогами п.4 ч.2 ст. 56 КПК України потерпілий під час проведення досудового розслідування має право брати участь у слідчих (розшукових) діях та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити питання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, виконаних за його участю.

Проблемою практичного застосування вищевказаної процесуальної дії є фактична невизначеність з боку законодавця кола слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, в яких може брати участь потерпілий. На наш погляд, ця проблема носить значний характер, оскільки буквально тлумачення положень з одночасним практичним застосуванням зазначеної кримінально-процесуальної норми може призвести до суттєвих труднощів в розслідуванні будь-якого кримінального провадження (особливо у провадженнях, в яких є велика кількість потерпілих, якщо ці потерпілі будуть наполягати на буквальній реалізації цієї норми і побажають брати участь у більшості слідчих (розшукових) дій, навіть якщо слідчий або прокурор вважають, що це завадить встановленню істини у цьому провадженні).

Вирішення вказаної проблеми в площині практичного застосування цієї норми значно ускладнюється необхідністю дотримання під час здійснення досудового розслідування вимог ст. 111 КПК України (поняття повідомлення у кримінальному провадженні). Відповідно до вимог ч.1 ст. 111 КПК України повідомлення в кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату,

час і місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення, або здійснену процесуальну дію.

Відповідно до ч.2 ст. 111 КПК України повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у разі, якщо участь цих осіб в таких діях не є обов'язковою.

На наш погляд, буквальне застосування положень ч.2 ст. 111 КПК України може неминуче призвести до суттєвих труднощів під час проведення досудового розслідування у вигляді неможливості його закінчення у встановлені законом строки. Законодавцем не визначено коло слідчих (розшукових) дій, в яких можуть брати участь потерпілий (а відповідно, і його представник), у тих випадках, коли ця участь не є обов'язковою. Крім того, кримінально-процесуальним законодавством не забезпечена можливість слідчого або прокурора самостійно визначати, в проведенні яких слідчих (розшукових) дій або інших процесуальних дій недоцільно прийняття участі зазначеними учасниками кримінального провадження. Таким чином, можна припустити, що потерпілий, а також його представник можуть брати участь у будь-яких слідчих (розшукових) діях, окрім негласних, навіть якщо слідчий або прокурор не вважають це за доцільне. З урахуванням викладеного, можна припустити, що слідчий або прокурор під час досудового розслідування повинні повідомляти кожного учасника кримінального провадження про кожну проведену слідчу дію, в яких останні не зобов'язані приймати участь, але мають на це право відповідно до п.4 ч.2ст.56 КПК України та про кожне прийняте процесуальне рішення у кримінальному провадженні. Необхідність здійснення таких повідомлень обумовлена правом потерпілого брати участь у слідчих (розшукових) діях та інших процесуальних діях та одержувати письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом. Серед практичних працівників існує точка зору, відповідно до якої слідчий або прокурор, виконуючи вимоги ст. 2 КПК України, з метою забезпечення законних інтересів учасників кримінального провадження (у нашому випадку потерпілого) зобов'язані надати останньому можливість реалізації його права брати участь у слідчих (розшукових) діях та інших процесуальних діях шляхом здійснення відповідного повідомлення. На наш погляд, реалізація вказаної кримінально-процесуальної норми відповідно до

вищевказаної точки зору може призвести до того, що в деяких випадках кількість направлених у кримінальному провадженні повідомлень про проведення слідчих (розшукових) дій та прийнятих процесуальних рішень може значно (в декілька разів) перевищити кількість самих слідчих (розшукових) дій та процесуальних рішень в кримінальному провадженні.

З урахуванням викладеного, вважаємо за необхідне висловити свою точку зору щодо шляхів вирішення вказаної проблеми. Пропонуємо частину 2 статті 111 виключити з КПК України. Внесення вказаної зміни до КПК України звільнить слідчого та прокурора від необхідності надсилати повідомлення будь-яким учасникам кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій у разі, якщо участь цих осіб в таких діях не є обов'язковою. Крім того, вважаємо за необхідне внести зміни до п.2ч. 1 ст. 56 КПК України. В оновленій редакції зазначеної кримінально-процесуальної норми необхідно визначити, яким чином слідчий або прокурор мають забезпечити реалізацію права потерпілого знати сутність підозри у кримінальному провадженні. Також необхідно визначити, в який термін слідчий або прокурор повинні забезпечити реалізацію зазначеного права потерпілого. Також вважаємо за необхідне внести зміни до п. 11 ч.1 ст. 56 КПК України. В оновленій редакції зазначеної кримінально-процесуальної норми необхідно визначити, з якими саме матеріалами може знайомитися потерпілий під час проведення досудового розслідування до відкриття матеріалів згідно зі статтею 290 КПК України. Крім того, на наш погляд, необхідно передбачити процесуальну можливість для слідчого або прокурора заборонити ознайомлення потерпілого з матеріалами кримінального провадження до відкриття матеріалів в порядку ст. 290 КПК України в тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що це ознайомлення завадить розслідуванню. Також вважаємо за необхідне внести зміни до п. 4 ч. 2 ст. 56 КПК України. В оновленій редакції зазначеної кримінально-процесуальної норми необхідно визначення обсягу слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, в яких потерпілий має право брати безпосередню участь, а також процесуальну можливість для слідчого або прокурора заборонити потерпілому приймати участь у слідчих (розшукових) діях у тих випадках, коли є достатні підстави вважати, що це завадить розслідуванню.

Михайлова Неллі Валеріївна,
викладач кафедри кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПОТЕРПІЛИЙ В ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. З прийняттям нового КПК України в 2012 році, проблема захисту прав потерпілого отримала як нового забарвлення, так і нового дихання у зв'язку з розвитком засади змагальності кримінального провадження.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає у тому, що сучасний кримінальний процес України неможливо уявити без існування його важливих чинників — принципу верховенства права, змагальності сторін, забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини. Але процесуальний статус потерпілого бажає бути кращим.

Аналіз останніх наукових досліджень показує, що становленню та розвитку статусу різних учасників процесу присвячено немало праць вчених-юристів [2–12]. Але досі не вичерпані можливості застосування міжнародних правових актів і прецедентної практики Європейського суду з прав людини як джерел права для удосконалення гарантій захисту прав і свобод осіб, що вступають у кримінально-процесуальні правовідносини.

Мета даної роботи — визначити шляхи удосконалення статусу потерпілого та процесуальної форми реалізації ним своїх прав.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Ст. 3 Конституції України проголосила життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Захист потерпілого — сенс кримінального процесу. Практично з становленням нашої прадержави — Київської Русі виник і інститут потерпілого, відновленню порушених прав якого приділялась належна увага.

Аналізуючи статті «Руської Правди», можна зробити висновок, що потерпілою визнавалася особа, якій внаслідок злочину (або спроби його вчинення) було заподіяно фізичної, моральної або майнової шкоди. Статус потерпілого майже в усіх випадках надавався автоматично після скоєння злочину. Широко і з певним «запасом» застосовувалась реституція як засіб відновлювального правосуддя — «украва шапку — верни дві»...

Зауважимо, що ще за Статутом кримінального судочинства 1864 р. потерпілий наділявся більш широкими правами ніж за нашим чинним законодавством (наприклад, знайомитись з матеріалами кримінальної справи на будь-якій стадії процесу, одержувати компенсацію за те, що потерпілий відвідав суд, але засідання суду не сталось з причини неявки підсудного).

Загальна декларація прав людини ООН у ст. 8 проголошує, що кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих Конституцією або законом. Отже основним правом потерпілого має стати право вимагати відновлення усіх його прав, а саме судочинство має все більше застосовувати засади відновлювального правосуддя.

Надання особі правового статусу потерпілого є способом кримінально-процесуального захисту його прав. Відповідно до ст. 55 нового КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Порівняння даної норми з аналогічними положеннями старого КПК показує, що новий КПК України, як певним чином розширює коло осіб, що можуть визнаватись потерпілими (в це коло включаються окрім фізичних також юридичні особи), Так і спрощується і прискорюється процедура визнання жертв злочину потерпілими, що не може визнаватись позитивним.

Між тим, думається, що дане положення слід уточнити в тому сенсі, що потерпілою необхідно вважати також фізичну і юридичну особу,

якщо злочином завдано шкоди її діловій репутації, а не тільки майнових збитків.

Аналізуючи новели нового КПК України можна помітити, що у чинному законодавстві України основна увага приділяється все ж таки захисту прав та інтересів не потерпілого, а підозрюваного, обвинуваченого та підсудного.

Тому вважаємо однією з головних функцій нового кримінального процесуального законодавства України відновлення балансу між правами підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, з одного боку, та інтересами жертви, — з іншого. Цю проблему було порушено у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 р.). Цей міжнародний документ базується на засадах визнання гідності жертв злочинів. У ньому передбачено ті напрями, в яких необхідно діяти державам для забезпечення відповідного поводження із зазначеними особами.

Аналіз законодавства та правозастосовної практики України, з точки зору їх відповідності цим напрямам, свідчить про те, що з вступом у силу нового кримінального процесуального законодавства України відбудеться посилення захисту прав та інтересів потерпілих від злочинів.

За ст. 56 нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — новий КПК), права потерпілого значно поширені і визначаються у відповідності до стадії провадження по справі. Отже, протягом кримінального провадження потерпілий має право бути повідомленим про свої права та обов'язки, знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; заявляти відводи та клопотання; на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами

перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення; застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення.

Під час досудового розслідування потерпілий має право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; подавати докази на підтвердження своєї заяви; брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі; отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування.

Під час судового провадження в будь-якій інстанції потерпілий має право бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; брати участь у судовому провадженні; брати участь у безпосередній перевірці доказів; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; висловлювати свою думку під час вирішення питання про призначення покарання обвинуваченому, а також висловлювати свою думку при вирішенні питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; знайомитися з судовими рішеннями, журналом судового засідання і технічним записом кримінального провадження в суді; оскаржувати судові рішення в передбаченому законом порядку.

Як бачимо тут викладені в основному процесуальні права потерпілого. Але мабуть необхідно більш акцентовано викласти право вимагати відшкодування матеріальної та компенсації моральної шкоди, завданої

злочином, а саме заявляти цивільний позов у кримінальному судочинстві з вимогою відшкодування такої шкоди та вимагати забезпечення цивільного позову засобами примусу, Ці права та гарантії їх захисту і є вельми важливими для потерпілого.

Зауважимо, що у справі «Перес проти Франції» (рішення від 12 лютого 2004 року) Європейський Суд з прав людини нагадав, що у потерпілого є право заявити цивільний позов про відшкодування завданої йому шкоди на підставах, передбачених національним законодавством. У Новому КПК України доречно було б чітко записати, що «потерпілий вправі заявити цивільний позов про відшкодування завданої йому матеріальної чи компенсації заподіяної моральної шкоди, а також шкоди, завданої його діловій репутації».

Уваров В. Г. зауважує: «Чому б не закріпити у відповідній нормі не тільки право потерпілого знайомитись з протоколом його допиту, а й право власноручно викладати свої показання в протоколі допиту, або такі права, які притаманні свідку за ст. 69-1 старого КПК України, або таке право як «користуватися нотатками і документами при дачі показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших даних, які йому важко тримати в пам'яті. Так само, як і підсудному, йому має бути надане право до початку судового засідання отримувати копію обвинувального висновку, а після його закінчення — копію вироку або іншого рішення. Як і підозрюваному, потерпілому доречно надати право користуватись юридичною допомогою захисника, як це передбачено навіть відносно свідка в Новому КПК України (п. 2 ст. 66) [11, с. 113].

Необхідно законодавчо закріпити право потерпілого ініціювати призначення судово-медичного освідування (дослідження тіла самого потерпілого, а також провадження експертизи стану його здоров'я та для визначення ступеню тяжкості завданих йому тілесних ушкоджень. Потерпілий має бути ознайомленим з постановою про призначення експертизи та мати право ставити запитання експертам.

Чабайовський Т. В. слушно пропонує права учасників процесу доповнити відповідним положенням щодо забезпечення недоторканності особистого життя [12, с. 11].

На наш погляд, якщо потерпілий дійсно є стороною у змагальному процесі, то буде логічно надати йому право більш активних дій щодо участі в доказуванні. І не тільки шляхом подачі клопотань про провадження слідчих дій. Доцільно надати потерпілому звертатись самостійно до експертних установ з вимогою негайного освідування його самого та провадження необхідних досліджень слідів на його тілі, вимагати отримання копії актів освідування чи судово-медичного освідування, а також довідок про результати експертних досліджень. Нічого зайвого не буде, якщо у нормах, що визначають статус х потерпілого буде передбачено право такої особи звертатись до підприємств, установ і організацій з запитом про надання копій необхідних йому документів. Адже це буде в руслі інституту про звернення громадян. Але для потерпілого слід передбачити додаткові гарантії захисту його прав і законних інтересів саме обов'язком посадових осіб будь-яких органів влади чи службових осіб сприяти захисту потерпілих і надавати необхідні для цього відомості та копії документів.

Такий підхід повністю відповідав би змісту і дусі Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою, же передбачається, що судові і правоохоронні органи мають надавати належну допомогу жертвам протягом усього судового розгляду, вживати заходів для зведення до мінімуму незручностей для жертв.

Якщо виходити з принципу верховенства права, то обов'язок в сприянні захисту прав потерпілого слід покладати не тільки на судові і правоохоронні органи, а й на усі органи будь-якої гілки влади.

Вченими слушно пропонувалось в правах потерпілого передбачити таке положення: «потерпілий має право: вимагати компенсації заподіяної злочином моральної й фізичної та відшкодування матеріальної шкоди за рахунок особи, винної у вчиненні злочину, чи осіб, що несуть матеріальну відповідальність за її дії, а у випадках, коли не встановлено особу, яка вчинила злочин, або коли обвинувачений неплатоспроможний, за рахунок Державного бюджету відповідно до ст. 1177 ЦК України на повагу до його честі і гідності, вимагати недопущення фактів збирання, використання, зберігання та розголошення принижуючої його честь, гідність чи ділову репутацію недостовірної інформації, а в разі необхідності

заявляти клопотання про вилучення такої інформації, ставити питання про закритий судовий розгляд справи; заявляти цивільний позов у кримінальній справі щодо компенсації моральної й фізичної та відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем; вимагати накладення арешту на вклади і майно обвинуваченого та вжиття інших передбачених законом заходів щодо відшкодування завданої йому злочинцем шкоди....» [9, с. 50–55].

Висновок. В сучасних умовах реалізації засади змагальності сторін, проблеми посилення захисту прав та інтересів потерпілих від злочинів можуть в значній мірі бути вирішені, завдяки розширенню прав потерпілих з урахуванням положень Конституції України, міжнародних правових актів, рішень Європейського суду з прав людини, цивільного та цивільно-процесуального законодавства. Виходячи з принципу рівності сторін потерпілий має отримати як усі ті права, якими наділений підозрюваний, включаючи право користуватись юридичною допомогою захисника.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в подальшій розробці пропозицій щодо удосконалення процесуальної форми реалізації прав потерпілим в кримінальному судочинстві.

Література

1. Закон України № 5076- VI від 5 липня 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».
2. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського Суду з прав людини судами України / В. Буткевич // *Право України*. — 2011. — № 7. — С. 48–63.
3. Капліна О. Удосконалення процесуального статусу потерпілого в кримінальному судочинстві України / О. Капліна, О. Шило // *Прокуратура. Людина. Держава*. — 2004. — № 4.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар/ За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — Київ: Юстініан, 2012. — 1224 с.
5. Ларин А. М. Защита прав потерпевшего в уголовном процессе и сравнительное правоведение / А. М. Ларин. — М.: Наука, 1993.

6. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: Монографія / В. Т. Маляренко. — Київ: «Ін Юре», 2004. — 544 с.
7. Нор В. Захист у кримінальному судочинстві майнових та особистих прав потерпілих від злочину за проектами КПК України: здобутки та прорахунки / В. Нор // Право України. — 2009. — № 2. — С. 41–51.
8. Процько Г. І. Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації. Автореферат дис. канд. юрид. наук. Спец. 12.00.09 / Г. І. Процько. — Київ, 2012. — С. 3–20.
9. Тертишник В. Захист прав потерпілого в умовах змагального судочинства / Тертишник В., Тертишник О. // Вісник прокуратури. — 2003. — № 3. — С. 50–55.
10. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / В. Г. Уваров; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. — Дніпропетровськ. — 2012. — 268 с.
11. Чабайовський Т. В. Підстави та межі кримінально-процесуального втручання в особисте життя громадян. Автореферат дис. канд. юрид. наук. Спец. 12.00.09 / Т. В. Чабайовський. — Київ, 2012.

Нестеренко А. В.,

слідчий відділу розслідування
злочинів у сфері господарської
діяльності СУ УМВС України
в Черкаській області

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ СТОСОВНО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Без запобіжних заходів не обходиться жоден кримінальний процес сучасних держав світу, бо за їх допомогою забезпечується належний, заданий законом перебіг розслідування і судового розгляду кримінальних справ, а в кінцевому підсумку поновлення прав потерпілих та виконання інших завдань кримінального судочинства. Залежно від того, як законодавець за допомогою кримінального процесуального закону визначив баланс інтересів держави та інтересів особи через урегулювання підстав і порядку застосування заходів процесуального примусу, можна судити про ступінь свободи в державі і турботу в ній про права людини.

В новому кримінально-процесуальному кодексі (далі — КПК) України законодавець запровадив нову, європейську систему запобіжних заходів. Він відмовився від підписки про невиїзд, поруки громадської організації або трудового колективу, нагляду командування військової частини. Тепер запобіжними заходами є:

- особисте зобов'язання;
- особиста порука;
- застава;
- домашній арешт;
- тримання під вартою.

Тимчасовим запобіжним заходом залишено затримання особи, як і раніше, не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, але поставлене під контроль як слідчих суддів, так і спеціально призначених у підрозділах органів досудового розслідування службових осіб, відповідальних за затриманих[4, С. 6].

Характеризуючи злочини у сфері господарської діяльності хотілося б акцентувати увагу на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», у результаті прийняття якого змінилися загальні засади призначення покарань, класифікація злочинів, правила обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту і у вигляді застави стосовно осіб, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності.

Аналізуючи санкції статей розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини кримінального кодексу України відмічається, що в більшості санкцій основний вид покарання за вчинення даних видів злочинів являється штраф. Тому, метою мого дослідження є охарактеризувати з урахуванням практичної діяльності ефективність застосування запобіжних заходів стосовно осіб, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності згідно норм чинного КПК України.

Так, відповідно до ч.7 ст. 194 КПК України до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід лише у вигляді застави або тримання під вартою у випадках та в порядку, передбачених відповідною главою КПК. Вказана норма визначає імперативне правило щодо обрання запобіжного заходу при вчиненні злочинів за які передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян [1, С. 108].

Щодо тимчасового запобіжного заходу, то відповідно до ч.1 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, і лише в конкретних випадках [1, С. 115].

У зв'язку з вищевикладеним, розглянемо практичний приклад.

01.01.2013 в Єдиний реєстр досудових розслідувань внесено відомості за № 00010 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 203-2 КК України.

Органом досудового розслідування виконано ряд негласних слідчих та слідчо-розшукових дій, за результатами проведення яких встановлено

особу, яка вчинила вказаний злочин. 14.01.2013 Особі повідомлено про підозру у скоєнні нею кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 203-2 КК України. Таким чином, Особа обгрунтовано підозрюється у вчиненні особливо тяжкого злочину, який відповідно до ч. 1 ст. 203-2 КК України карається штрафом у сумі від десяти тисяч до сорока тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією грального обладнання.

Підозрюваний на вимогу слідчого для проведення слідчих дій не з'являється, що унеможливає проводити подальше досудове розслідування. При цьому, хотілося б акцентувати увагу на тому, що вказана особа не може бути затримана ні в порядку ст. 208, ні в порядку ст. ст. 188–190 КПК України. Слідчий вправі лише звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням, погодженим з прокурором щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави. І лише, якщо особа не з'явилася для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді застави, суд приймає рішення про привід підозрюваного та дозвіл на затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана.

Підсумовуючи наведений приклад, лише обрання запобіжного заходу може тривати близько 2-х тижнів, що негативно позначиться на строки досудового розслідування.

Так, до загальних засад кримінального провадження відноситься розумність строків. Згідно ч.5–6 ст. 28 КПК України кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом[3, С. 85]. Виходячи із норм чинного національного законодавства та прецедентної практики ЄСПЛ, час, який враховується для визначення розумності строків, починається з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. З цього моменту згідно зі ст. 219 КПК України починається і

відлік строків досудового розслідування, персоніфікується кримінальне провадження — з'являється підозрюваний (ст. 42 КПК).

У зв'язку з вищевикладеним, слід зазначити, що принцип розумності строків значно порушується, що унеможливує прийняти кінцеве процесуальне рішення з метою встановлення істини у кримінальному провадженні.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що застосування запобіжних заходів до осіб, які вчиняють злочини у сфері господарської діяльності є одним з найбільш важливих питань у практиці досудового розслідування і судового провадження та підлягає удосконаленню з урахуванням підстав-ризиків протиправної поведінки підозрюваного у скоєнні злочинів у сфері господарської діяльності та строків досудового розслідування.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: / Вид. Паливода А. В. — 2012р. — 382с.;
2. Кримінальний кодекс України N 5460-VI (5460-17) від 16.10.2012 /<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>;
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1/К82 О. М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за аг. Ред., В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х.: Право, 2012 — 768 с.;
4. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, види та загальна характеристика // В. Попелюшко /Юридичний вісник України, 29 вересня — 5 жовтня 2012 року № 39 — С. 6–7;
5. Новий КПК України та його відповідність основним засадам (принципам) кримінального судочинства/С.Єфремов// Юридичний вісник України, 21–27 квітня 2012 року № 16 — С. 6–7;
6. Загальна характеристика досудового провадження, роль і місце прокуратури в ньому/В. Юричишин//Підприємство, господарство і право, серпень 2012, № 8 — С. 176–180.

Одиницова Ірина Миколаївна,
викладач кафедри кримінально —
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ДОКАЗУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСНИКОМ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення останніх років і процес реформування кримінального судочинства зумовили необхідність перегляду важливих питань кримінально-процесуального доказування, в тому числі і ролі в ньому захисника.

Актуальність досліджуваної проблеми з'являється у зв'язку з відсутністю детального аналізу досвіду участі захисника у кримінально-процесуальному доказуванні на різних стадіях кримінального процесу, особливо після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу, дане питання потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень у юридичній літературі основна роль захисника переважно розглядається у сприянні слідчому та суду в усуненні прогалин досудового та судового слідства і у подоланні обвинувального ухилу.

Але чинне законодавство не до кінця вирішує виниклі питання, а тільки дає поняття для детального вивчення та узагальнення.

Мета даної роботи — полягає в розгляді наукових уявлень про захисника як суб'єкта доказування в кримінальному процесі та визначенні меж його участі в кримінально-процесуальному доказуванні.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення завдань, щодо визначення поняття захисника серед учасників кримінального процесу та з'ясування правової природи діяльності захисника у процесі доказування обставин, які виправдовують або пом'якшують вину підозрюваного та обвинуваченого.

Викладення основного матеріалу дослідження. Суб'єктами доказування є ті учасники кримінального процесу, на яких покладається

обов'язок встановлення об'єктивної істини. Доки вони у передбаченому законом порядку не доведуть вини особи у вчиненні злочину, що їй інкримінується, ця особа вважається невинною. Обвинувачена особа не зобов'язана доводити свою невинність. Так, у ст. 62 Конституції України закріплений принцип презумпції невинуватості: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Підозрюваний, обвинувачений реалізує свої права на захист спільно з процесуальною діяльністю захисника. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальному процесі сприяє цим особам більш повно реалізувати своє право на захист.

Підґрунтям доказової діяльності в кримінальному процесі є принцип змагальності, який полягає в тому, що функції обвинувачення, захисту й вирішення кримінальної справи розокремлені між собою і не можуть покладатися на один орган чи посадову особу. Тобто кожна із сторін самостійно, за власним внутрішнім переконанням, на основі наданих сторонам процесуальних повноважень здійснює доказову діяльність.

Для участі в доказуванні захисник наділяється низкою способів та форм одержання інформації. Так, пункт 3 ст. 93 КПК передбачає наступні способи збирання захисником доказової інформації: Сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей,

висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Отже, захисник, відповідно до процесуального законодавства має право збирати відомості про факти, які можуть бути використані як докази у справі, зокрема одержувати документи або їх копії від підприємств, установ, організацій, об'єднань, а від громадян — за їх згодою; ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними

документами та матеріалами, за винятком тих, таємниця яких охороняється законом; отримувати письмові висновки фахівців з питань, що потребують спеціальних знань.

Наділивши захисника такими правами зі збирання доказової інформації, законодавець тим самим зробив значний крок на шляху реалізації в кримінальному процесі принципу змагальності сторін. При цьому захисникові надані лише найнеобхідніші права, а процесуальна форма їх реалізації законом не регламентована. Наприклад, захисник має право отримувати «документи», їх вилучення обумовлює необхідність складання протоколу та вручення його копії особі, в якій проведено вилучення. Адже громадянин, який віддав документ, повинен мати можливість витребувати його назад після завершення процесу. Отже, вилучення документів захисником має, по суті, здійснюватися за правилами проведення виїмки.

Це пояснюється тим, що на боці захисника принцип презумпції невинуватості, згідно з яким діє правило: всі сумніви тлумачаться і розв'язуються на користь обвинуваченого. Внаслідок цього захиснику не обов'язково збирати неспростовні докази невинності свого підзахисного, а достатньо лише надати такі, які породжують сумніви у його винності.

Попередній Кримінально-процесуальний кодекс не передбачав слідчих дій, тобто таких форм участі, за яких із дотриманням установлених процесуальним законом вимог можуть бути отримані належні, а головне допустимі й достовірні дані, з цього випливає, що інформація, яка могла бути отримана захисником у межах наданих йому повноважень, не могла вважатися доказами, оскільки в ст. 65 КПК, який втратив чинність, було наголошено, що доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, встановлювані: показаннями свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками. Таким чином, у КПК України існувала суперечність між ст. 65 і п. 13 ч. 2 ст. 48. Від її трактування залежав зміст і напрям діяльності захисника в доказуванні за кримінальною справою.

З прийняттям нового КПК захисник має право не лише витребувати доказову інформацію, але й ініціювати проведення слідчих (розшукових)

дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, що розширює можливості захисника у доказуванні обставин, які виправдовують або пом'якшують вину підозрюваного та обвинуваченого.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею 220 КПК України. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Отже, право захисника збирати докази передбачене нормами КПК України, але закріплення результатів даної роботи віддане на розсуд слідчого, прокурора або слідчого судді. Оскільки, відповідно до ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів — з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

На підставі вищевикладеного представляється доцільним внести до КПК України доповнення щодо того, що перераховані в Кодексі докази, отримані захисником, розглядаються нарівні з доказами, які зібрані у кримінальному провадженні органом, що провадить досудове розслідування. При цьому залучення вказаних відомостей до матеріалів кримінального провадження слід здійснювати за допомогою не заяви відповідного клопотання, а письмового повідомлення захисника про надання в розпорядження слідчого або прокурора переліку зібраних доказів у кримінальному провадженні, при цьому слідчий і прокурор повинні наділятися не правом, а обов'язком залучати представлені захисником докази до матеріалів кримінального провадження і лише після цього проводити їх перевірку і оцінку на предмет підтвердження або спростування.

Отже, забезпечення рівнозначних можливостей сторін у доказуванні в будь-якому випадку повинно передбачати механізм реалізації ініціативи сторони захисту щодо збирання фактичних даних у справі. Недаремно в літературі до числа ознак, які відмежовують суб'єктів доказування від

інших учасників кримінального процесу, відносять такі ознаки, як: 1) постійна участь у доказуванні; 2) відповідальність за доказування; 3) наявність права на активну участь у доказуванні.

Для кожної стадії процесу можуть бути специфічними й межі доказування. Згідно з правилами вільної оцінки доказів, суб'єкт, який веде процес, у кожній наступній стадії здійснює їх оцінку за власним внутрішнім переконанням. Останнє ж зумовлено індивідуальними особливостями розумової діяльності, життєвим та професійним досвідом, умовами діяльності на тій чи іншій стадії. Ці обставини, своєю чергою, зумовлюють розширення або звуження меж доказування.

Для реалізації ініціативи сторони захисту щодо збирання фактичних даних у справі також необхідно визначити і межі цієї ініціативи. Процесуальна форма дій захисника щодо збирання доказів повинна містити певні гарантії отримання достовірних фактичних даних та певні межі участі захисника у доказуванні. Інакше можливості для сумнівів, можуть виявитися безмежними.

Сумніви теж повинні бути обґрунтованими. Межі участі захисника у доказуванні взагалі збігаються з межами у доказуванні органами кримінального провадження, тому що вони переслідують одну й ту ж мету: повно дослідити всі обставини кримінального провадження для винесення правосудного рішення. Тому правильне встановлення меж доказування для захисту аналогічне межим доказування органів кримінального переслідування і передбачає, а) забезпечення з необхідною повнотою з'ясування обставин, що складають предмет доказування; б) використання з цією метою лише допустимих доказів, причому в обсязі, необхідному для достовірних висновків у кримінальному провадженні.

Під межами участі захисника у доказуванні слід розуміти необхідну і достатню сукупність доказів, зібраних у справі, які забезпечують захист підозрюваного, обвинуваченого від обвинувачення. Якщо поняття предмета участі захисника у доказуванні дозволяє встановити, що повинно бути з'ясовано і констатовано для спростування обвинувачення або пом'якшення покарання, то поняття меж участі захисника у доказуванні — лише обсяг і глибину дослідження всіх цих обставин справи, які виправдовують, або пом'якшують участь підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Беручи участь у справі, захисник може сприяти слідчим органам у встановленні лише тих обставин, що виправдовують підзахисного, пом'якшують або виключають його кримінальну відповідальність, і в цих межах він сприяє виконанню завдань кримінального судочинства.

В юридичній літературі поширена думка, що предмет доказування і межі доказування співвідносяться між собою як мета і засіб їх досягнення. Це також можна сказати і про предмет участі у доказуванні та межі участі у доказуванні захистом. Невірне визначення меж участі захисника у доказуванні може призвести до його звуження або необґрунтованого розширення. Ознаки «хворої» справи — неповнота досудового слідства, його упередженість, однобічність, процесуальні недоліки і помилки. І якщо симптоми такої «хвороби» очевидні то захисник зобов'язаний на них указати. Якщо ж ознаки «хвороби» справи неочевидні, то досвідчений захисник докладе зусиль, аби їх знайти. Найпростіший шлях до цього — компрометація доказів шляхом спростування їх допустимості або належності. Передусім це одержання доказу із невідомого законом джерела, грубі порушення правил роботи з речовими доказами, що дають підстави для сумніву в оригінальності доказу.

Необґрунтоване розширення меж участі захисника у доказуванні обумовлює невиправдану надмірність виправдовувальної доказової інформації, тобто збирання фактичних даних, що не стосуються справи. ст. 47 КПК передбачає, що захисник використовує засоби захисту, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого.

Отже, він не вправі подавати докази, які ускладнюють становище його підзахисного. Не повинен він висловлювати також позицію, продиктовану його внутрішнім переконанням, якщо вона здатна погіршити становище обвинуваченого, підсудного. Також необхідно відзначити, що не правом, а саме обов'язком захисника є чесність і сумлінність у здійсненні захисту. Чесність і сумлінність уже самі по собі етичні, моральні категорії. Як вбачається, не можна назвати чесною й сумлінною поведінку

адвоката, якщо він допомагає злочинцеві уникнути відповідальності шляхом неправди й обману, навіть якщо вони використовуються для досягнення законної мети — захисту від обвинувачення. Інакше кажучи, законна мета досягається нечесними, неетичними засобами. Крім цього, як було відзначено, адвокат зобов'язаний захищати тільки не забороненими законом засобами. Тільки підозрюваному (обвинуваченому) законодавством не заборонено для свого захисту використовувати неправду, обман, відмову від дачі показань. Більше ніхто з учасників процесу, не вправі використовувати ці засоби.

Існує багато питань у захисту при визначенні меж доказування. Зокрема, питання можливості захисника надавати слідству і суду докази, в достовірності яких він сам не впевнений та які він вважає сумнівними. Зрозуміло, що завідомо неправдивих доказів захисник не має права пред'являти в жодному разі. Але якщо доказ сумнівний і про нього не можна сказати категорично, достовірний він чи ні, він певним чином може сприяти встановленню благополучних для обвинуваченого обставин. Тоді захисник може і зобов'язаний пред'явити такий доказ і слідству, і суду. Адже якщо не встановлено, що цей доказ достовірний, то не встановлено і те, що він недостовірний, помилковий, неправдивий. Тобто цей сумнівний доказ треба перевірити, дослідити, доки сумніви не будуть усунуті, тобто доки не стане безсумнівною правильність чи помилковість доказу. А доки благополучний для обвинуваченого доказ продовжує лишатись сумнівним його не можна виключати, позаяк неспростовний сумнів тлумачиться на користь обвинуваченого.

Або, наприклад захисник купив звукозапис, який містить дані про злочин. Шлях, за допомогою якого одержано плівку, може не відповідати вимогам допустимості доказу. Але використавши інформацію, яка є на плівці, захисник зміг знайти свідка, звукозапис якого є на плівці. У цьому випадку захисник може заявити клопотання про допит свідка з обставин, які мають значення для справи. Такий допит є належним і допустимим джерелом інформації. Слід також звернути увагу на те, що, вирішуючи питання про додання тих чи інших доказів до справи, захисник ніколи не повинен обмежуватися лише наполяганням на

цьому підзахисного. Обвинувачений може виявити нерозбірливість у виборі засобів захисту, оскільки ставить перед собою одну мету — уникнути відповідальності. Обґрунтованою є вимога до захисника, у виборі засобів захисту і моральності к застосування при виконанні адвокатських обов'язків.

Отже, шлях, який пройшов захисник до джерел інформації, може бути різний, важливо тільки, щоб при наданні доказів були дотримані межі дозволеного, правова чистота і законність відомостей про фактичні дані, які можуть бути використані як докази, щоб ці дані відповідали вимогам достатності, належності та допустимості доказів.

Висновок. В теорії і практиці кримінального процесу тема доказування є однією із найважливіших. Це пояснюється тим, що під час кримінального судочинства розглядаються справи, які вирішують долю людини. І від того, наскільки точно, повно буде досліджено всі матеріали кримінального провадження, від того, чи буде додержано вимог закону, залежатиме правильність рішення суду. Важливість цього важко переоцінити, оскільки основним завданням кримінального судочинства є дотримання всіх вимог закону для того, щоб кожен, хто скоїв кримінальний проступок чи кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності, і жоден невинуватий не був покараним.

Обвинувачуваний не зобов'язаний із правового погляду нести на собі тягар доказування, однак на практиці він зазвичай доказує в той чи інший спосіб свою невинуватість. І тут на перше місце виходить адвокат-захисник, юрист, професіонал, який повинен виконувати всю необхідну роботу зі збирання й подання доказів невинуватості свого клієнта. Таким чином, захисник сприяє всебічному, повному та об'єктивному дослідженню кримінальної справи, що передбачає встановлення всіх обставин, які підлягають з'ясуванню при розслідуванні справи, зокрема тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підзахисного.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються у удосконаленні кримінально-процесуальних Законів та засобів, котрими захисник керується у кримінальному провадженні, та забезпечує змагальність при судовому розгляді справи.

Література

1. Конституція України від 28.06.96 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 23.07.96 р., № 30, ст. 141.
2. Тертишник В. М. Функція захисту у кримінальному судочинстві / В. М. Тертишник, Н. В. Михайлова // Право і суспільство. — 2010. — № 6. — С. 229–233.
3. Озерський І. В. Організаційно — правові проблеми участі адвоката у кримінальному процесі // Економіка, фінанси, право. — 2003. — № 11. — С. 22–25. 26. Орбан-Лембрик Л. Е., Кошинець
4. Тертишник В. М. Захисник у змагальному кримінальному процесі / В. Тертишник // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 12. — С. 90–95.
5. Коваленко І. Поняття і значення кримінально-процесуального доказування // Право України. — 2010. — № 1. — С. 230–235.
6. Корнеєва О. С. Про поняття доказування // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — Спецвип. № 6. — 4.3. — С. 219–223.
7. Фомічов К. Основні підходи до визначення поняття «предмет доказування» // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 4. — С. 137–140.
8. Ковальчук С. В. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності. / С. В. Ковальчук // Дис.... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2007. — 226 с.
9. Тертишник В. М. Компроміс у кримінальному процесі / Тертишник В. М. // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 11. — С. 107–112;
10. Когутич І.І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання. /І.І. Когутич/ Монографія. — Львів: Тріада плюс, 2008. — 420 с.
11. Адвокатура України: Навчальний посібник: У 2 книгах / За заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2007. Кн. 1. — 315 с.
12. Шаповалова Л.І. Проблеми участі захисника в процесі доказування // Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України: Матеріали конф. (29–30 квітня 2010 р.). — Херсон-Запоріжжя, 2010. — С. 114–117.
13. Юсупов В. В. Захисник як суб'єкт кримінально-процесуального доказування // Науковий вісник Львівського державного університету.
14. Годованець Є.О. Межі участі «захисту» у доказуванні в кримінальній справі // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2011. — № 2. — С. 267–273:

15. Зейкан Я. П. Право на захист у кримінальному процесі. — К., 2004.
16. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: Підручник. — К., 2006.
17. Гловацький І. Ю. Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі. — К., 2003.
18. Вапнярчук В. Поняття кримінально-процесуального доказування // Вісник Академії правових наук України. — 2011. — № 4. — С. 193–201.
19. Нарійчук О. Об'єктивна істина як мета доказування у кримінальному процесі України // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 11. — С. 141–142.
20. Пастернак Ю. Б. Кримінально-процесуальне доказування в умовах реформування українського судочинства // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 1. — С. 264–270.
21. Стахівський С. М. Збирання доказів як елемент процесу доказування // Університетські наукові записки. — 2005. — № 3. — С. 264–267.
22. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. / Тертишник В. М./- К.: А. С. К., 2007. — 1056 с.
23. Дворецька М. Проблема встановлення предмета доказування у кримінальному процесі // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 8. — С. 162–165.
24. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України Підручник. — К.: Юринком, інтер 2006. — 360 с.
25. Гізатова С. А. Участь захисника на досудовому слідстві: окремі аспекти та проблеми // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2010. — № 2. — С. 187–190.

Осауленко Олег Анатолійович,
начальник кафедри
кримінально-процесуальної
діяльності Національної академії
внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА НОВИМ КПК

Право на захист — є однією з основних функцій у кримінальному судочинстві. Вона є вираженням обов'язку держави перед людиною і громадянином, закріпленого ст. 3 Основного Закону України, і реалізується усіма державними органами, які ведуть кримінальний процес. Водночас для особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, однієї державної правозахисної діяльності недостатньо.

Така особа наділяється ще й додатковим конституційним правом на захист (ч. 1 ст. 63 Конституції України). На відміну від усіх інших конституційних прав людини і громадянина, закріплених у ст. ст. 21–64 Основного Закону, право підозрюваного, обвинуваченого та підсудного на захист є специфічним. Воно надається тільки в одній сфері державно-правової діяльності — кримінальному судочинстві. Його носієм є особа зі статусом підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Специфічність цього права виражається в його кримінально-процесуальному характері, змісті та правовому механізмі забезпечення і здійснення [1, 75–79]. Право на захист — це суб'єктивне право підозрюваного, обвинуваченого. Воно починає реалізовуватися одночасно з повідомленням особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, тобто з цього часу підозрюваний набуває комплексу суб'єктивних прав, передбачених законом. Саме від цього моменту бере свій початок загальнопроцесуальна функція захисту особи від підозри (обвинувачення). Спеціальним суб'єктом реалізації цієї функції є захисник.

Ч.ч. 1, 2 ст. 45 КПК України передбачає, що захисниками можуть бути лише адвокати, тобто висококваліфіковані фахівці в галузі права, які мають свідоцтво на право заняття адвокатською діяльністю і відомості

про яких внесені до Єдиного реєстру адвокатів України. Таким чином, український законодавець відмовився від виконання функції захисту іншими фахівцями у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги громадянам України особисто чи за дорученням юридичної особи (юрисконсульти), а також від виконання цієї функції близькими родичами підозрюваного, обвинуваченого, його опікунами або піклувальниками, як було раніше (ст. 44 КПК України 1960 р.). Іншими словами, на сьогодні, захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у такому Реєстрі містяться відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю [2]. Здавалося б це зумовлено тим, що в умовах змагального характеру кримінального судочинства особливої ваги набуває діяльність професійних учасників кримінального процесу, бо саме від ефективної діяльності таких суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, як прокурори і захисники-адвокати, залежить ефективність всього кримінального судочинства в цілому [3, 208].

Зазначене не відповідає статтям 22 і 59 Конституції України, а також не враховує Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 13.

Так, статтю 59 Конституції України передбачено, що кожен має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших органах діє адвокатура. Тобто, Конституція України, проголошуючи, що людина є вільною у виборі захисника своїх прав, не містить будь-яких застережень щодо його фахового рівня та освіти.

Отже, адвокатура в Україні існує лише як одна з гарантій реалізації права громадян на захист та отримання правової допомоги [4].

З огляду на викладене норми КПК у частині допуску до захисту лише адвокатів обмежують права громадян, а, відтак, порушують Основний Закон України.

Що стосується статті 46 КПК України, то її частина третя передбачає обмеження кількості захисників одного обвинуваченого (не більше п'яти захисників). Варто зауважити, що з огляду на редакцію запропонованої норми такого обмеження не передбачено для одного підозрюваного.

Таким чином, по-перше, зазначене не враховує вимог статті 24 Конституції України стосовно рівності прав громадян, а, по-друге, щодо суті такого обмеження, то воно суперечить вимогам статті 22 Конституції України.

Література

1. Святоцький О. Д. Адвокатура: історія і сучасність / О. Д. Святоцький, В. В. Медведчук. — К.: Ін Юре, 1997. — С 75–79.
2. Закон України від 5 липня 2012 р. «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI.
3. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія / О. Г. Яновська. — К.: Прецедент, 2011. — 303 с.
4. Яновська О. Г. Система гарантій адвокатської діяльності / О. Г. Яновська // Право України. — 1996. — № 5. — С. 49–52.

Осмолян Віталій Анатолійович,
слідчий слідчого управління
Управління Міністерства внутрішніх
справ України
в Хмельницькій області,
кандидат юридичних наук

ВИКОНАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ОВС УКРАЇНИ ДОРУЧЕННЯ СЛІДЧОГО ПРО ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ — ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

На засіданні Кабінету Міністрів України, що відбулось 06.03.2013, було розглянуто низку питань стосовно діяльності міліцейського відомства. Зокрема наголошено, що: „Із набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом (далі КПК України) значно збільшилось навантаження на слідчі підрозділи та їх керівний склад, а відтак виникла нагальна потреба ефективної організації та координації відповідної роботи» [1, с.2].

Окрім того, вказану позицію більш ширше охарактеризував Міністр внутрішніх справ України В. Захарченко, який під час третього засідання Консультативно-експертної ради у 2013 році зауважив, що: „У зв’язку з набранням чинності новим КПК України у роботі міліцейського відомства відбулися докорінні зміни... Розширення сфери відповідальності МВС зумовлює необхідність змін, головна мета яких — остаточний перехід правоохоронного відомства від каральних до соціально-сервісних функцій, створення ефективної системи реагування на правопорушення та надзвичайні події» [2, с.3]. Проте реалізація вказаних задумів, на наш погляд, не можлива без вирішення низки певних питань, які виникають під час застосування норм та позицій КПК України на практиці, при втіленні останнього в життя.

З урахуванням того, що до вступу в дію КПК України 2012 р. [3] левову частку рішень про відмову в порушенні кримінальної справи (у відповідності

до ст. 94 КПК 1960р. [4]) за наслідком проведення дослідчої перевірки приймалось працівниками оперативних блоків, блоком громадської безпеки та іншими службами ОВС, за виключенням слідчих підрозділів, то зі вступом в дію КПК України 2012 р. проведення дослідчої перевірки втратило процесуальний зміст, оскільки всі рішення та заходи процесуального примусу приймаються виключно після внесення відомостей до Єдиного реєстр досудових розслідувань України.

Приймаючи до уваги, що загальний відсоток злочинності по державі за 4 місяці (з початку вступу в дію КПК України 2012 р. — 20.11.2012) у порівнянні з аналогічним періодом минулих років не зазнав значних змін, логічно констатувати факт, що і загальна кількість звернень громадян про вчинення щодо них злочинів не змінилась. Проте, за КПК України 1960 р. відмовні матеріали за наслідками звернень громадян, у яких не містилось ознак злочинів, та виконання доручень слідчих у кримінальних справах (у відповідності до ст. 114 КПК 1960 р. [4]) проводили різні структурні одиниці та служби ОВС.

На даний час законодавець нормою ст. 214 КПК України 2012 р. [3] уповноважив проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, навіть з метою перевірки фактів звернень громадян про вчинення відносно них злочинних дій, лише слідчих та виключно за їхнім дорученням оперативними підрозділами.

Проте, з кожним днем діяльності КПК України, гостро потребує законодавчого втручання практична сторона питання, яка стосується виконання доручення слідчого на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами ОВС (зазначене передбачене у п.3 ч.2 ст. 40 КПК України [3]).

На сьогодні керівники різних служб ОВС та дільничних інспекторів міліції вказану норму статті трактують буквально та вносять власні корективи щодо її трактування, а саме: що у відповідності до статей 40 та 41 КПК України 2012 р. [3] доручення повинні надаватись слідчими та виконуватись лише оперативними підрозділами, інші служби та блоки міліції України, які не відносяться до оперативних служб, не наділені зазначеним правом та останнім не покладено у обов'язок їх виконання.

Проте, аналіз норми п.11 ч.1 ст. 10 Закону України, «Про міліцію» [5], показує, що працівники міліції зобов'язані виконувати прийняті в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції рішення прокурора, слідчого, суду. Стаття 16 зазначеного Закону відносить працівників міліції як оперативного блоку, так і дільничних інспекторів міліції (та інших служб) до особового складу міліції: «Особовий склад міліції складається з працівників, що проходять державну службу в підрозділах міліції, яким відповідно до чинного законодавства присвоєно спеціальні звання міліції».

В даному випадку працівники ОВС на практиці зіткнулись із колізією норм, адже з одного боку компетентними до виконання доручень слідчого законодавець уповноважив лише працівників оперативних підрозділів (ст. 40 КПК України 2012 р. [3]), а Закон України, «Про міліцію» поставив у обов'язок всім працівникам міліції виконувати рішення слідчого (ст. 10 ЗУ, «Про міліцію»[5]).

З урахуванням вище викладеного вважаємо за доцільне внести наступні пропозиції щодо усунення двозначності у трактуванні цієї норми закону та вирішення вказаного, «упущення» законодавця:

1. Наділити на законодавчому рівні слідчого правом та поставити у обов'язок всіх працівників міліції виконувати доручення слідчого, наданого в порядку ст. 40 КПК України 2012 р.
2. Внести зміни до п.3 ч.2 ст. 40 КПК України та сполучення: «оперативні підрозділи» замінити сполученням: «працівникам міліції», а норму статі у цій частині викласти таким чином: «доручати проведення слідчих (розшукових) дій працівникам міліції».

Вищевказані уточнення, на нашу думку, усунуть розбіжність у трактуванні вказаної норми законодавця, значно полегшать діяльність слідчих підрозділів України та стануть наступною сходинкою у вдосконаленні вітчизняного кримінально-процесуального законодавства та побудови правової держави, тим паче, коли на Україні відбулося оновлення як кримінального законодавства, прийняттям та вступом в дію у 2001 році Кримінального кодексу України, так і кримінально-процесуального законодавства — прийняттям та вступом в дію у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, який, як слушно зазначив генеральний

прокурор України В. Пшонко: «Пронизаний єдиною метою — всесвітнім захистом прав громадян, передусім — учасників провадження» [6, с.7].

Література

1. «Кабмін: на порядку денному — питання МВС». Урядовий портал: // «Іменем Закону». — 2013. — № 10 (5864). — 2 с.
2. «Експерти схвалили ідею модернізації». УЗГ МВС: // додаток до газети «Іменем Закону — «Моменти». — 2013. — № 9 (5863). — 3 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук. — практ. Коментар: у 2 т. Т.1 / О. М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х.: Право, 2012. — 768 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України: наук. — практ. коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. — К.: Форум, 2003. — 478 с.
5. Закон України, «Про міліцію», із змінами, внесеними у відповідності із Законом № 5477-VI від 06.11.2012 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ. — <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.
6. Пшонка, В. П. Із виступу на засіданні колегії за підсумками роботи у 2012 році [Текст] / В. П. Пшонка // Вісник прокуратури. — 2012. — № 12 (138). — С. 6—14.

Павлова Наталя Валеріївна,
начальник кафедри спеціальних
дисциплін Криворізького факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Федченко Володимир Михайлович,
доцент кафедри правознавства,
ДВНЗ Криворізький національний
університет,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДИСТАНЦІЙНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

19 листопада 2012 року вступив у дію новий Кримінальний процесуальний кодекс, який став «революційним» у багатьох процесуальних нюансах. Одним із стратегічних заходів вирішення завдань кримінального судочинства стало запровадження норми, яка передбачає можливість проведення деяких слідчих дій в режимі відео конференції. У цьому випадку законодавець вводить поняття дистанційного досудового розслідування, переваги якого очевидні, але є й побоювання з приводу можливості повноцінної реалізації прав громадян під час такого віртуального розслідування.

Окремі аспекти зазначеної проблеми привертала до себе певну увагу науковців, зокрема: Л. М. Лобойка, Т. М. Михальчука, М. І. Пашковського, Д. П. Письменного, А. С. Сизоненка, М. І. Смирнова, В. М. Тертишника, А. В. Хизоненка та інших, праці яких і стали науковим підґрунтям даного дослідження. Проте, питання дистанційного досудового розслідування взагалі залишаються дотепер спірними, малодослідженими та актуальними, враховуючи достатньо нетривалу історію застосування телекомунікаційних технологій в юридичному процесі.

Метою наукової статті дослідження правових засад, можливості та перспективності дистанційного досудового розслідування під час проведення слідчих дій.

Зміни в законодавстві завжди традиційно піддаються критиці. Не стали винятком і положення про проведення відео конференцій під час досудового розслідування кримінальному процесуальному кодексу 2012 року. Розглянемо більш детально його положення. Так, на досудовому розслідуванні закон дозволяє проводити у режимі відео конференції лише дві слідчі дії — допит та впізнання (ст.232 КПК) [1]. Використання відеоконференцій зв'язку здійснюється у випадках, коли через поважні причини учасник процесу не має можливості прибути за місцем провадження, якщо мова йде про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, або дії відбуваються за участю малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, а також, якщо необхідно вжити заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування. Однак вказані випадки не є вичерпними, оскільки останнім пунктом їх переліку є «наявність інших підстав, які визначені слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми» для застосування відеоконференції.

Як ми бачимо, законодавець віддав визначення поважності причини на власне вирішення особам, які ведуть процес. З одного боку, використання оціночного поняття дозволяє у кожному випадку особисто підійти до такого питання. З іншого боку, для несумлінної особи це може стати підставою для зловживання шляхом неправильного тлумачення поважності.

До того ж, аналізуючи зміст статей КПК, які регламентують порядок та підстави проведення слідчих дій у режимі відео конференції, можна побачити, що законодавець вельми поверхнево регулює питання технічного забезпечення проведення такого дистанційного провадження. В даному аспекті варто виділити дві основні проблеми: практичну та нормативно-правову.

Практична проблема полягає у великій вартості системи дистанційного розслідування. Ця обставина породжує необхідність моніторингу правомірності тендерних процедур закупки та встановлення такого обладнання. Суть нормативно-правової проблеми полягає в тому що, в

кримінально-процесуальному законодавстві не визначено — які технічні засоби можуть використовуватися для проведення, наприклад, дистанційного допиту, яким чином слідчий буде ідентифікувати особу свідка чи іншого учасника процесу, який знаходиться на значній відстані тощо [4, с. 263]. Також законодавець не регламентує процедурні питання застосування технічних засобів, що забезпечують надійність та якість зв'язку, правовий статус осіб, що присутні при проведенні допиту (спеціалістів, що забезпечують якість зв'язку, службових осіб, що засвідчують особу допитуваного тощо).

У новому КПК хоча й висунуті певні вимоги до техніки, за допомогою якої проводиться відео конференція, наприклад «надійна якість зображення та звуку», а також «інформаційна безпека» [1], у свою чергу, роз'яснення цим термінам новий КПК не надає.

Аналіз норм, що регламентують процедуру відео конференції [2], дозволяє зробити висновок, що належна якість звуку — це звук, який дозволяє чітко та розбірливо розрізнити показання допитуваної особи всіма учасниками процесу та зафіксувати його технічними засобами із наступною ідентифікацією допитуваного за його голосом. Термін «інформаційна безпека» в новому КПК також не роз'яснено. Разом з тим, Закон України «Про телекомунікації» містить поняття «інформаційна безпека телекомунікаційних мереж», як властивість останніх забезпечувати захист від знищення, викривлення, блокування інформації, її несанкціонованого витоку чи від порушення встановленого порядку її маршрутизації [3]. Відповідно, інформаційною безпекою відеоконференції можна вважати спроможність технічних засобів та технологій, що використовуються для цього, забезпечувати захист від знищення, викривлення та блокування інформації, її несанкціонованого витоку чи від порушення встановленого порядку її маршрутизації.

Сказане надає змогу стверджувати, що проблема полягає не тільки в тому, яким чином оформлятимуться отримані результати відеоконференції зв'язку, а й в надійності технічного з'єднання від втручання зовні, оскільки недостатня захищеність від впливу на процес отримання інформації може негативно вплинути на достовірність отриманих результатів при дистанційному проведенні слідчих дій. Визначити достовірність

можна тільки за наявності реальної можливості всебічно керувати та контролювати процес отримання доказової інформації під час дистанційного розслідування.

Положення щодо використання відеоконференцзв'язку у ході досудового розслідування та судового розгляду викликають певні побоювання з приводу можливих злочинних втручань під час відеоконференцій, втрати процесуальних документів під час пересилки через мережу Інтернет, розголошення інформації тощо. На нашу думку, з метою запобігання подібним проявам, необхідно на державному рівні забезпечити стабільність каналів зв'язку, технічний захист інформації. Наприклад, експерти-спеціалісти відеоконференцзв'язку вважають, що втручанню зовні можна запобігти шляхом дотримання певних правил. Зокрема, необхідною є високоякісна послуга зв'язку, стабільне та надійне електропостачання [5]. До того ж, приміщення, у якому встановлений відеоконференцзв'язок, повинно мати оптимальні умови, за яких поглинається сторонній шум та відлуння. Обладнання доцільно правильно розмістити по відношенню до світового фону приміщення. Суттєвою є вимога щодо компетентності обслуговуючого персоналу та його технічного супроводження.

Сумнівною є позиція законодавця, котрий допускає проведення дистанційного допиту та впізнання (ч. 10 ст. 232 КПК) у режимі відео конференції з аудіо — и відео перешкодами. У цьому випадку законодавець входить у протиріччя з самим собою. Так, у п. 3 ст. 232 КПК мова йдеться про необхідне забезпечення належної якості зображення та звуку, як умови допустимості результатів, отриманих внаслідок проведення слідчих дій у режимі відео конференції, а вже у п. 10 цієї ж статті мова йдеться про можливість візуальних перешкод технічного характеру. На нашу думку, це є неприпустимим, оскільки виникає питання щодо достовірності та допустимості результатів проведення дій на досудовому розслідуванні. Крім того, застосування акустичних та візуальних втручань під час дистанційного проведення допиту особи цілком виключає можливість її ідентифікації.

З цього приводу є слушною пропозиція законодавця, який передбачає обов'язковість фіксації ходу та результатів слідчих дій та процесуальних дій у суді за допомогою технічних засобів відеозапису [1]. Ця обставина дозволить, за наявності сумнівів у майбутньому, ідентифікувати особу

шляхом проведення відповідних експертиз та повторно відтворити показання за необхідності

Підсумовуючи, можна сказати, що кримінально-процесуальний інститут дистанційного розслідування знаходиться у стадії становлення, а його застосування потребує правового регулювання. Зокрема, на законодавчому рівні необхідно врегулювати процедурні питання щодо застосування технічних засобів, правового статусу осіб, що присутні при проведенні допиту, особливо спеціалістів, які забезпечують якість зв'язку, службових осіб, що засвідчують особу допитуваного тощо. Крім того, в світлі нових законодавчих тенденцій, існує необхідність в прийнятті певної інструкції щодо порядку використання спеціальних технічних засобів для проведення дистанційного розслідування, яка б деталізувала порядок та організаційні особливості проведення таких слідчих дій. Вельми необхідним є забезпечення на державному рівні стабільності каналів зв'язку та технічного захисту інформації. Актуальним залишається розширення можливостей сторін для реалізації своїх процесуальних прав у «віртуальному» провадженні.

Пропонуємо взагалі виключити положення ч. 10 ст. 232 КПК та п. 8 ст. 336 КПК, що дозволяють проведення слідчих дій під час досудового розслідування та процесуальних дій у суді у режимі відео конференції з аудіо — и відео перешкодами у зв'язку з недопустимістю результатів, отриманих таким шляхом.

Загалом, нововведення у вигляді використання відео конференції сприятимуть виключенню маніпулювання щодо затягування процесу досудового розслідування і дозволять одержати процесуально значущу інформацію у максимально стислі строки. За так званим дистанційним досудовим розслідуванням та правосуддям майбутнє. Безумовно, воно не зможе і не повинно повністю замінити традиційну процесуальну форму, але його використання надасть можливість вирішити цілий ряд проблемних питань кримінального судочинства.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: — К.: «Центр учбової літератури», 2012. — 292 с.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2-х т. Т. 1 /О. М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова — Х.: Право, 2012. — 768 с.
3. Закон України від 18.11.2003 р. № 1280-IV «Про телекомунікації»: // Відомості Верховної Ради України. — 2003.
4. Ширіна С. А. Дистанційний судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення, пов'язані із безпекою дорожнього руху. — Митна справа — 2011 — № 6 (78) частина 2, книга 1 — с.260–265.
5. Інтернет ресурс <http://www.cnews.ru>.

Пиріг Ігор Володимирович,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГЛАМЕНТУЄ СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) окремі питання щодо призначення та проведення експертиз вирішилися, однак деякі з них залишаються дискусійними або не у повній мірі застосовуються у кримінальному процесі у зв'язку з їх не чіткою регламентацією та відсутністю досвіду застосування на практиці. Розглянемо лише окремі з таких питань.

У попередньому КПК існувало поняття додаткової та повторної експертизи. Науковцями зверталась увага на недосконалість їх визначень, а також було надано пропозиції щодо введення у КПК поняття первинної, одноосібної, комісійної, комплексної експертизи [1]. У чинному КПК такі визначення відсутні, однак на сьогодні також з'являються наукові думки щодо введення у Кодекс поняття даних експертиз. Так Н. І. Клименко пропонує доповнення до ст. 101 КПК: «У разі необхідності в справі може бути призначено первинну, додаткову, повторну експертизу, яка може бути одноосібною, комісійною або комплексною». Далі вона пропонує надати визначення вказаним видам експертиз [2, с. 204]. На нашу думку, названі види експертиз відображають різні критерії класифікації судових експертиз і мають більшою мірою наукове, ніж процесуальне значення. У тексті висновку експерта не відображається назва виду експертизи. Не має значення вид експертизи і для самого експерта, який проводить дослідження. Його висновок повинен ґрунтуватися не на результатах первинних експертиз або думках інших експертів, а на своєму внутрішньому переконанні. Саме тому вводить у КПК зазначені наукові поняття, на нашу думку, недоцільно.

Серед наведених видів судових експертиз, на наш погляд, особливого значення набуває комісійна експертиза. Це пов'язано з тим, що може виникнути ситуація, коли одні й ті ж самі речові докази одночасно можуть стати об'єктами дослідження експертів, яким призначили експертизу різні сторони кримінального судочинства — обвинувачення та захисту. У такому випадку виникає багато питань щодо черговості проведення дослідження кожною із сторін. Виходом з цього положення може стати призначення комісійної експертизи. Але і в цьому випадку залишаються питання щодо місця проведення експертизи, необхідного обладнання, строків проведення тощо. У п. 8 ст. 101 КПК України зазначається: «якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки». На наш погляд, дане положення потрібно розширити з урахуванням зазначеної вище можливості призначення експертиз різними сторонами одночасно по відношенню до одних і тих саме об'єктів. Хоча, можливо, на етапі формування змагальної системи судочинства, який відбувається на сьогодні, дані пропозиції є передчасними. Нам здається, що вони стануть необхідними після виникнення подібних ситуацій на практиці з відповідним їх вирішенням.

Дискусійним залишається питання попередження експерта по ст. 384, 385 КК України за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. У ч. 2 ст. 102 КПК України, законодавець, незважаючи на думки науковців та попередній досвід, вводить положення щодо відповідальності судового експерта, незалежно від того, чи працює він у спеціалізованій державній установі, чи він є незалежним: «У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків». Доречи, при цьому чітко не визначено ким саме він має бути попереджений, особливо, коли експерт призначається за клопотанням сторони захисту. На наш погляд, попереджати про кримінальну відповідальність виключно за ст. 384 потрібно експертів, які не працюють у державних експертних закладах, а залучені до виконання обов'язків відповідно ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу».

У висновках експертів, які є працівниками спеціалізованих експертних закладів, взагалі не повинно бути відмітки щодо попередження про кримінальну відповідальність. Знання законів, що регламентують експертну діяльність, є їх обов'язком і складовою частиною компетентності. Можливо, потрібно зобов'язувати начальників експертних закладів доводити зміст відповідних статей КК України працівникам під особистий підпис. Цей документ може зберігатися в особистій справі працівника державної експертної установи та у будь-який момент представлений сторонам кримінального провадження на їх вимогу.

З впровадженням змагальної системи судочинства нам вважається також суперечливим положення ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» щодо проведення криміналістичних експертиз виключно державними спеціалізованими установами. Воно певною мірою обмежує права сторони захисту щодо призначення даних експертиз незалежним експертам. Думки вчених-криміналістів з приводу віднесення тих чи інших експертиз до цього класу розділились. Багато років, наприклад, триває дискусія щодо віднесення експертизи матеріалів речовин та виробів до криміналістичної [3, с. 303–319]. Невизначеним залишається і віднесення до криміналістичних нових видів експертиз: вибухотехнічної, фоноскопічної, фонетичної, комп'ютерно-технічної, одорологічної та інших. Окремі вчені знаходять вихід з цієї невизначеності, поділяючи криміналістичні експертизи на два роди: традиційні (дактилоскопічна, трасологічна, холодної зброї, балістична, технічна експертиза документів, почеркознавча, портретна) та нетрадиційні, до яких відносять експертизу матеріалів речовин та виробів, вибухотехнічну, фоноскопічну, фонетичну, одорологічну та ін. [4, с. 120]. Тому, на нашу думку, обмеження щодо суб'єктів проведення криміналістичних експертиз, тим більше без наведення переліку таких експертиз, необхідно виключити з Закону України «Про судову експертизу».

Література

1. Лозовий А. І. Проблеми нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності у кримінальному процесі України / А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hniise.gov.ua/site/articles/read/35.html>.

2. Клименко Н. І. Проблемні питання судової експертизи в кримінальному процесуальному кодексі України / Н. І. Клименко // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук. — практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. — Х.: ХНУВС, 2012. — С. 204–205.
3. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории / Т. В. Аверьянова. — М.: Норма, 2007. — 479 с.
4. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій: навч. посіб / Н. І. Клименко. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 521 с.

Плетенець Віктор Миклайович,
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СВІДКІВ ЗА ЗЛОЧИНАМИ, КВАЛІФІКОВАНИМИ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ст. 259 КК УКРАЇНИ

Забезпечення громадської безпеки є пріоритетним завданням правоохоронних органів нашої держави. Серед злочинів, що посягають на громадську безпеку, значну кількість займають завідомо неправдиві повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності. Небезпекою цих злочинів є те, що поширення завідомо неправдивого повідомлення з відповідним змістом може викликати страх і невпевненість у громадян, а іноді і посягати паніку серед населення. За кожним таким фактом вимушено використовуються значні сили та засоби відповідних державних органів, зупиняється діяльність підприємств, установ, організацій у незалежності від форми їх власності, роду діяльності, територіального розташування. Зазначене призводить до невдоволень громадян, матеріальних витрат держави, погіршення криміногенної ситуації в Україні.

Зміна ситуації на краще, на нашу думку, полягає у принциповому ставленні правоохоронців до розкриття кожного злочину й, у першу чергу, розглядуваної категорії, що призводитиме до відмови від їх вчинення, особами, котрі усвідомлюватимуть невідворотність покарання.

Загально відомо, що значна кількість злочинів розкривається завдяки відомостям отриманим від осіб, яким відомі обставини відповідної події. Серед них особливого значення набувають свідки.

Свідок — особа, якій можуть бути відомі будь-які обставини, що підлягають встановленню..., та викликане органами розслідування (судом) для дачі свідчень [1, с. 195].

Варто наголосити на тому, що переважна більшість свідків встановлюється у незначний проміжок часу з моменту вчинення злочину.

Розповсюдженням фактом є те, що слідчі, які здійснюють виїзд в складі слідчо-оперативної групи на місце проведення огляду не надають належного значення всім свідкам, обмежуючись проведенням необхідних дій лише з частиною з них. Таким чином зменшується кількість інформації, необхідної для встановлення причетності до вчиненого злочину відповідної особи, що одержується в ході кримінального провадження. У результаті цього злочинці уникають відповідальності за вчинені ними кримінальні правопорушення.

Навіть за відсутності часу для проведення необхідних дій, доцільно фіксувати анкетні та контактні дані виявлених на місці огляду осіб, яких у разі потреби можливо буде викликати.

У той же час очевидцями можуть бути особи, які за родом своєї діяльності могли знаходитись у відповідному місці та спостерігати подію. Вагомого значення у пошуку свідків набуває аналіз способу вчинення злочину розглядуваної категорії. Так, за більшістю фактів для доведення інформації з відповідним змістом застосовується засоби телефонного зв'язку, й у першу чергу, таксофони. Таким чином свідки мають відшукуватись з урахуванням можливостей осіб перебувати на момент передачі повідомлення неподалік та бути випадковими свідками. Так, телефони-автомати, переважно, розташовуються в громадських місцях, що обумовлює пошук свідків, серед, наприклад, двірників, паркувальників автомобілів, водіїв таксі, котрі часто перебувають в указаному місці. Не виключено, що злочинець, готуючись до вчиненого злочину міг приходити на місце вчинення, для прийняття рішень про маскування власних дій.

Не варто забувати, що за злочинами розглядуваної категорії злочинці, досить часто, спостерігають за евакуаційно-пошуковими заходами на об'єкті загрози, здійснюваними правоохоронцями. Це також має враховуватись працівниками правоохоронних органів у встановленні осіб, які могли стати свідками події.

Не меншого значення набувають відомості про те, що переважна більшість неповнолітніх передають повідомлення про загрозу тому навчальному закладу освіти, в якому навчаються та перебувають на момент передачі. Неповнолітнім властиве вихваляння перед однокласниками щодо вчинених ними дій, котрі призвели до зриву занять, евакуації учнів

та педагогічного персоналу. Через деякий час значна кількість учнів відповідної школи знає про те, що повідомлення передав конкретний учень. Це має бути використано правоохоронцями у встановленні осіб, котрі володіють відповідною інформацією про вчинений злочин. Деяка частина однокласників може стати випадковими свідками передачі повідомлення відповідним учнем повідомлення про загрозу безпеці. Таким чином ці особи є важливими свідками події, що відбулась.

За рядом фактів, а це близько 4 % випадків, повідомлення передається особисто до відповідної особи. Так, 27.02.2005 р. близько 21 години 30 хвилин гр. Л., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходився на сходах між 3 та 4 поверхом в будинку № 11 по вул. 13 Десантників м. Вугледар Донецької області, з метою уникнення відповідальності за вчинене адміністративне правопорушення, повідомив працівникам міліції, котрі намагались його затримати про наявність в його сумці вибухового пристрою, який він готовий привести в дію, достовірно знаючи про невідповідність дійсності переданої ним інформації [2] У схожих з наведеним прикладом випадках правоохоронці, які здійснювали затримання злочинця виступатимуть в якості свідків за відповідним кримінальним провадженням.

Серед свідків варто згадати й осіб, до яких надходить повідомлення з відповідним змістом. Так, за переважною більшістю фактів повідомлення про загрозу безпеці надходить до працівників правоохоронних органів за телефоном «02». У цьому разі може бути визначена характеристика співрозмовника за статтю, приблизним віком, володінням відповідною термінологією, станом сп'яніння. Так, у 51 % випадків вивчених кримінальних справ встановлено, що особи на момент вчинення злочину розглядуваної категорії знаходились у стані алкогольного сп'яніння. Вживання спиртних напоїв є рушійною силою, що визначає дії певної категорії осіб.

У той же час при передачі повідомлення про загрозу безпеці неповнолітні намагаються говорити басом, використовують ненормативну лексику, поведуться грубо, намагаючись видати себе за дорослу особу.

Виявлення свідків можу здійснюватись й іншим шляхом, у тому числі проведенням оперативно-розшукових заходів.

Загально відомими фактом є те, що чим більше часу проходить з моменту сприйнятої події, тим менше інформації можна отримати від допитуваної особи. Цим визначається необхідність проведення необхідних дій спрямованих на встановлення свідків розглядуваного злочину з найменшим проміжком часу з моменту його вчинення.

Наведені нами відомості сприятимуть правоохоронцям у визначенні напрямків встановлення осіб, котрі володіють відомостями про розглядуваний злочин. У результаті цього витратиметься менша кількості часу, сил та засобів. У свою чергу буде одержано значно більше інформації про злочин, що забезпечать швидке, повне та неупереджене розслідування. Результатом зазначеного буде позитивний вплив на криміногенну ситуацію в Україні.

Література

1. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. — М.: Мегатрон XXI, 2000. — 2-е изд. доп. — 334 с.
2. Кримінальна справа № 21-2577. Архів місцевого суду м. Вугледар Донецької області, 2005 р.

Погорецький М. А.,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Національної школи суддів України,
завідувач кафедри правосуддя
юридичного факультету Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка, заслужений діяч
науки і техніки України

ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ У ДОКАЗУВАННІ

Результати аналізу світової та вітчизняної практики досудових розслідувань свідчать про те, що завдяки негласним засобам отримання доказової інформації розкривається та розслідується понад 85 % тяжких й особливо тяжких злочинів, а вчинених в умовах неочевидності, організованими злочинними угрупованнями, проти основ національної безпеки — 100 %.

Проте негласні засоби отримання доказової інформації, виходячи з результатів аналізу оперативно-розшукової, слідчої та судової практики, можуть бути як ефективним засобом отримання доказів у кримінальному судочинстві, так і засобом грубого порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, які потрапляють до його сфери. Тому застосування таких засобів у кримінальному процесі потребує як постійного удосконалення його оперативності, так і процесуальних гарантій законності такої застосування та використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

У порівнянні з попереднім законодавством, новим КПК України 2012 року та змінами і доповненнями до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» суттєво змінився взаємозв'язок оперативно-розшукової діяльності (далі ОРД) і кримінального процесу щодо проведення негласних засобів отримання доказової інформації та використання їх результатів у доказуванні.

Якщо за попереднім законодавством оперативно-розшукові підрозділи здійснювали пошук фактичних даних про ознаки злочину, які використовувалися в кримінально-процесуальному доказуванні як до відкриття кримінального провадження, так і впродовж усього кримінального процесу на усіх його стадіях, то за чинним законодавством ОРД припиняється, як правило, з моменту внесення відомостей про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Основним засобом негласного отримання доказової інформації на стадіях кримінального процесу за новим КПК України 2012 року є негласні слідчі (розшукові) дії (гл. 21 КПК).

Чинний КПК України дає визначення негласних слідчих (розшукових) дій як різновиду слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Уперше в кримінально-процесуальній доктрині на законодавчому рівні закріплено вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій. Встановлює їх перелік: аудіо- та відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння (ст. 267), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо- та відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271) та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 262). Визначає суб'єктів, які приймають рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якими є слідчий та прокурор (ч. 3 ст. 246 КПК), а також суб'єктів, яким надається право проводити негласні слідчі (розшукові) — слідчого, або за його дорученням співробітників оперативних підрозділів (ч. 6 ст. 246 КПК).

Важливим та дієвим засобом забезпечення законності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 271, 274 КПК України, є судовий контроль, який здійснює слідчий суддя, за рішенням якого проводяться зазначені дії.

Чинний КПК визначив підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246), порядок, строки розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, зміст таких клопотань та строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на її проведення (ст. ст. 248, 249), вимоги до постанови слідчого, та прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 251), передбачив можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді (ст. 250), визначив правила фіксації ходу та її результатів (ст. 252), заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 254) та інформації що не використовується у кримінальному провадженні (ст. 255), загальні засади використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказування (ст. 256) та в інших цілях або передавання інформації (ст. 256).

Більш докладніше проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні регламентовано Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 листопада 2012 року (далі Інструкція).

Слід зазначити, що на 1 квітня 2013 року згідно зі статистичними даними МВС, де здійснюється на сьогодні майже 98 % усіх кримінальних проваджень в Україні, надано доручень слідчими оперативно-розшуковим підрозділам про проведення негласних (розшукових) слідчих дій 13855 із яких виконано 6627 (47,8 %). На цю дату ЄРДР внесено 658014 відомостей про кримінальні правопорушення.

Результати аналізу практики впровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій у правозастосовний процес оперативно-розшукових підрозділів, органів досудового розслідування та суду щодо їх проведення та використання результатів у кримінально-процесуальному доказуванні висвітлили низку проблемних питань правового та організаційного характеру, які потребують невідкладного вирішення. Основними із них є такі:

1. Із введенням до кримінального процесу України інституту негласних слідчих (розшукових) дій, ліквідований інститут оперативно-розшукового супроводження кримінального судочинства. Як наслідок, розширилися можливості підозрюваних, обвинувачених та інших зацікавлених осіб застосовувати різноманітні заходи протидії органам досудового розслідування та суду (вплив на свідків і потерпілих шляхом погроз, підкупу тощо) на усіх стадіях кримінального процесу і, особливо, на судових, де взагалі відсутні в органів обвинувачення ефективні засоби викриття такої протидії та протистояння їй. Вирішення цього проблемного питання потребує внесення відповідних змін та доповнень до чинного КПК та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

2. Чинним КПК визначено суб'єктів проведення негласних слідчих (розшукових) дій: а) слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину; б) за його дорученням — уповноважені оперативні підрозділи відповідних відомств (ч. 6 ст. 246), співробітники яких при виконанні доручень слідчого та прокурора на їх проведення користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41).

Проте на практиці проведення негласних слідчих (розшукові) дій, як правило, слідчими не здійснюється, а доручається уповноваженим оперативним підрозділам, які також їх безпосередньо не проводять, а для цього на підставі свого завдання згідно з п. 3.8 Інструкції залучають відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи.

Таким чином, доручення слідчого уповноваженим оперативним підрозділам на виконання негласних слідчих (розшукових) дій за новим законодавством здійснюється таксамо, як і за попереднім законодавством, відповідно до якого давались доручення чи вказівка слідчого уповноваженим оперативним підрозділам на проведення оперативно-розшукових заходів (ч. 5 ст. 97, ч. 3 ст. 114 КПК, ч. 3 ст. 66 КПК України 1960 р. та п. 2 ч. 1 ст. Закону Про ОРД в ред. 1992 р.).

Відмінність полягає лише в тому, що за новим законодавством уповноважена посадова особа оперативного підрозділу при виконанні доручення слідчого на виконання негласних слідчих (розшукових) дій користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК 2012 р.), а також в тому, що така особа при виконанні доручення слідчого на виконання певної

негласної слідчої (розшукової) дії немає права здійснювати інші процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися за клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК 2012 р.), у той час коли за попереднім законодавством при виконанні доручення чи вказівки слідчого на проведення оперативно-розшукових заходів оперативний підрозділ мав ширші повноваження.

Виходячи з результатів аналізу розділу III Інструкції та практики МВС виникає питання щодо доцільності направлення таких доручень слідчого уповноваженому оперативному підрозділу, який безпосередньо негласні слідчі (розшукові) дії не проводить, а для цього на підставі свого завдання згідно з п. 3.8 Інструкції залучає відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи. На мій погляд, з метою підвищення оперативності проведення негласних слідчих (розшукових) дій доцільно зазначити доручення слідчого направляти безпосередньо тому оперативному чи оперативно-технічному підрозділу, який уповноважений на її проведення. Доречі, така практика вже має місце в СБ України і, на мою думку, є виправданою та відповідає вимогам чинного КПК України. У зв'язку з викладеним доцільно внести відповідні зміни до розділу III Інструкції.

3. Згідно з ч. 1 та 2 ст. 252 чинного КПК України фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим чинним КПК. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначитися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

Виходячи з цього законодавчого положення, на практиці виникає питання — хто повинен складати протокол фіксації ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій.

Слід зазначити, що докладно порядок фіксації проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також фіксація їх результатів регламентовано

Інструкцією (розділ IV). Згідно з п. 4.1. Інструкції протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках — уповноваженим працівником оперативного підрозділу і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

Отже, на практиці згідно з п. 4.1. Інструкції протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається як правило уповноваженим працівником оперативного підрозділу, тобто не тим оперативним працівником, який безпосередньо проводив відповідну негласну слідчу (розшукову) дію, а працівником того оперативного підрозділу, який залучав до її проведення відповідний оперативний чи оперативно-технічний підрозділ.

Дослідження результатів аналізу практики засвідчують те, що в окремих випадках проведення негласної (розшукової) дії на підставі визначених відомчих документів (зведень, меморандумів, довідок, рапортів тощо) відповідного оперативного чи оперативно-технічного підрозділу такий протокол складає слідчий, який сам безпосередньо її не проводив та не приймав участі у її проведенні.

На мій погляд, п. 4.1. Інструкції не відповідає загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим чинним КПК як і практика фіксації ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій слідчим, який безпосередньо участі у її проведенні не приймав. Така практика може мати негативні наслідки при визнанні протоколів про хід та результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) доказами у суді. А тому на підставі викладеного вважаю доцільним внести відповідні зміни до розділу IV Інструкції.

4. На сьогодні є непоодинокі випадки порушень оперативними підрозділами, слідчими порядку та строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні, а також порядку та строків розгляду клопотань слідчого про проведення негласних слідчих (розшукових) дій прокурорами та слідчими судьями. Основними причинами таких порушень є: надзвичайно висока завантаженість слідчих, прокурорів та слідчих суддів, відсутність

напрацьованої практики та визначених підходів щодо вирішення окремих складних питань правового та організаційного характеру. А тому постійне зростання кількості кримінальних проваджень у слідчих, прокурорів та суду потребує кадрового посилення цих органів та оптимізації їх діяльності, а також розвантаження слідчих ОВС прийняттям Закону України «Про кримінальні проступки», узгодженості роботи канцелярій, режимно-секретних підрозділів органів МВС, прокуратури та суду.

5. Введення нового інституту негласних слідчих (розшукових) дій для вітчизняного кримінального процесу потребує також змін та доповнень навчальних програм з кримінального процесу підготовки оперативних працівників, слідчих, прокурорів та суддів, а також для факультетів та курсів підвищення кваліфікації зазначених фахівців з метою посиленого вивчення цього інституту, підготовки відповідних навчально-методичних посібників та практичних рекомендацій щодо застосування цього інституту в правозастосовному процесі на підставі вивчення вітчизняної та зарубіжної практики, а також практики Європейського суду з прав людини, законодавства наукових розробок провідних зарубіжних та вітчизняних правників у цій сфері.

Пономаренко Алла Василівна,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук

ЗМІНИ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ КПК

Сьогодні в Україні відбуваються складні реформаційні процеси поряд з якими питання удосконалення та ефективності кримінального процесуального законодавства набуває особливого значення. Після набуття чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України спостерігається підвищена наукова активність у галузі кримінальної процесуальної науки, а саме у напрямі дослідження досудової процесуальної діяльності, оскільки саме її найбільше торкнулося реформування.

Звичайно, хочеться зазначити, що є багато позитивних напрацювань. В той же час залишається низка проблем, які потребують прискіпливої уваги.

Так, одним з бар'єрів на шляху до ефективної роботи слідчих підрозділів, є ще не відпрацьована на практиці процедура розгляду заяв і повідомлень громадян. Якщо за старим КПК 1960 р. заяви, що подавали до правоохоронних органів, розглядалися фактично усіма службами і дільничними інспекторами, і оперативними підрозділами, то за новим КПК усі заяви розглядаються слідчими. Так, відповідно до нового КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Частиною першою ст. 214 КПК передбачено, що слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування [1].

Аналізуючи статистичні дані МВС України, можна стверджувати, що в країні збільшилась кількість зареєстрованих заяв та повідомлень про

кримінальні правопорушення. У той же час, слід зазначити, що лише 36 % заяв та повідомлень містять достатні дані про вчинене кримінальне правопорушення, за якими відповідно, здійснюється повноцінне розслідування. Що ж до інших звернень, які не містять подібних відомостей приймається рішення про закриття кримінального провадження згідно ст. 284 КПК.

Таким чином, слідчі змушені витратити багато часу на заяви та повідомлення, в яких ознаки кримінального правопорушення не підтверджуються. Це, у свою чергу, призводить до перевантаження слідчих, що суттєво впливає на якість досудового розслідування, оскільки обдумувати і детально планувати проведення слідчих дій у них не має часу, а також ставить під загрозу виконання основного завдання міліції — притягнення кожного правопорушника до відповідальності згідно із законом.

З цього приводу ми підтримуємо позицію С. С. Чернявського, О. Ю. Татарова, які вважають, що одним з можливих варіантів вирішення цієї проблеми вважається наділення оперативних підрозділів та інших уповноважених осіб правом розпочинати здійснення кримінального провадження за зареєстрованими в єдиному обліку заявами і повідомленнями про кримінальні правопорушення, що не є тяжкими та середньої тяжкості, для чого необхідним буде внесення змін до ст. 214 КПК, наділивши зазначених осіб правом внесення відомостей до ЄРДР[2], та до Положення про порядок ведення ЄРДР, затвердженого наказом Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 р. № 69, де серед реєстраторів реєстру, окрім слідчих та прокурорів, передбачити й вищезазначених службових осіб (п. 1.10) [3].

Також, суттєві проблеми у діяльності слідчих викликає недосконалий механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 21 КПК України. Адже згідно нового КПК проведення негласних слідчих (розшукових) дій віднесено до компетенції слідчого, який може провадити таку діяльність самостійно, або ж доручати її відповідним уповноваженим оперативним підрозділам. До набрання чинності КПК ця функція була покладена виключно на оперативно-розшукові підрозділи. В той же час, хотілось відмітити, що правові норми нового КПК сформували нові умови для оперативно-службової діяльності і не врахували специфіки теоретичної і практичної підготовки працівників слідчих

підрозділів. А оскільки новизна досить часто входить в конфлікт зі сталими стереотипами, це призводить до труднощів з якими стикаються працівники ОВС. Якщо раніше більшість злочинів виявлялись і розкривались шляхом застосування оперативно-розшукових заходів, оперативними працівниками, то на даний час слідчі не знають механізму застосування негласних (розшукових) слідчих дій і намагаються уникнути застосування їх при проведенні досудового розслідування, що призводить до зменшення кількості розслідування злочинів. З цього приводу, ми поділяємо точку зору народного депутата Г. Г. Москаля, згідно з якою, слідчий є процесуальною особою, який не може суміщати в собі функції слідчих і оперативних підрозділів, адже вони мають різне призначення. Поєднання виконання слідчих і оперативних повноважень може мати негативні наслідки на повноту, достовірність, неупередженість розслідування кримінальних правопорушень [4]. Вважаємо, що негласні слідчі (розшукові) заходи повинні проводитися лише спеціально уповноваженими підрозділам, які мають відповідні спеціальні засоби, належну підготовку, знання та навички.

У той же час хотілося б відмітити, що вже існують пропозиції щодо вирішення даної проблеми. Так, народним депутатом Г. Г. Москалем надано на розгляд Верховній Раді України проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо вдосконалення проведення слідчих (розшукових) дій» № 2475 від 06.03.2013 р. В ньому запропоновано у частині шостій статті 246 слова «слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням — уповноважені оперативні підрозділи» замінити словами «за дорученням слідчого, який здійснює досудове розслідування злочину, уповноважені оперативні підрозділи» [5].

Вважаємо, що запропоновані пропозиції до кримінально-процесуального законодавства сприятимуть удосконаленню ефективності діяльності слідчого і кримінальному судочинству взагалі.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М.Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012.

2. Чернявський С. С. , Татаров О. Ю. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події забезпечення // Бюлетень Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ovu.com.ua/bulletin/posts/843-pravove-ta-organizatsiyne-zabezpechennya-rozglyadu>.
3. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань: Наказ ГПУ від 17 серпня 2012 р. № 69 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» (щодо вдосконалення проведення слідчих (розшукових) дій)[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45989.
5. Проект Закону Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо вдосконалення проведення слідчих (розшукових) дій) від 06.03.2013 р. № 2475 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45989.

Попелюшко Василь Олександрович,
директор Інституту права імені
І. Малиновського Національного
університету «Острозька академія»,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМА ІЗ РОЗКРИТТЯМ ЗЛОЧИНІВ, СТВОРЕНА ЗАКОНОМ

Поліцейське дізнання як форма розкриття злочинів — європейський стандарт.

У Франції як державі, що справила вирішальний вплив на кримінальне судочинство континентальної Європи, дізнання було, щонайменше від КПК 1808 р., і залишається дотепер першою стадією кримінального процесу, яка віднесена до відання поліції, а тому й іменується «поліцейською стадією процесу».

Функцію дізнання у Франції виконує судова поліція як сукупність посадових осіб різних відомств і підрозділів: 1) посадові особи судової поліції (мери і їх помічники; офіцери і чини жандармерії; поліцейські комісари і офіцери поліції державної безпеки; комісари поліції, їх помічники і офіцери поліцейської префектури); 2) агенти судової поліції (жандарми, які не є посадовими особами судової поліції; помічники офіцерів поліції; агенти муніципальної поліції; чиновники, які перебувають на дійсній службі в поліції); 3) чиновники і агенти, на яких законом покладено здійснення деяких функцій судової поліції (інженери, начальники дільниць і технічні інспектори служби з охорони вод і лісів, а також польові сторожі; державні службовці — митники, працівники пошти, податкові інспектори та ін.).

В обов'язки судової поліції входить: «встановлення фактів порушення кримінального закону, збирання доказів і розшук осіб, які вчинили злочин, до тих пір, доки не розпочато слідство» (ч. 1 ст. 14 КПК Франції). Завершується дізнання передачею матеріалів прокурору для прийняття ним рішення, при наявності для цього підстав, про порушення кримінального переслідування (публічного позову) і направлення кримінальної

справи слідчому судді для провадження слідства. «Після того як слідство розпочато, судова поліція виконує доручення слідчих органів і діє у відповідності з їх вимогами» (ч. 2 ст. 14 КПК Франції).

В Іспанії, на відміну від Франції, дізнання формально не відокремлене від досудового розслідування, яке згідно «Закону про кримінальне судочинство» 1882 р. здійснює слідчий суддя під наглядом прокурора. Але розкриття злочинів покладено на судову поліцію, якою виступає звичайна поліція, оскільки в Іспанії немає спеціальних органів поліції, створених за зразком судової поліції Франції.

До повноважень поліції Іспанії із розкриття злочинів віднесено встановлення підозрюваного, вилучення усіх знарядь та інших предметів, пов'язаних із злочином, а також будь-яких інших доказів (ст. 282 Закону). На поліцію також покладено обов'язок інформувати слідчого суддю про усі відомі їй злочини та виконувати його рішення (ст.ст. 284, 285, 287 Закону).

В ФРН досудове розслідування за КПК 1877 р. має назву прокурорського дізнання і здійснюється у формі так званого вільного доказування поліцією як сукупністю співробітників відповідних її підрозділів (OS, B, KM, M, GSG 9 der Bundespolizei, IKTZ та ін.), в обов'язок яких входить, оскільки в прокуратурі немає слідчого апарату, кримінальне переслідування на підставі підозри у вчиненні кримінально караного діяння на предмет вірогідного засудження обвинуваченого судом.

Поліція розпочинає дізнання без будь-яких перевірочних дій, оскільки стадія порушення кримінальної справи в німецькому кримінальному процесі відсутня. Початком дізнання є проведення, при наявності для цього приводу (заяви, повідомлення про вчинення злочину тощо) та підстави (простой, достатньої чи серйозної підозри у вчиненні злочину) першої ж процесуальної дії, а його початковим етапом — життя поліцією усіх невідкладних заходів «для недопущення ускладнень в розслідуванні справи» в формі реалізації так званого «права на перше втручання по гарячих слідах» на виконання її обов'язків з охорони правових благ — існування держави, життя, свобод тощо (§ 14 Закону «Про федеральну поліцію»), включаючи обов'язок «всезагальної поліцейсько-розшукової перевірки» (§ 163d КПК ФРН).

Більше того, поліція Німеччини сьогодні діє достатньо самостійно, при незначному контакті з прокурором і дільничним суддею, який там виконує функції слідчого судді, й при подальшому провадженні дізнання — розслідуванні в повному його обсязі, по завершенні якого передає матеріали прокурору для вирішення ним питання про порушення публічного обвинувачення чи закриття справи (§ 170 КПК ФРН).

Отже, в наведених та багатьох інших (Італія, Фінляндія, Швейцарія тощо) державах Європи із завдання з розкриття злочинів покладено на поліцію. І це закономірно, бо саме поліція функціонально найбільш наближена до злочинності, кадрово забезпечена, навчена та має великий досвід боротьби з нею, в тому числі шляхом розкриття злочинів, у неї є необхідні для цього матеріальні, науково-технічні, оперативні та розшукові, а також процесуальні засоби. Справа слідчих, і в цьому плані не так важливо, до якого відомства вони належать, а тим більше прокурорів, працівників переважно кабінетних, — оцінка, а на її підставі процесуальне доповнення матеріалів кримінальної справи в напрямі всебічного, повного та неупередженого з'ясування усіх її фактичних обставин та належне подальше, в тому числі судове, спрямування.

До реформи кримінальної процесуальної сфери 2012 р. Україна цілком відповідала наведеному вище європейському стандарту щодо розкриття злочинів. Найбільш наближеною в цьому плані в частині так званої дослідчої перевірки матеріалів і дізнання вона була до французької її форми. Так склалося історично через Статут кримінального судочинства 1864 р., який сприйняв дану ідею від КПК Франції 1808 р., та радянські Кримінально-процесуальні кодекси 1922, 1927, 1960 рр.

Так, згідно з ч. 1 ст. 103 КПК 1960 р. (в незмінній редакції до 20 листопада 2012 р.) на органи дізнання (міліцію, органи безпеки, а всього на десять органів, які виконували функцію дізнання — ст. 101 КПК 1960 р.) покладалося завдання «вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили», а згідно із ст. 104 КПК (дещо редакційно змінений Законом від 30 червня 1993 р.) порядок дізнання принципово полягав у тому, що при наявності ознак злочину орган дізнання порушував кримінальну справу і, керуючись правилами кримінально-процесуального закону, проводив слідчі дії «до

встановлення особи, яка його вчинила», а коли у справі, переданій слідчому, не була виявлена така особа, орган дізнання продовжував виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляти слідчого про їх результати.

Вказані норми процесуального закону підкріплювалися, і тим самим їх дієвість гарантувалася, приписами законів України, які визначали організацію і статус органів дізнання та їх співробітників, у тому числі міліції як органу, на який припадала лівова частка оперативно-розшукової і процесуальної роботи з розкриття злочинів. Зокрема, виявлення, запобігання, припинення і розкриття злочинів відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 10 Закону «Про міліцію» (в незмінній редакції від 20 грудня 1990 р.) було одним із першочергових її основних обов'язків, а згідно з абзацом п'ятим ст. 2 цього ж Закону виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, які їх вчинили — одним з основних завдань міліції. І міліція, як на мене, загалом належно справлялася зі своїм обов'язком та завданням розкриття злочинів, справлялася ще й тому, що це був один з головних критеріїв оцінки ефективності роботи міліції і роботи кожного окремого її співробітника, на який вона в цілому і він працювали як на «показник».

Тепер ситуація кардинально змінилася. Україна під впливом правової експансії США в новому Кримінальному процесуальному кодексі (2012 р.) реформувала існуюче дізнання і досудове слідство в досудове розслідування по-американськи, але в його українському експериментальному варіанті. Як і в США, воно за новим КПК вважається розпочатим з моменту отримання інформації про злочин і її реєстрації, у нас в формі внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, і на першому, не обмеженому в часі етапі полягає у проведенні усього набору гласних слідчих та розшукових і негласних слідчих та розшукових (читай — оперативно-розшукових) дій з виявлення, фіксації, перевірки та дослідження фактичних даних, які можуть бути використані як докази для здійснення кримінального переслідування особи, а також у застосуванні дій у вигляді процесуального примусу (затримання, обшук, тимчасове вилучення речей, документів тощо).

Відмінним від чинного американського тут є те, що, по-перше, даний етап досудового розслідування є не лише таємним, а й формалізованим і письмовим, упродовж якого формально ще немає особи, проти якої

здійснюється кримінальне переслідування (своєрідне *inquisitio generalis*), по-друге, завершується він врученням особі письмового повідомлення про підозру, що означає перехід до другого етапу досудового розслідування (*inquisitio specialis*), уже обмеженого процесуальними строками, а потретє, що здійснення досудового розслідування, а у його складі і розкриття злочинів покладено виключно на слідчого під наглядом прокурора у формі керівництва досудовим розслідуванням. Органи внутрішніх справ, органи безпеки, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органи Державної пенітенціарної служби України, органи Державної прикордонної служби України, органи Державної митної служби України перестали бути основними, а перевтілені у факультативні (додаткові і необов'язкові) органи з розкриття злочинів тому, що їх співробітники в справі розкриття злочинів та встановленні їх обставин тепер можуть діяти лише епізодично, тільки за письмовим дорученням слідчого чи прокурора (ст. 41 КПК).

На міліцію, зокрема, нині не покладено обов'язку і перед нею не поставлено завдання з розкриття злочинів, а лише обов'язок участі у розкритті злочинів (кримінальних правопорушень) та завдання їх виявлення (абз. 5, 6 ст. 2, пп. 2, 4 ч. 1 ст. 10 Закону «Про міліцію» в ред. від 13 квітня 2012 р.). А тому і виходить, що тепер це місія виключно слідчого, бо й перед прокурором завдання з розкриття злочинів (кримінальних правопорушень) безпосередньо не стоїть, оскільки на відміну від відповідних приписів КПК, прокуратура згідно з положеннями Закону «Про прокуратуру», як і до цього, зобов'язана не розкривати, а лише шляхом нагляду сприяти розкриттю злочинів (кримінальних правопорушень) (п. 1 ч. 2 ст. 29 Закону «Про прокуратуру» в ред. від 13 квітня 2012 р.).

Але слідчому із зрозумілих причин розкриття злочинів не під силу. Навіть якщо практика співробітників оперативних підрозділів відповідати на його письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій — «виконати доручення не виявилось можливим» не набере характеру норми.

Уже сьогодні, по збігу лише трьох місяців з дня набрання чинності новим КПК України можемо констатувати, що число зареєстрованих в

ЄРДР злочинів, а отже, навантажень на слідчих, зросли в рази, і в той же час, якщо не в більшій геометричній прогресії, зменшилось число кримінальних проваджень, закінчених розслідуванням. Чого очікувати в подальшому? Лавини нерозкритих злочинів?

Примаченко Віталій Федорович,
начальник кафедри кримінального
права та кримінології
факультету з підготовки слідчих
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
підполковник міліції

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» ТА «ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ»

Одним з ключових моментів досудового розслідування є притягнення особи до кримінальної відповідальності. Проблемам цього інституту присвячено досить багато наукових праць як у кримінальному праві, так і в кримінальному процесуальному праві, однак ці дослідження потребують свого продовження, оскільки поняття «кримінальна відповідальність» не є чітко визначеним доктринально, є предметом постійного диспуту вчених щодо його тлумачення, не закріплено законодавчо й у цілому міцно включає в себе понятійні ряди, під кутом розгляду яких робиться ще більш складним та неоднозначним. У даному випадку, мова йде про диференціацію, уніфікацію та індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Як справедливо відзначає В. К. Гришук кожне кримінально-правове поняття повинно служити інструментом наукової, навчальної, законодавчої та правозастосувальної діяльності. Тому ефективність і якість названих видів суспільно-корисної діяльності прямо залежить від чіткого і правильного визначення змісту цього поняття [1, с. 66].

В рамках цієї публікації хотілося б розглянути такий аспект кримінальної відповідальності як її диференціація, причому у напрямку з'ясування її співвідношення з поняттям «диференціація виконання покарання». Це продиктовано двома причинами. По-перше диференціація кримінальної

відповідальності є відносно новим напрямком дослідження у вітчизняній науці кримінального права та потребує відповідної розробки, по-друге кримінальна відповідальність в українському кримінальному законодавстві є досить глибоко диференційованою, що потребує високого рівня кримінально-правової кваліфікації від органів досудового розслідування.

Відповідно до ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі — КВК) кримінально-виконавче законодавство, виконання і відбування покарань ґрунтуються, з поміж інших, на принципі диференціації виконання покарань.

Натомість, у кримінальному законодавстві нормативне відображення терміну «диференціація кримінальної відповідальності» відсутнє. Хоча, як відзначає І. Г. Богатирьов принцип диференціації виконання покарання є похідним від такого принципу кримінального права, як диференціація відповідальності [2, с. 155].

Під диференціацією кримінальної відповідальності вчені розуміють не лише принцип кримінального права. Наприклад П. Л. Фріс вважає, що вона є принципом кримінально-правової політики [3, с. 53, 60]. На думку Ю. В. Бауліна, це поділ законодавчих обмежень прав і свобод майбутніх злочинців на певні групи залежно від виду та міри таких обмежень [4, с. 27] В. К. Гришук вважає, що диференціація кримінальної відповідальності — це визначення раціональних способів, форм реалізації кримінальної відповідальності з метою реалізації принципів кримінального права для забезпечення виправлення осіб, які вчинили злочини, а також запобігання вчиненню нових злочинів цими та іншими особами [1, с. 72].

Загалом, як вірно відзначає А. А. Байбарін, диференціація кримінальної відповідальності на сьогоднішній день досліджується в трьох основних аспектах: як принцип і напрям кримінальної політики, як діяльність законодавчих органів і безпосередньо як розподіл відповідальності в залежності від певних обставин [5, с. 19].

Диференціація виконання покарання полягає в тому, що до різних категорій засуджених в залежності від тяжкості вчинених ними злочинів, злочинної діяльності в минулому, форми вини, поведінки в процесі відбування покарання застосовується каральний вплив в різних обсягах.

Диференціація виконання покарання проявляється також у різних умовах тримання засуджених, різному правовому положенні, рівні ізоляції, які застосовуються в залежності від ступеня суспільної небезпеки різних категорій засуджених.

Видається, що диференціацію виконання покарання теж можна розглядати у таких же трьох аспектах, як і диференціацію кримінальної відповідальності. А саме: як принцип кримінально-виконавчого законодавства, а відповідно і кримінально-виконавчого права, як діяльність законодавчого органу і як розподіл виконання покарання в залежності від певних обставин. Однак, тут виникає ряд питань, вирішення яких надає змогу розмежувати та співвіднести поняття «диференціація кримінальної відповідальності» та «диференціація виконання покарання».

У першому випадку, диференціація виконання покарання, хоча і виступає, я вже відзначалося, похідним принципом від принципу диференціації кримінальної відповідальності, по-суті вона є лише самостійним принципом кримінально-виконавчого законодавства, що чітко визначено у ст. 5 КВК. Чи співпадають принципи кримінально-виконавчого законодавства та кримінально-виконавчого права це напрямок окремого дослідження. Але очевидним є те, що вони ніяк не співпадають із принципами кримінального законодавства, оскільки не є правильним обожнювати у синонімічному ряді принципи кримінального права, кримінального законодавства, кримінального кодексу, кримінальної політики тощо. Безперечний зв'язок кримінального та кримінально-виконавчого права проявляється у тому, що останнє призначене для реалізації норм кримінального права, до того ж воно ґрунтується на ньому і не може йому суперечити.

У другому випадку, диференціація виконання покарання проявляє себе в тому, що законодавець встановлює її у КВК, так само як і диференціацію кримінальної відповідальності у Кримінальному кодексі України. Наприклад, шляхом встановлення різних видів колоній для різних категорій засуджених.

У третьому випадку, необхідно відзначити, що кримінальна відповідальність є значно ширшим поняттям, ніж виконання покарання, а відповідно об'єми та зміст диференціації різні.

Література

1. Гришук В. К. Поняття диференціації кримінальної відповідальності / В. К. Гришук // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. симпозіуму (Львів, 11–12 вер. 2009 р.). — Львів: Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2009. — С. 66–72.
2. Кримінально-виконавче право України: підручник / [О. М. Джужа, І. Г. Богатирьов, О. Г. Колб, В. В. Василевич та ін.]. — К.: Атіка, 2010. — 752 с.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми: монографія / П. Л. Фріс. — К.: Атіка, 2005. — 332 с.
4. Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність, яка підлягає диференціації / Ю. В. Баулін // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. симпозіуму (Львів, 11–12 вер. 2009 р.). — Львів: Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2009. — С. 25–31.
5. Байбарин А. А. Уголовно-правовая дифференциация возраста: монография / А. А. Байбарин. — М.: Высшая школа, 2009. — 252 с.

Репан Микола Іванович,
викладач Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО НАСИЛЬСТВО В СІМ'І З НАБРАННЯМ ЧИННОСТІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) виникла нагальна проблема в ретельному перегляді основних засад, форм та методів діяльності органів внутрішніх справ (далі — ОВС) у попередженні та припиненні правопорушень в тому числі і протидії насильства в сім'ї.

Аналіз практики свідчить про те, що з набранням чинності КПКу працівників ОВСодним із самих складних є питання диференційованого підходу до прийняття заяв та повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення.

За період з 20 листопада 2012 р. по 10 січня 2013 р. до ОВС надійшло 568,5 тис. заяв і повідомлень із яких тільки 205,3 тис. — з ознаками кримінального правопорушення [1].

Чинні КПК України та Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) не містять чітких вимог щодо оформлення заяв та повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення.

Вивчення адміністративних матеріалів про насилля в сім'ї з набранням чинності КПК показало, що працівники ОВСпри прийомі усних заяв про адміністративні правопорушення використовують бланк протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення, який передбачений Інструкцією про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС України № 1050 від 19.11.2012 (далі Інструкція)[2].

На нашу думку при отриманні усної заяви або повідомлення про вчинене адміністративне правопорушення в тому числі і про насилля в сім'ї, працівники ОВС не можуть використовувати запропонований бланк протоколу, тому що в описовій частині вони попереджають заявника та потерпілу особу про відповідальність за завідоме неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачене ст. 383 КК України[3], при цьому повідомлення стосується тільки адміністративного правопорушення, за що кримінальна відповідальність не передбачена. В такому випадку, щоб запобігти неправдивого повідомлення про адміністративне правопорушення особу можливо попередити за завідомо неправдивий виклик спеціальних служб, передбачене ст. 183 КУпАП.

В цій же частині усної заяви працівники міліції роз'яснюють процесуальні права та обов'язки заявника, передбаченого ст. 60 КПК України: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування[4].

Тобто, заявник засвідчуючи своїм підписом вищевказані процесуальні права та обов'язки завідомо вводиться в оману, щодо кримінального провадження за його заявою, що недопустимо.

Ці дії також можуть розцінюватися як порушення законності, оскільки за практикою роботи правоохоронних органів за КПК 1960 р. відомі факти приховування злочинів шляхом внесення в текст заяв і повідомлень неправдивої інформації або як адміністративних правопорушень.

Інша нагальна проблема, яка потребує, на нашу думку, вирішення, це строки розгляду працівниками міліції заяв і повідомлень про насилля в сім'я у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

В п. 3.5. Інструкції вказано, що заяви і повідомлення, що надійшли до чергової частини органу внутрішніх справ, у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, після реєстрації в журналі ЄО доповідаються оперативним черговим начальником органу внутрішніх справ або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду та прийняття рішення згідно із Законом України «Про звернення

громадян» [5] або Кодексом України про адміністративні правопорушення [6].

В Законі України « Про звернення громадян», в статті 20, визначено терміни розгляду звернень громадян. Так, звернення розглядаються і вирішуються у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, — невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання. Якщо в місячний термін вирішити порушені у зверненні питання неможливо, керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації або його заступник встановлюють необхідний термін для його розгляду, про що повідомляється особі, яка подала звернення. При цьому загальний термін вирішення питань, порушених у зверненні, не може перевищувати сорока п'яти днів. Тільки на обґрунтовану письмову вимогу громадянина термін розгляду може бути скорочено від встановленого цією статтею терміну.

Вважаємо, що для розгляду заяв та повідомлень про насилля в сім'я у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення вказані строки занадто великі, тому що, втрачається профілактичний вплив на свідомість і поведінку осіб, що скоюють насилля в сім'ї і їх дії можуть призвести до скоєння аналогічних правопорушень або навіть злочинів. Звернення самих потерпілих від насилля в сім'ї щодо скорочення терміну розгляду вказаних заяв в практичній діяльності майже не зустрічається.

На нашу думку, працівники ОВС при прийнятті заяв та повідомлень про насилля в сім'ї та обчисленні строків їх розгляду повинні користуватися діючою Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. N 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насилля в сім'ї або реальну його загрозу» де в п.4 зазначено, що у заяві зазначається прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання постраждалого від насилля в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насилля, а також міститься інформація про те, ким вчинено насилля в сім'ї, час і місце його вчинення, умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, інші обставини вчинення насилля в сім'ї або реальної загрози його вчинення, а в п.7. органи розглядають заяву не більше ніж протягом

трьох днів. Якщо виникає потреба у перевірці викладених у заяві фактів та з'ясуванні додаткових обставин, заява розглядається не більше ніж протягом семи календарних днів.

За доцільне було б при прийнятті заяви про насилля в сім'ї та інше адміністративне правопорушення також роз'яснювати права потерпілого, передбаченого ст. 269 КУпАП:

- 1) має право знайомитися з матеріалами справи;
- 2) заявляти клопотання, при розгляді справи;
- 3) користуватися правовою допомогою адвоката;
- 4) оскаржувати постанову по справі про адміністративне правопорушення.

Вважаємо за потрібне розділ 3 п. 3.5. Інструкції доповнити абзацом «Рішення за заявами і повідомленнями про вчинення насильства в сім'ї у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення або реальну його загрозу приймається протягом 3 днів, а у разі потреби перевірки викладених фактів та з'ясування додаткових обставин — у строк не більше 7 календарних днів, або після переліку нормативних документів, що використовують при розгляді матеріалів у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення: «Про звернення громадян» або Кодексом України про адміністративні правопорушення доповнити словами — Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. N 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»

Отже, виходячи з усього вищезазначеного ми дійшли висновку, що для прийняття працівниками ОВС заяв та повідомлень про насилля в сім'ї у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення запропонований бланк протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення, який передбачений Інструкцією про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС України № 1050 від 19.11.2012 використовувати на теперішній час недоцільно.

Для прийняття заяв і повідомлень про насилля в сім'ї у яких відсутні відомості, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а

також обчислення строків їх розгляду потрібно користуватися п. 4 та п. 7 Постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реально його загрозу».

Література

1. Чернявський С. С. , Татаров О. Ю. Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події //Офіційний вісник України. — 2013. — № 12. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ovv.com.ua/bulletin
2. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах та підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події і положень про комісії: Наказ МВС України від 19 листопада 2012 р. № 1050 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>
3. Кримінальний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 грудня 2012 р. — К., 2012
4. Кримінально-процесуальний кодекс України. — Х., 2012. — 256 с.
5. Про звернення громадян. Закон України від 2 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 47
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: за станом на 2 грудня 2012 р. / М-во юстиції України. Офіц. текст. К.: Форум, 2012. — 386 с.

Рогальська Вікторія Вікторівна,
доцент кафедри
кримінального процесу
факультету з підготовки слідчих
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

ЗМАГАЛЬНІСТЬ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Законодавець у ст. 22 Кримінального процесуального кодексу України (далі-КПК України) регламентував здійснення кримінального провадження на основі змагальності, тим самим розповсюдивши дію зазначеної засади і на досудове розслідування. Але для того, щоб констатувати панування змагального кримінального процесу на усіх його стадіях, лише нормативного закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві змагальності не достатньо. Про її реалізацію в досудовому провадженні можна вести мову лише за сукупності наступних ознак: 1) наявності двох протилежних сторін; 2) процесуальної рівності сторін; 3) існування незалежного та неупередженого від сторін суду.

Учасники, які належать до сторін обвинувачення та захисту законодавцем перераховані в п.19 ч.1 ст. 3 КПК України, серед яких передбачені і ті, що задіяні лише на досудовому етапі кримінального провадження (слідчий, підозрюваний). Ця ж стаття передбачає і наявність абсолютно нового суб'єкту — слідчого судді, який є незалежним та неупередженим від сторін та покликаний вирішувати процесуальні конфлікти між ними. Що ж стосується процесуальної рівності сторін, то вона в КПК України теж закріплена (ч.2 ст. 22), але чотирьохмісячний досвід дії кодексу та детальний аналіз його норм засвідчив, що по-перше: процесуальні права у представників сторін не є абсолютно рівними, а по-друге: у практичній діяльності постають проблеми під час реалізації окремих із них.

Але на сьогодні однією з найактуальніших проблем реалізації змагальності є навіть не відсутність процесуальної рівності сторін, а ненадання

або несвоєчасне надання особі статусу підозрюваного, оскільки не набувши, або не своєчасно набувши вказаного статусу, особа взагалі не може скористатися правами, які їй надав законодавець, а отже — і на рівних «змагатися» з представниками сторони обвинувачення — слідчим та прокурором.

Відповідно до ст. 42 КПК України особа набуває статусу підозрюваного після повідомлення їй про підозру, або після затримання її за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Згідно із ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру здійснюється у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Такий порядок набуття статусу підозрюваного не зовсім узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), а саме з рішеннями у справах *Eckle v Germany* (1982) та *Foti and Others v Italy* (1982), де зазначається, що обвинувачення (кримінальне переслідування) розпочинається з офіційного повідомлення особі компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінально каране правопорушення та інших заходів, що припускають таку підозру. Отже, кримінальне переслідування, за практикою ЄСПЛ, не можна вважати розпочатим, доки особа, щодо якої воно здійснюється, не повідомлена про це органами, що його здійснюють, або не усвідомлює їх діяльність як таку, що направлена на її викриття у вчиненні кримінально караного правопорушення.

КПК України на досудовому етапі провадження (до встановлення формальних підстав для затримання особи, застосування запобіжного заходу чи повідомлення про підозру) не встановлює обов'язку для посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, здійснювати інформування особи, що переслідується, про наявність у них припущення, що саме ця особа вчинила злочин, попри те, що вказані учасники на цьому етапі судочинства вже мають можливість здійснювати свою обвинувальну діяльність.

Такий обов'язок у них з'являється лише тоді, коли зібрані достатні докази підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення.

При цьому законодавець не регламентував: коли ж зібрані докази вважаються достатніми для прийняття відповідного рішення; який проміжок часу для цього потрібен; які мають бути кількісні та якісні характеристики зібраних доказів? Не існує і будь-якого нормативного або виробленого практикою більш менш чіткого критерію оцінки доказів та їх сукупності з точки зору «достатності». Відсутність відповідей на ці питання викликає неоднозначність в правозастосуванні у практичних працівників, і в більшості випадків призводить до відтермінування прийняття слідчим чи прокурором рішення про повідомлення особі про підозру, навіть тоді, коли вказані посадові особи мають припущення, хто вчинив злочин.

Типовим прикладом є ситуація, коли потерпілий спочатку в протоколі прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення, а потім і в протоколі допиту потерпілого конкретно вказує на особу, яку він підозрює у вчиненні злочину. І замість того, щоб повідомити вказаній особі про підозру, а потім допитати її в якості підозрюваного, практика пішла іншим шляхом: від такої особи відбирають пояснення, а потім в залежності від наданих показань — або допитують як свідка, або повідомляють особі про підозру і допитують її як підозрюваного. Сприяють несвоєчасному набуттю статусу підозрюваного те, що саме з моменту повідомлення особі про підозру починають обчислюватися строки розслідування та те, що лише з цього моменту особа може скористатися допомогою захисника.

На нашу думку є декілька шляхів вирішення цієї проблеми: 1) врахувати позицію ЄСПЛ та тлумачення термінів «доказ» та «підстава»¹, внести зміни до ч. 1 ст. 276 КПК України, де п. 3 викласти наступним чином: «наявності достатніх підстав для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення»; 2) надати особам, яким не повідомлено про підозру, але які усвідомлюють діяльність посадових осіб, що здійснюють кримінальне провадження як таку, що направлена на їх викриття у вчиненні кримінально караного правопорушення, можливість захищатися від кримінального переслідування. Оскільки, про повноцінний захист

¹ Доказ — незаперечний довід або факт, який підтверджує істинність чого-небудь; Підстава — те, головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь.

можна вести мову лише при регламентованій можливості особи мати захисника, що гарантується ст. 59 Конституцією України, та реальній можливості звернутися до нього, то законодавцю лише потрібно привести КПК України у відповідність до рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 від 30.09.2009, де передбачається можливість кожній особі отримувати правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи у статусі адвоката, навіть при наданні пояснень у державних органах, тобто ще на початковому етапі кримінального провадження.

Санакоєв Дмитро Борисович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри ОРД
факультету кримінальної міліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Санакоєва Наталя Дмитрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри соціальних
комунікацій, реклами та зв'язків
з громадськістю факультету
журналістики Запорізького
національного університету

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ПРЕДСТАВНИКАМИ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Роль засобів масової інформації у профілактиці правопорушень, громадського контролю за діяльністю міліції, формування мас-медіа громадської думки про діяльність органів внутрішніх справ, специфіка обміну інформацією з обмеженим доступом між органами внутрішніх справ і засобами масової інформації, види та форми партнерства міліції та населення, використання засобів масової інформації в процесі розслідування злочинів — таким аспектам проблеми взаємодії та партнерства правоохоронних органів та журналістів, як представників певних ЗМІ, присвячені наукові розвідки таких вітчизняних та зарубіжних дослідників, як С. Данілова, В. Комаров, Ю. Комлев, Л. Корнєва, Ю. Легеза, Ю. Стеценко, В. Ростов, В. Томін, А. Тямкін, О. Юхно. Загальноправові засади взаємодії ОВС та ЗМІ висвітлено у Законах України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», а також відомчих наказах МВС України, зокрема № 88 від 25.03.2010 «Про вдосконалення взаємодії органів внутрішніх

справ із засобами масової інформації» та № 936 від 19.11.2011 «Про деякі питання покращання взаємодії органів внутрішніх справ зі ЗМІ ». Проте, вважаємо необхідним акцентувати увагу на розмежуванні співпраці міліції із представниками ЗМІ (журналістами) та прес-службами ОВС. На сьогодні більшість учених ототожнюють ці два напрямки співпраці, що є помилковим. Так, представники прес-служб — це фахівці у сфері зв'язків із громадськістю, основним завданням яких є налагодження взаєморозуміння із масовою аудиторією (внутрішньою та зовнішньою громадськістю). Прес-секретарі у своїй роботі використовують ЗМІ як канал передачі інформації. Проте, окрім інформування аудиторії про певні резонансні справи та хід їх розслідування, мас-медіа можуть сприяти і виявленню та розслідуванню злочинів. Цей аспект, на нашу думку, заслуговує на підвищену увагу з боку науковців у різних сферах знань, що і зумовило актуальність нашої наукової розвідки.

Так, науковці виділяють процесуальні, організаційні, криміналістичні та інші заходи активізації взаємодії слідчих із засобами масової інформації в ході розслідування та профілактики злочинів [1]. На нашу думку, взаємодія слідчого із журналістами має декілька цілей — інформаційний вплив на особу, що переховується від органів слідства, та інформаційну взаємодію з громадськістю з метою отримання необхідної інформації, виявлення доказів, свідків.

Традиційно під взаємодією розуміють узгоджену за цілями, місцем і часом діяльність різних виконавців за спільним рішенням поставлених перед ними завдань, що ґрунтується на законах і підзаконних нормативних актах. При цьому, здійснюючи взаємодію з традиційними мас-медіа (преса, радіо, телебачення), органи розслідування можуть вирішити такі завдання: 1) встановити особу чи її місцезнаходження; 2) виявити очевидців, свідків і потерпілих; 3) відшукати викрадені цінності, знаряддя і засоби злочину, інші речові докази у справі; 4) отримати відомості про обставини, які сприяють вчиненню злочину; 5) поінформувати громадян про вжиті заходи безпеки з метою захисту від ймовірних злочинних посягань; 6) зміцнити авторитет органів досудового розслідування і т. д. [2]. Для вирішення цих завдань слідчі можуть використовувати такі найпоширеніші форми взаємодії зі ЗМІ, як: публікації досудових матеріалів;

надання матеріалів за запитом ЗМІ; інтерв'ю, брифінги, прес-конференції; виступи на радіо і телебаченні.

Вважаємо, що публікації досудових матеріалів доцільно використовувати лише в тих випадках, коли вичерпані інші форми взаємодії органів досудового розслідування зі ЗМІ. При цьому слідчий має бути впевнений у тому, що публікації сприяють розслідуванню і профілактиці злочинів; активізації громадськості у боротьбі з правопорушеннями; пропаганді позитивних сторін роботи органів розслідування; ознайомленню населення з правовими нормами. При підготовці публікації слідчий повинен враховувати стан законності у відповідному регіоні, рівень правосвідомості у ньому громадян, а також їх потреби у правовій інформації.

Прагнучи залучити громадян до співпраці, він має чітко уявляти, яку саме правову допомогу намагається отримати від населення, які відомості необхідно опублікувати, а які — ні. При опублікуванні матеріалів розслідування, а також інформації про прикмети злочинців чи особливості речових доказів, слідчий має вказати ті ознаки, які неможливо або важко змінити. Формулювання мають бути максимально конкретними і зрозумілими. Факти повинні бути перевіреними, а відомості, що стосуються інтимного життя тих чи інших учасників процесу, або інша інформація, визнана у встановленому законом порядку — конфіденційними. У публікаціях також слід уникати нагромадження юридичних термінів та запозичень, прагнути до усунення неточностей, які можуть мати місце при викладі й тлумаченні окремих положень закону.

При використанні такої форми взаємодії зі ЗМІ як надання інформації за запитом ЗМІ, слідчий має бути впевнений, що це не вплине негативно на хід і результати розслідування у справі. Необхідно мати чітке уявлення щодо того, яка інформація може бути розголошена. Вважаємо недоцільним розголошувати рідкісні способи підготовки, вчинення і приховування злочинів, а також помилки та упущення злочинців. Необхідним, на нашу думку, є контроль слідчим зворотнього зв'язку із аудиторією після оприлюднення матеріалів, шляхом надання журналістові необхідної консультативної допомоги при обробці відповідної інформації та її подальшої «подачі» населенню.

Така форма взаємодії слідчих зі ЗМІ як інтерв'ю, брифінги, прес-конференції, круглі столи набуває все більшої популярності. При цьому під брифінгами розуміються короткочасні заходи, що проводяться з метою викладу певної позиції або інформації з того чи іншого питання, конкретного напрямку діяльності або події. Прес-конференції — це зустрічі керівників ОВС, слідства з журналістами для висвітлення найбільш важливих питань або подій. Проведення «круглих столів» з тих чи інших питань боротьби зі злочинністю є максимально ефективним лише тоді, коли: а) перед журналістами ставляться найбільш гострі, злободенні питання, що виникають у діяльності слідчих підрозділів; б) журналістам повідомляються найбільш актуальні та цікаві приклади з практичної діяльності органів досудового слідства; в) громадянам даються максимально повні відповіді на цікаві для них правові питання.

При підготовці до взаємодії із електронними ЗМІ (радіо, телебачення) слідчий повинен враховувати: а) рівень популярності того чи іншого джерела масової інформації у певних верств населення; б) тяжкість і суспільну небезпеку вчиненого злочину і значимість порушеного за ним кримінального провадження для суспільства; в) ймовірність отримання очікуваного повідомлення від громадян шляхом використання цього ЗМІ; г) готовність зазначеного ЗМІ надати допомогу органам розслідування у доведенні до населення належної інформації про скоєний злочин.

Сьогодні застосовуються і такі форми взаємодії органів досудового слідства зі ЗМІ, як: надання допомоги співробітниками підрозділів інформації і зв'язків із громадськістю слідчому в підготовці статей для газет, виступів на радіо і телебаченні; використання телефонів довіри, наявних у МВС-ГУВС, зокрема і для отримання криміналістично значимої інформації; залучення відомих журналістів для проведення занять зі слідчими, іншими співробітниками, охочими оволодіти навичками підготовки публікацій; інформаційна підтримка слідчими представників ЗМІ при проведенні ними незалежного журналістського розслідування, тощо [2]. При цьому слідчий повинен мати на увазі, що незалежно від того, яку форму взаємодії із ЗМІ він використовує, його дії мають бути відкритими і викликати довіру в населення.

Слідчий також може звертатися до спеціалізованих (рекламних) засобів масової інформації для публікації легендарного повідомлення про бажання придбати викрадені матеріальні цінності (комп'ютерну, аудіо-, відеотехніку) або про можливість здійснення їх специфічного ремонту тощо [3].

Проблема взаємодії органів досудового розслідування із представниками прес-служб є важливою і актуальною для більш поглибленого наукового вивчення, передусім у контексті прийняття Кримінального процесуального кодексу України та наслідування європейських і світових стандартів у діяльності правоохоронних органів. У контексті проаналізованого аспекту взаємодії слідчого із представниками ЗМІ вважаємо, що приймаючи рішення про взаємодію, необхідно враховувати особливості вчиненого злочину; обстановку, що складається на момент провадження у справі; обсяг і зміст інформації, що надається ЗМІ; стан правопорядку в регіоні; ступінь правової активності громадян і т. д. Ретельна підготовка і організація взаємодії з представниками мас-медіа можуть підвищити якість розслідування злочинів.

Отже, важливим для слідчого є впорядковані та взаємопов'язані із засобами масової інформації організаційно-тактичні дії, із використанням певних форм і методів, спрямовані на створення оптимальних умов для вирішення завдань із розслідування злочинів.

Література

1. Стеценко Ю. В. Криміналістичні засади використання повідомлень засобів масової інформації для протидії організованій злочинності / Ю. В. Стеценко [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.inter.criminology.org.ua/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=520>.
2. Данилова С. И. Совершенствование форм, методов и приемов взаимодействия органов предварительного следствия с периодической печатью, теле- и радиовещанием: [метод. рек.] / С. И. Данилова, Л. С. Корнева. — М.: ВНИИ МВД России, 2004. — 12 с.
3. Старченко О. В. Тактичні прийоми взаємодії слідчих ОВС із засобами масової інформації у розкритті й розслідуванні злочинів / О. В. Старченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 10. — С. 346–352.

Сафонов Денис Андрійович,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
факультету підготовки слідчих
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

Нагальна потреба у покращенні якості та ефективності розслідування злочинів, в умовах перегляду концептуальних основ кримінальної процесуальної теорії, вимагає від наук кримінального блоку пошуку нових шляхів удосконалення методів діяльності правоохоронних органів, щодо протидії та запобігання злочинності в Україні.

На сьогоднішній час, на підставі вивчення судово-слідчої практики, можна констатувати, що правоохоронні органи не мають об'єктивної можливості у повному обсязі виконувати покладені на них завдання. На наш погляд, це зумовлено, з одного боку, жорстким та, в деяких випадках, суперечливим врегулюванням нормами кримінального процесуального права процедури здійснення досудового розслідування, з іншого, відсутністю засобів праці, які б дозволили своєчасно та повно, в межах закону виявляти, досліджувати, проводити оцінку та використовувати наявну доказову інформацію.

Зазначені обставини, на погляд А. В. Іщенко, переконливо свідчать про складність та своєрідність такої діяльності, як розслідування злочинів. Ось чому підкреслюється потреба серйозного вдосконалення криміналістичного забезпечення з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, адже відомо, що розробка методів, прийомів, засобів, рекомендацій та технологій роботи з доказовою інформацією — прерогатива науки криміналістики [1, с. 7–8].

Особливого характеру, останнім часом, набули питання, пов'язанні з протидією та запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері дотримання громадського порядку та моральності. Так, на фоні соціокультурних перетворень та поступової маргіналізації деяких суспільних відносин, як наслідок навіювання останніх тенденції «Західного світу», спостерігається збільшення кількості злочинів, спрямованих на публічне порушення конституційних прав, свобод, законних інтересів громадян та інтересів суспільства.

Слід зауважити, що в Україні питанням наукового забезпечення розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних зі злочинним порушенням громадського порядку та моральності приділялося не достатньо увагу. Серед праць вчених, які працювали у векторі даної проблеми слід відмітити С. М. Алфьорова, О. М. Бандурку, В.І. Захаревський, В. О. Калашнік А.О. Крикунов, О.О. Кузнецов, Л.С. Філіпова, П. В. Шалдирван та ін.

Праці зазначених та інших авторів, безсумнівно, мають велике наукове і практичне значення та служать підвищенню результативності боротьби зі злочинністю. Проте і сьогодні проблеми забезпечення громадського порядку та моральності залишаються остаточно не розв'язаними. Наведеному положенню речей також сприяють динамічні зміни в механізмі вчинення зазначених злочинів, елементи яких адаптуються до сучасних науково-технічних здобутків суспільства та використовують їх для функціонування злочинної діяльності.

З огляду на це, вважаємо доцільним підтримати позицію В. П. Бахіна та А. В. Іщенка [2, с.132], стосовно спроби деталізації процесу забезпечення практики криміналістичними рекомендаціями, основні етапи яких, як містили б окремі наукові завдання, так і були пов'язані між собою однією метою. У свою чергу, вважаємо раціональним для досягнення мети розроблення дійсно практично корисних засад та рекомендації з розкриття та розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності, використовувати наступні етапи деталізації наукових завдань: *а) вивчення потреб слідчої практики, які слугують орієнтиром та стимулятором для розробки рекомендацій, активізації використання досягнень науки і техніки в боротьбі зі злочинністю.* Дійсно, проблеми слідчої практики є одними з домінуючих, адже правозастосовний механізм в умовах дії

Кримінального процесуального кодексу України окреслює основні ускладнення на які потрібно звернути при розробленні методичних рекомендацій. Крім того, безперечним стимулятором для активізації такої діяльності, є незначний відсоток розкриття таких злочинів; б) *створення моделі майбутньої рекомендації, визначення шляхів та засобів її створення і безпосередній розробці рекомендацій*. Вважаємо, що при створенні рекомендацій, спрямованих на ефективне функціонування досудового розслідування, потрібно проаналізувати емпіричний матеріал, який відображає сучасний стан та положення проблем з якими стикаються правоохоронні органи, та на підставі цього пропонувати напрями їх подолання; в) *впровадження рекомендацій в діяльність правоохоронних органів як організаційний етап по створенню необхідних умов для практичного використання рекомендацій*. На нашу думку, процес впровадження рекомендацій, в умовах реформування кримінально-процесуальних положень, повинен мати чіткий та зрозумілий механізм функціонування, для того щоб реалізувати весь потенціал практично-корисних здобутків криміналістичної науки.

Приведені вище етапи створення методичних рекомендацій, є одними з основних, вони безперечно є суб'єктивним поглядом автора на проблему створення практично значимих рекомендацій, потребують доопрацювання відповідно до намічених цілей наукового пошуку.

Література

1. Іщенко А. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія / А.В. Іщенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. — К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. — 212 с., С. 2.
2. Бахин В. П., Іщенко А. В., Кузьмичев В. С. О необходимости новых форм и методов борьбы с преступностью / В. П. Бахин, А. В. Ищенко // Вестник Днепропетровского университета. — Днепропетровск, 1995. — Вып. 2. — С. 132–141.

Сербін Микола Миколайович,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університет внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ І САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО

Вже понад п'ять місяців правоохоронні органи, система судочинства й загалом українська юстиція працюють в умовах нового кримінального процесуального законодавства. Позитивним є схвалення Європейською спільнотою переважної більшості положень нового Кримінального процесуального кодексу України (далі по тексту — КПК).

В той же час не можна не звернути уваги на наявність певних проблем. В першу чергу, це стосується діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ.

Відколи почав діяти новий КПК, слідчі внесли до Єдиного реєстру досудових розслідувань більше 170 тис. заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень. На сьогодні, «навантаження» на одного слідчого в райвідділах внутрішніх справ обласних центрів України складає понад 100 кримінальних проваджень. На жаль, остання цифра, скоріше за все, буде мати тенденцію до зростання.

В чому ж причина такого явища? Невже за п'ять місяців слідчі розучилися навичкам слідчої діяльності, забули методику розслідування окремих видів злочинів? Зовсім ні. Вони просто «фізично» не в змозі якісно опрацювати весь масив, закріплених за ними проваджень (кримінальних справ), оскільки значну частину свого робочого часу приречені проводити в кабінеті чи то прокурора, чи то слідчого судді, обґрунтовуючи необхідність проведення тієї чи іншої процесуальної дії.

Ми всі пам'ятаємо ч.1 ст. 114 КПК 1960 року, у якій вказується, що при провадженні досудового слідства всі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих дій слідчий приймає самостійно, за винятком

випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, і несе повну відповідальність за їх законне і своєчасне проведення.

Відповідно до ч.5 ст. 40 нового КПК, слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності. Начебто нічого не змінилось. Але насправді, замість того, щоб підсилити позицію слідчого як самостійної процесуальної одиниці, новий КПК підсилив статус прокурора, чії повноваження й так максимально широкі. І що виходить? Слідчий, з одного боку, підлеглий керівникові органу досудового розслідування, з іншого — прокурору. Крім цього, чимало своїх рішень слідчий зараз має узгоджувати у слідчого судді.

Мимоволі замислюєшся, а чи доцільно було законодавцю обмежувати слідчого у його процесуальній незалежності?

Мені здається, що ні. Візьмемо для прикладу хоча б ситуацію з проведенням освідування.

Процесуальне і тактичне значення освідування підозрюваних та потерпілих головним чином полягає в тому, що за допомогою цієї слідчої (розшукової) дії є можливість негайно виявити й зафіксувати на їх тілі різноманітні сліди злочину або встановити відсутність таких. І те й інше може відігравати вагомую роль для успіху розслідування. Своєчасність одержання вказаних фактичних даних попереджує, зокрема, непоодинокі спроби підозрюваних, а часом і потерпілих позбутися від наявних на їх тілі слідів біологічного чи хімічного походження, що легко піддаються знищенню.

Вже це одне підтверджує необхідність якомога оперативного і невідкладного проведення зазначеної слідчої дії. Та якщо раніше слідчому для проведення освідування достатньо було винести відповідну постанову, ознайомити з нею освідувану особу, зафіксувати наявність на її тілі особливих прикмет, склавши про це протокол, то зараз, відповідно до ст. 241 КПК, освідування особи здійснюється на підставі постанови прокурора. Погодьтеся, що ця обставина, без сумніву тягне за собою відволікання як слідчого, так і прокурора, а головне — втрату дорогоцінного часу.

Ми торкнулися лише однієї процесуальної дії, що є в арсеналі у слідчого і суттєво обмежує його процесуальну незалежність. На жаль, вона не є поодинокую.

Можна звернути увагу хоча б на нез'ясовне позбавлення самостійності слідчого при прийнятті ним, наприклад, рішення про примусовий привід несумлінного свідка. Зараз це рішення, як відомо, приймається слідчим суддею за клопотанням слідчого...

Це лише мала частина процесуальних обмежень, яких зазнали слідчі органів внутрішніх справ. Зрозуміло одне, треба якомога скоріше внести зміни до введеного у дію КПК з метою підвищення процесуального статусу слідчого, оскільки, в іншому випадку за таких умов, навіть збільшення кількості слідчих на 2,5 тис. чоловік не надасть змоги ефективно розслідувати всі без винятку злочини.

Сергєєва Діана Борисівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Запроваджений до вітчизняної моделі кримінального судочинства інститут негласних слідчих (розшукових) дій є однією із найбільш гостро обговорюваних новел нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України). Тривалий час на сторінках наукових видань обґрунтовувалась недоцільність суміщення в одній особі різних за сутністю функцій — кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової. Проте, уведення Глави 21 до нового КПК України суттєво розширює перелік процесуальних засобів доказування у кримінальному провадженні, виключає необхідність легалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві, сприяє ефективності розслідування. Слід звернути увагу й на те, що інститут негласних слідчих (розшукових) дій широко використовується у низці зарубіжних країн, у тому числі й колишніх республіках СРСР.

Разом з тим, відсутність єдності думок вчених-процесуалістів і практиків щодо визначення поняття негласних слідчих (розшукових) дій та їх видів призводить до значної кількості помилок у правозастосовній діяльності.

Визначення у ч. 1 ст. 246 КПК України негласних слідчих (розшукових) дій як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи поведіння яких не підлягають розголошенню, на наш погляд, є таким, що не в повній мірі розкриває сутність досліджуваного поняття.

Під негласними слідчими (розшуковими) діями пропонуємо розуміти заходи, що складаються з сукупності пошуко-пізнавальних та посвідчувальних

прийомів, відомості про факт та методи поведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки.

Вважаємо, що видами негласних слідчих (розшукових) дій є наступні:

- а) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- б) накладення арешту на кореспонденцію (ст.ст. 261, 262 КПК України);
- в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- г) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- г) обстеження: публічно недоступних місць; житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- д) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- е) спостереження: за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- є) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- ж) контроль за вчиненням злочину у формах: 1) контрольованої поставки, 2) контрольованої та оперативної закупки, 3) спеціального слідчого експерименту, 4) імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК України);
- з) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- і) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України).

На нашу думку, ст. ст. 261 та 262 КПК України передбачений процесуальний порядок проведення негласної слідчої (розшукової) дії — накладення арешту на кореспонденцію. Вважаємо, що мета провадження цього негласного заходу може бути досягнута лише у випадку послідовного провадження арешту, огляду, а в необхідних випадках виїмки кореспонденції, що у своїй єдності складають етапи провадження негласної слідчої (розшукової) дії, загальні положення провадження якої закріплено у декількох статтях КПК України. Так само, на наш погляд,

дії, передбачені ст. ст. 263–266 та ст. ст. 264–266 КПК України дії у сукупності складають зміст зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Разом з цим необхідно зазначити, що це питання є досить дискусійним серед науковців та практиків. Підтвердженням нашої думки є позиція законодавця, відповідно до якої накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції (ч. 3 ст. 261 КПК України). Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у роз'яснювальному листі (вих. № 233-158/0/4 від 29.01.2013 р.) також зазначає, що огляд та виїмка кореспонденції не можуть проводитись без накладення арешту на неї слідчим суддею, інакше докази, отримані внаслідок проведення таких дій, мають визнаватись недопустимими. Проте у Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» самостійними видами негласних слідчих (розшукових) дій названі накладення арешту на кореспонденцію (п. 1.11.3.) та огляд і виїмка кореспонденції (1.11.4). Більш того, В. О. Глушков та Є. Д. Скулиш огляд, виїмку та затримання кореспонденції розглядають як три взаємопов'язані між собою негласні слідчі (розшукові) дії (див. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х.: Право, 2012. — С. 664). При цьому автори не пояснюють, чому ці «самостійні» слідчі негласні (розшукові) дії слідчий має право здійснювати на підставі ухвали слідчого судді на проведення іншої «самостійної» негласної дії — накладення арешту.

З приводу віднесення дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України) до виду негласних слідчих (розшукових) дій, то в юридичній літературі однотайність у поглядах на це питання також відсутня. Прибічники однієї точки зору визнають самостійний характер цього заходу, інші науковці та практики цю процесуальну дію до негласних слідчих (розшукових) дій не відносять. Ми схиляємося до думки, що лише отримання інформації способами, передбаченими ст. ст. 263, 264 КПК України не має пошуково-пізнавального

характеру, який притаманний саме дослідженню знятої з відповідних мереж чи систем інформації.

Наприкінці зазначимо, що важливість розглянутих питань актуалізується прагненням України дотримуватися європейських стандартів при здійсненні кримінального судочинства. Оскільки під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій конституційні права особи можуть бути суттєво обмежені, то правильне розуміння науковцями та практика-ми визначення поняття та видів негласних слідчих (розшукових) дій сприятиме дотриманню законності під час їх проведення, ефективності в досягненні їх мети та виконанні завдань кримінального судочинства, дотриманню прав і свобод людини, а також подальшим науковим розробкам у цій сфері.

Скрябін Олексій Миколайович,
доцент кафедри філософії та
політології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ
кандидат юридичних наук, доцент

ПІДТВЕРДЖЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Правова регламентація діяльності адвокатів як захисників у кримінальному провадженні останнім часом перетерпіла серйозних змін у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012р. [1] та новим Кримінально-процесуальним кодексом України від 13.04.2012 року, який набрав чинності 19.11.2012 року (далі Новий КПК) [2].

Новий КПК містить новації, норми і положення, які були відсутні в колишньому КПК [3], який був затверджений Верховною Радою Української РСР 28.12.1960 року і введений в дію 01.04.1961 року, а також нововведення, які по іншому регулюють окремі питання процесуальної діяльності адвоката у кримінальному провадженні. Навколо прийнятого Кримінального процесуального кодексу України точаться дискусії. І правоохоронні органи, і суди, і захисники, і науковці називають позитивні та негативні зміни. Адвокати вже почали працювати за новим КПК України та повною мірою відчувають деякі проблеми, які зустрічаються у практичній діяльності. Зазначені проблеми спонукають до дослідження проблемних питань підтвердження повноважень захисника у кримінальному провадженні України.

Відповідно до ст. 45 нового КПК України захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може

бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Після аналізу ст. 45 КПК України [4] виникає питання: «На кого покладається обов'язок перевірки відомостей про адвоката у Єдиному реєстрі адвокатів?».

На думку А. М. Титова [5; 6, с. 369] обов'язок перевірки цієї інформації покладається на особу, що веде кримінальне провадження, і ця особа повинна мати доступ до мережі Інтернет, адже інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України є відкритою.

Відповідно до п.4 ст. 17 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012р. інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України [7]. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи.

На нашу думку, п. 4 ст. 17 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. потребує роз'яснення, у зв'язку з тим, що не кожному адвокату або юристу відомо електронна адреса офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України. На теперішній час для того, щоб створити офіційний веб-сайт не потрібно ні яких офіційних документів національної асоціації адвокатів України а тільки грошові кошти для покупки доменного ім'я веб-сайту та хостингу для розміщення сайту і в взагалі існує безліч безкоштовних конструкторів сайтів серед яких відома наприклад система «UCOZ» [8], яка може бути підставою та способом зловживання шахраїв. Так наприклад, Тверський районний суд Москви засудив відомого адвоката і телеведучого Володимира Орешнікова до двох років позбавлення волі за шахрайство. При цьому з'ясувалося, що Орешніков 12 років працював адвокатом незаконно, на підставі підробленого диплому, що може стати підставою для перегляду кримінальних справ, в яких брав участь адвокат Орешніков [9].

У зв'язку з чим п.4 ст. 17 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012р. пропонуємо викласти у такій редакції:

«Інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України: <http://www.unba.org.ua/>.

За допомогою аналізу реєстру адвокатів України у 2012 році, представленого на офіційному сайті Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті міністрів України [10] станом на 10.01.2012 р., нами було виявлено статистику адвокатів, діяльність яких зупинена або анульована у Київській, Дніпропетровській, Івано-франківській областях. Так, серед 4706 адвокатів, які отримали свідоцтво у Київській області: у 521 адвокатів діяльність призупинена, у 77 адвокатів діяльність анульована; серед 2094 адвокатів, які отримали свідоцтво у Дніпропетровській області: у 26 адвокатів діяльність призупинена, у 12 адвокатів діяльність анульована; серед 763 адвокатів, які отримали свідоцтво у Івано-франківській області: у 102 адвокатів діяльність призупинена, у 18 адвокатів діяльність анульована.

У зв'язку з чим, на нашу думку, доцільно повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні додатково підтверджувати Витягом з Єдиного реєстру адвокатів України у зв'язку з тим, щоб зекономити ресурси уповноважених осіб, що ведуть кримінальне провадження, так як у Витягу з Єдиного реєстру адвокатів України зазначається повна інформація щодо адвоката у тому числі відомості про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю.

У зв'язку з чим пропонуємо ч. 1 ст. 50 КПК України доповнити додатково пунктом та викласти у такій редакції а саме: Повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

- 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.
- 3) витягом з Єдиного реєстру адвокатів України створеного з офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України: <http://www.unba.org.ua/> на день участі захисника у кримінальному провадженні.

Отже, прийняття Кримінального процесуального кодексу України відкриває нову епоху розвитку кримінально-процесуальної науки і практики її застосування. Сподіваємось, що нові положення КПК України

створять належні умови для удосконалення вітчизняного кримінального судочинства, а також забезпечать новий удосконалений процесуальний порядок підтвердження повноважень захисника у кримінальному провадженні України.

Література

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закону України від 05.07.2012р. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — К.:Юстініан, 2012. — 1224 с.
5. Титов А. М. Щодо залучення адвоката — захисника до участі у кримінальному провадженні / А. М. Титов // Часопис Академії адвокатури України — 2012 — № 3 — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2012-3/12tamukr.pdf>.
6. Титов А. М., Титова Н. В. Щодо залучення адвоката-захисника до участі у кримінальному провадженні / А. М. Титов, Н. В. Титова // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: Матеріали всеукр. наук. — практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Криминологічна асоціація України. — Х.: ХНУВС, 2012. — С. 367–369.
7. Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.unba.org.ua/>
8. Безкоштовний конструктор сайтів — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ucoz.ru/>.
9. Меркулова С. В. Может ли стать поддельный диплом адвоката причиной отмены судебных решений? / С. В. Меркулова — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://pravo.ru/review/view/74217/>.

10. Реєстр адвокатів України. Офіційний сайт Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті міністрів України. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://vkdka.com.ua/index.php?page=katalogall>.

Сліпченко Володимир Іванович,
начальник кафедри кримінального
процесу факультету з підготовки
слідчих Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент, підполковник міліції

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ПІДСТАВИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ст. 208 КПК УКРАЇНИ

Запровадження нової системи заходів забезпечення кримінального провадження змінило і процесуальний порядок затримання особи, що регламентований у ст. 207 та ст. 208 нового КПК України. Виходячи з предмета та меж нашого дослідження, особливий інтерес представляє з'ясування процесуальних особливостей, можливих підстав та рівня нормативної регламентації затримання особи в порядку, передбаченому ст. 208 КПК України.

Відповідно до ч. 2 ст. 176 КПК України, затримання особи визнається тимчасовим запобіжним заходом, який, виходячи зі змісту гл. 18 Кодексу, у випадках, передбачених законом, можливо застосовувати і без отримання ухвали слідчого судді. Застосування такого заходу стосується публічно-правових відносин, у зв'язку з цим вимагає від представників правоохоронних органів чіткої узгодженості дій, підзвітності щодо застосованих заходів примусу та обґрунтування необхідності затримання особи з чітким посиланням на норми як матеріального, так і процесуального права.

Аналіз законодавства України на предмет нормативного врегулювання інституту затримання особи вказав, що існує три види самостійних норм, які регламентують порядок затримання особи, а саме:

- п. 5 ст. 11 Закону України «Про міліцію», який наділяє працівників міліції правом при виконанні своїх професійних обов'язків затримувати за наявності чітко вказаних обставин певну категорію осіб;

- ст. ст. 260–263 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що регламентують порядок, підстави та строки адміністративного затримання осіб;
- ст. 208 КК України, якою врегульовані та визначені процесуальні підстави затримання осіб за вчинення злочину.

Наведений вище перелік підстав затримання особи вказав на те, що існуючі норми права є різними за своєю юридичною природою і обов'язково повинні узгоджуватися між собою та надавати можливість працівникам правоохоронних органів застосовувати їх на вибір, залежно від обставин та виду правопорушення. Слід відзначити, що Європейський суд з прав людини та міжнародні нормативно-правові акти не вбачають різниці між кримінальними та адміністративними протиправними діяннями, оскільки вони охоплюються загальним родовим поняттям «правопорушення», яке різниться лише за ступенем суспільної небезпеки. Новий КПК України, запроваджуючи термін «кримінальне правопорушення», передбачив два його види, а саме злочини та кримінальні проступки. Таким чином, затримати особу у порядку ст. 208 КПК України може уповноважена службова особа лише за вчинення злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі. Однак виконуючи свої професійні обов'язки, наприклад, патрулювання вулиць, охорону громадського порядку під час масових заходів або свят чи охорону об'єктів, більша частина працівників ОВС не здатна зі стовідсотковою вірогідністю кваліфікувати протиправні діяння особи як злочин, санкція якого передбачає саме позбавлення волі, оскільки ст. 51 КК України встановлені й інші, менш суворі, види покарання (всього диспозиція вказаної статті нараховує дванадцять видів покарання). Проте не викликає сумніву, що зазначені працівники міліції повинні припинити протиправні діяння особи й у більшості випадків доставити її для вирішення питання до чергової частини територіального ОВС. Тому, на нашу думку, коли мова йде про вчинення явно очевидного злочину, наприклад, крадіжки чи розбою, працівники патрульної служби здатні навіть без юридичної освіти зрозуміти, що вчиняється саме той вид злочину, за який може застосовуватися затримання особи на підставі ст. 208 КПК України. У всіх інших випадках повинно відбуватися оформлення адміністративного

затримання особи на підставі Закону України «Про міліцію» та Кодексу України про адміністративні правопорушення після доставляння вказаної особи до найближчого територіального ОВС. Оформивши адміністративне затримання, необхідно звернутися за допомогою слідчого для вирішення питання про кваліфікацію дій особи та прийняття рішення про необхідність внесення вказаних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У тих випадках, коли санкція статті не передбачає позбавлення волі, але під час адміністративного затримання отримано докази, які свідчать про вчинення особою кримінального правопорушення, слідчий повинен вирішувати питання про залучення отриманих доказів до кримінального провадження.

Не менш проблемним є з'ясування існуючих підстав затримання особи та визначення терміна «*безпосередньо* після вчинення злочину». Тлумачення зазначених категорій, на нашу думку, повинно відбуватися не окремо, а у взаємозв'язку.

Частина 1 ст. 208 КПК України вказала на те, що затримати особу можливо лише в двох випадках: якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення — *тобто на місці вчинення злочину*; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, — *тобто на місці вчинення злочину або поруч, коли особа намагається втекти або переховатися одразу після його вчинення*.

За таких процесуальних умов стає очевидним, що, затримуючи особу на підставі п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України без ухвали слідчого судді, слід виходити з того часу, який пройшов після вчинення злочину. Практика Європейського суду з прав людини засвідчує, що максимально допустимий час у розумінні терміна «безпосередньо» не повинен перевищувати 4–6 годин після вчинення злочину. У всіх інших випадках затримувати особу можливо лише на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що процесуальний порядок та підстави затримання особи потребують належного рівня методичного забезпечення, тривалого вивчення практики застосування, пошуку оптимальних

шляхів у балансі приватних та публічних інтересів. Оптимізація інституту затримання особи також потребує свого подальшого дослідження за такими напрямками: моменту залучення понятих, особи, уповноваженої на складання протоколу затримання, порядку проведення обшуку особи та порядку використання отриманих доказів у випадку відмови затриманого від визнання їх належності та ін.

Смирнов Євген Віталійович,
адвокат, голова Асоціації правників
України в Дніпропетровській області

ПРОЦЕСУАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Функціонування інституту захисту та якість надання юридичної допомоги завжди викликали значну увагу вчених та практиків. Характерною особливістю нового КПК України є звуження переліку суб'єктів, які можуть отримати статус захисника у кримінальному провадженні, у порівнянні з КПК України 1960 року, оскільки такою особою з 20.11.2013 року може бути лише адвокат (ч. 1 ст. 45 КПК України).

Крім того, ч. 2 ст. 45 КПК України встановлено додаткові вимоги до особи адвоката, а саме вказівка на те, що захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України (далі — ЄРАУ) або стосовно якого у ЄРАУ містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Новий КПК України значно розширив і можливість залучення захисника до участі у кримінальному провадженні, а саме ст. 52 КПК України передбачено вичерпний перелік випадків його обов'язкової участі.

Результати системного аналізу ст. 49 та ст. 52 КПК України вказали на те, що слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні в таких випадках:

- 1) якщо участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою, а саме щодо:
 - особливо тяжких злочинів — з моменту набуття особою статусу підозрюваного; у кримінальному провадженні;
 - осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, — з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;

- осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, — з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;
 - осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, — з моменту встановлення цих вад;
 - осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, — з моменту встановлення цього факту;
 - осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, — з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;
 - реабілітації померлої особи — з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи;
- 2) коли підозрюваний (обвинувачений) заявив клопотання про залучення захисника, але через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;
- 3) якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Слід відзначити, що, згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 49 КПК України, захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», безоплатна правова допомога поділяється на первинну (ст. 7) та вторинну (ст. 13), порядок та підстави надання якої чітко регламентовано Законом.

Крім того, ст. 53 КПК України дозволяє у виняткових випадках залучити захисника для проведення окремої процесуальної дії. Вказаний вид залучення здійснюється на підставі та в порядку, передбаченому ст. 49 КПК України, і виключно у невідкладних випадках, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі у проведенні процесуальної дії чи

забезпечити участь іншого захисника, або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе.

Документами, що підтверджують повноваження захисника на участь у кримінальному провадженні, є:

- свідцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- ордер, договір із захисником або доручення центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, оформлене у встановленому законом порядку.

Вимога слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду до захисника про необхідність надання інших документів, не передбачених змістом ст. 50 КПК України, є незаконною і не підлягає виконанню.

Також слід мати на увазі, що договір з адвокатом не завжди може бути укладений самим підозрюваним (обвинуваченим, засудженим або виправданим), у його інтересах такий правочин можуть укласти інші особи, які діють за його клопотанням або в його інтересах.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що новий КПК України створив достатні підстави та передбачив значну кількість випадків для обов'язкової участі захисника або ж його залучення на розсуд слідчого, прокурора чи суду. Вказані вище норми КПК України повинні стати ефективною системою гарантій забезпечення права на захист та надання підозрюваному (обвинуваченому) кваліфікованої юридичної допомоги.

Солдатенко Олена Анатоліївна,
професор кафедри кримінального
процесу факультету з підготовки
слідчих ДДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник міліції

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

Виходячи з конституційних вимог про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є одним з основних завдань правоохоронних органів і, відповідно, органів досудового розслідування. Найважливішою складовою цієї діяльності є процесуальна самостійність і незалежність слідчих як один з основоположних принципів кримінального процесуального права, хоча він і не зазначений у главі 2 КПК України, на якому ґрунтується досудове розслідування.

Проблема забезпечення процесуальної самостійності слідчого і його незалежності в останні роки постійно обговорюється як вченими, так і практичними працівниками.

Невирішеною виявилася проблема процесуальної самостійності слідчого і в новому Кримінальному процесуальному кодексі України, який набув чинності з 19 листопада 2012 року.

Новий КПК України по-новому визначив процесуальний статус слідчого в кримінальному судочинстві, у зв'язку з чим реформування кримінального процесуального законодавства виявилася далеко не завершеним. Деякі проблеми, що мали місце в період застосування чинного КПК України, свого вирішення так і не знайшли. До їх числа слід віднести проблему процесуальної самостійності слідчого, яка сьогодні оголилася особливо гостро і викликає жваву дискусію про роль слідчого у досягненні завдань судочинства і наскільки він вільний у вирішенні поставлених перед ним завдань:

1. Слідчий за новим КПК України представлений як учасник кримінального судочинства з боку обвинувачення, поряд з прокурором, керівником

органу досудового розслідування, потерпілим та ін, здійснюючи функцію обвинувачення (п.19 ст.3 КПК) зобов'язаний в той же час всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження (ч.2 ст.9 КПК), виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (п.4 ст.91 КПК).

2. Не дивлячись, зокрема, на відносну самостійність слідчого (як це випливає із приписів частини четверта статті 40 КПК) він зобов'язаний виконувати доручення та вказівки одночасно як прокурора, так і керівника органу досудового розслідування.
3. Окрім того, за невиконання слідчим вказівок прокурора встановлена кримінальна відповідальність слідчого (ч.4 ст. 40 КПК), що, напевно чи можна взагалі говорити про будь-яку самостійність слідчого у кримінальному провадженні.
4. Аналіз повноважень прокурора і суду в аспекті їх співвідношення з процесуальним статусом слідчого дозволяє стверджувати, що самостійність слідчого у процесуальній діяльності є декларативною, оскільки він фактично не приймає самостійно жодного процесуального рішення. Таке звуження повноважень слідчого та обмеження його самостійності у прийнятті процесуальних рішень призведе до значного затягування досудового розслідування, оскільки для того, щоб вчинити більшість процесуальних дій, він повинен буде отримати дозвіл або повідомити про вчинення відповідної дії.
5. До того ж слідчому прямо заборонено оскаржувати до суду деякі рішення прокурора (ст. 40 КПК України), а також звертатися до суду з клопотанням, яке не погоджено прокурором.

Таким чином, за новим КПК України процесуальний статус слідчого істотно змінився не в кращій бік, з досить самостійної процесуальної фігури органу досудового слідства, яким він був за КПК України 1960 року, сучасний слідчий зведений до рівня посадової особи, наділений лише окремими повноваженнями по самостійному провадженню деяких окремих процесуальних дій.

Степанюк Руслан Леонітович,
начальник кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
факультету підготовки слідчих
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

НОВАЦІЇ КПК УКРАЇНИ ЩОДО СЛІДЧИХ ДІЙ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Чинний КПК України передбачає цілу низку принципово нових, порівняно із попереднім, вимог до органів досудового розслідування щодо проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. Їх урахування є обов'язковою умовою забезпечення належного правозастосування. Проте аналіз відповідних норм дозволяє зробити висновок про наявність певних проблем, пов'язаних як із відсутністю науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, так і недосконалістю положень нового кодексу.

Так, значно ускладнює збір доказів на початковому етапі досудового розслідування неможливість проведення огляду місця події в житлі та іншому володінні особи без ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 237 КПК України), навіть у присутності і за згодою господарів житла. Адже ст. 233 КПК України передбачає тільки можливість проникнення до житла чи іншого володіння особи за добровільної її згодою, проте не дозволяє проводити слідчі (розшукові) дії в цьому житлі. Додатковим аргументом щодо цієї тези є положення ч. 5 ст. 240 КПК України, яка дозволяє провести за добровільною згодою особи слідчий експеримент у житлі чи іншому володінні. Але подібної норми щодо огляду місця події немає. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 237 КПК України наступним положенням: «Огляд місця події у житлі чи іншому володінні особи може бути проведений за добровільною згодою особи, яка ним володіє».

Також перешкоджає забезпеченню швидкого розслідування та вирішенню завдань щодо збереження доказів складний порядок вилучення (виїмки) об'єктів, що мають значення для кримінального провадження. По-перше, порядок тимчасового доступу до речей і документів (Глава 15 КПК України) значно ускладнений у порівнянні з раніше відомою виїмкою. Особливо проблемними вбачаються конфліктні ситуації, пов'язані з тимчасовим доступом до майна, адже сторони кримінального провадження можуть звернутись з клопотанням про обшук тільки у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів. Отже, в таких випадках зацікавлені особи можуть знищити важливі для розслідування речі та документи (наприклад, медичну або службову документацію), користуючись «розтягнутою» в часі процедурою. По друге, КПК України лише згадує про можливість здійснити виїмку (ч. 1 ст. 159 КПК України), проте не передбачає її як різновиду слідчої дії. Відповідно не визначено її сутність, не регламентовано процесуальний порядок проведення й оформлення результатів.

Не сприяє забезпеченню швидкості вирішення завдань початкового етапу розслідування і вимога щодо проведення освідування особи лише за постановою прокурора (ч. 1 ст. 241 КПК України).

Викликають сумніви й обґрунтованість деяких загальних вимог до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 223 КПК України).

Наприклад, сумнівним з точки зору можливостей практичної реалізації виглядає положення ч. 3 ст. 223 КПК України, згідно з якою слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. По-перше, слідчий навряд чи завжди може до початку слідчої дії визначити всіх осіб, права яких можуть бути обмежені. А слідча дія може призвести до обмеження чи навіть порушення прав багатьох осіб (наприклад, обшук будинку, в якому проживає велика родина чи кілька сімей). По-друге, не є зрозумілим, яких саме «належних заходів» повинна вжити сторона обвинувачення щодо забезпечення їх присутності. Відомо, що застосування оціночних понять у кримінальному процесі вимагає належного рівня правової культури у суспільстві, чого в Україні поки що не спостерігається.

Згідно ч. 6 ст. 223 КПК України «слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній». У даному випадку створено умови для умисного затягування з метою протидії розслідуванню стороною захисту строків досудового розслідування шляхом ухилення від участі у слідчій дії, цією ж стороною ініційованій. Для цього достатньо лише не з'явитися за запрошенням до проведення слідчої дії під благовидними приводами і не надавати письмової відмови.

П. 7 ст. 223 КПК України фактично залишив інститут понятих у кримінальному провадженні. Більше того, заборона залучати в якості понятих працівників правоохоронних органів (п. 3 ч. 7 ст. 223 КПК України), на відміну від попереднього КПК України, який забороняв лише участь працівників органів дізнання і досудового слідства, є непродуманою, адже однозначного визначення та повного переліку правоохоронних органів немає. Коло цих органів є досить широким, що значно ускладнює пошук понятих. До того ж навряд чи можна знайти розумне пояснення, чому заборонено залучати в якості понятих, наприклад, працівників органів державної лісової охорони, рибохорони, державної фінансової інспекції і т.п.

Зайвим є і п. 4 ч. 7 ст. 223 КПК України, що поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Вона вносить лише додаткову плутанину до практики кримінального провадження і, мабуть, викликана невдалим визначенням свідка у ч. 1 ст. 65 КПК України як фізичної особи, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Тому тепер виникає питання, чи можна допитати понятого як свідка під час досудового розслідування (наприклад, якщо є дані про допущені попереднім слідчим або працівником оперативного підрозділу порушення порядку проведення слідчої дії), адже цього, на відміну від судового розгляду, законом не передбачено. Логічно було б все-таки у ч. 1 ст. 65 КПК України визначити свідком фізичну особу, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що мають значення для

кримінального провадження, а п. 4 ч. 7 ст. 223 з КПК України виключити.

Необхідно звернути увагу і на деякі нові положення законодавства, що впливають на формування тактико-криміналістичних рекомендацій.

Так, вимога ч. 4 ст. 224 КПК України, що зобов'язує слідчого одразу зупинити допит після отримання заяви підозрюваного про відмову відповідати на запитання, давати показання, фактично означає неможливість застосування тактичних прийомів допиту, спрямованих на змінення такої позиції допитуваного. Проте і сама конструкція цієї норми є спірною. Одна справа, коли підозрюваний відмовляється давати показання, а інша — відповідати на якесь одне запитання, не відмовляючись відповідати на інше. До того ж право відмовитись давати показання має не тільки підозрюваний, а й потерпілий, а також будь-яка особа щодо предмета, визначеного ст. 63 Конституції України. Проте обов'язок зупинити допит діє лише щодо підозрюваного.

Не зрозумілою виглядає відмова законодавця і від такої назви слідчої дії, як очна ставка, яка тривалий час існувала у кримінально-процесуальній діяльності. Іменування її одночасним допитом двох чи більше раніше допитаних осіб (ч. 9 ст. 224 КПК України) лише ускладнює термінологію.

Суперечливо встановлено і порядок участі у допиті законних представників малолітніх або неповнолітніх свідків. По-перше, не врегульовано питання щодо того, хто є законним представником неповнолітнього свідка. Але у КПК визначено законних представників підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44), потерпілого (ст. 59), цивільного позивача (ст. 64). По-друге, вжиття у ст. ст. 226, 227 КПК України сполучення «малолітня або неповнолітня особа» уявляється помилковим, адже будь-яка малолітня особа є неповнолітньою тому протиставлення зазначених термінів не є вірним.

Викладені вище проблемні питання стосуються окремих аспектів удосконалення раніше широко досліджених положень. Проте чинний КПК України встановлює і принципово нові норми, що фактично означає виникнення цілих напрямів наукових пошуків.

Так, окремих досліджень потребують питання щодо організації і тактики проведення нових різновидів слідчих дій, зокрема, таких, як допит

свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України), допит і впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК України). Крім того, вимагають переосмислення питання щодо етапізації процесу розслідування, типізації слідчих ситуацій у криміналістичній методиці, доцільності формування рекомендацій щодо профілактичної діяльності слідчого, криміналістичних рекомендацій щодо діяльності суду та сторони захисту, а також проблеми співвідношення предмету наук оперативно-розшукової діяльності та криміналістики щодо розроблення та впровадження положень з питань тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Таким чином, запровадження нового КПК України ставить перед криміналістичною наукою цілу низку проблем і завдань, на вирішення яких мають бути спрямовані сучасні наукові дослідження.

Столбова Валентина Володимирівна,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник,
старший науковий співробітник
науково-організаційного відділу
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
підполковник міліції

**ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РЕЗОНАНСНИХ ПОДІЙ
(досудове розслідування: актуальні проблеми
правозастосування)**

У практиці діяльності ОВС трапляються резонансні події, які притягують увагу громадськості та засобів масової інформації (далі — ЗМІ). Дотепер в юридичній науці теоретично не розроблена модель ефективної взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації, яка б забезпечила ефективність процесу здійснення службових завдань щодо розкриття та розслідування злочинів та формування позитивного іміджу міліції. Можна погодитися із В.Т. Томіним, який вважає, що в плані розробки проблем взаємодії правоохоронної системи із ЗМІ теорія явно відстає від практики. У цих умовах практичним працівникам доводиться діяти далеко не найраціональнішим способом «спроб і помилок» [1, с. 13]. За відсутності механізму такої взаємодії слідчий перебуває в екстремальних ситуаціях.

Наказ МВС України від 25 березня 2010 року № 88 «Про вдосконалення взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації» певним чином унормував вимоги, яких повинні дотримуватися члени слідчо-оперативної групи під час взаємодії зі ЗМІ з приводу резонансної події, а саме: оперативне інформування відповідних підрозділів зв'язків з громадськістю про найбільш резонансні злочини і події (у телефонному режимі — упродовж півгодини, у письмовому вигляді — упродовж двох годин після надходження відповідної інформації до ОВС, надалі в

оперативному режимі — про перебіг розкриття та розслідування відповідних справ) з метою визначення обсягів інформації, яка може бути оприлюднена в межах чинного законодавства, попередження розповсюдження неперевірених та викривлених даних про події. При виїзді на місця вчинення резонансних злочинів в обов'язковому порядку залучати фахівців підрозділів зв'язків з громадськістю ГУМВС, УМВС, міськрайлінорганів для забезпечення відеофотозйомки місць подій з урахуванням технічних і творчих вимог сучасного телебачення. Із метою недопущення оприлюднення даних про вчинені злочини в обсягах, які можуть зашкодити розкриттю та розслідуванню злочинів, порушити права суб'єктів кримінального процесу, встановлено, що оперативна інформація про резонансні злочини й події, у тому числі відзняті працівниками підрозділів зв'язків з громадськістю (далі — ПЗГ) відеоматеріали, надається представникам ЗМІ тільки після погодження з керівництвом відповідного ГУМВС, УМВС (у нічний час — з відповідальними від керівництва) та ДЗГ МВС України. У разі вчинення протиправних дій відносно представників ЗМІ, інших резонансних подій за їх участю слід забезпечити негайне прибуття до місць таких подій керівників ГУМВС, УМВС, міськрайлінорганів та відповідних ПЗГ з метою здійснення контролю за дотриманням прав журналістів. Необхідно терміново доповідати про такі події Міністру внутрішніх справ України. З метою попередження фактів ігнорування права журналістів на отримання інформації, створення сприятливих умов для безпеки журналістів під час виконання ними свого професійного обов'язку в місцях проведення масових заходів і надзвичайних подій, надання фахових коментарів та роз'яснень представникам ЗМІ в обов'язковому порядку слід визначати уповноважену особу з числа керівництва підрозділів для оперативної взаємодії з журналістами безпосередньо в місцях таких подій.

Для розширення тематики матеріалів у ЗМІ про діяльність міліції, створення умов щодо безпосереднього ознайомлення представників ЗМІ зі специфікою роботи ОВС слід залучати журналістів до участі (при дотриманні заходів особистої безпеки) у рейдах, операціях, виїздах на місця подій спільно з оперативно-слідчими групами, спецпідрозділами тощо.

Для поліпшення інформаційного та профілактичного впливу матеріалів про діяльність міліції, підготовлених безпосередньо працівниками ПЗГ, слід уникати надмірної деталізації щодо методів вчинення злочинів, їх наслідків для потерпілих, а також дотримуватися законодавчих обмежень щодо розголошення інформації про особу. В обов'язковому порядку потрібно вказувати в матеріалах для ЗМІ склад злочину, який може інкримінуватися підозрюваним, а також акцентувати увагу на визначених законодавством покараннях за такі злочини.

Із метою спрощення доступу журналістів до відкритої інформації про діяльність міліції, попередження можливості маніпулювання показниками в діяльності міліції бажано постійно підтримувати в актуалізованому стані тематичні рубрики зі статистичними даними та іншими відкритими інформаційними масивами на офіційних веб-сайтах МВС, ГУМВС, УМВС.

Слід також забезпечити оперативне (не більше трьох діб) опрацювання інформаційних запитів редакцій ЗМІ, які надходять з ПЗГ, щодо надання журналістам відповідних коментарів, довідкових матеріалів, участі в телерадіопрограмах тощо. Потрібно негайно інформувати ПЗГ про надходження таких запитів з редакцій ЗМІ безпосередньо до структурних підрозділів.

Вимагається оперативно спростовувати розповсюджену ЗМІ недостовірну, неточну та упереджену інформацію про діяльність міліції шляхом надання аргументованих відповідей редакціям ЗМІ, оприлюднення таких матеріалів на офіційних веб-сайтах МВС, ГУМВС, УМВС, розповсюдження заяв та повідомлень, проведення брифінгів та прес-конференцій посадових осіб ОВС тощо [2].

Стаття 14 нового Кримінального процесуального кодексу України встановлює низку гарантій щодо розголошення інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування під час кримінального провадження [3, с. 42], а стаття 222 «Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування» забороняє розголошувати відомості досудового розслідування без дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим [3, с.365].

У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому,

про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом. Інші відомості, крім таємниці приватного життя, які не можна розголошувати, визначаються особисто слідчим, прокурором з урахуванням інтересів досудового розслідування.

Із метою недопущення розголошення відомостей досудового розслідування, слідчий складає протокол попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування, у якому зазначає відомості про: правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; процесуальний статус особи, прізвище, ім'я по батькові, дату народження, місце проживання, яка попереджається; характеристику технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, підписи осіб; обставини, за яких особи стали відомі відомості досудового розслідування; спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підписи осіб, які ознайомлені з недопустимістю розголошення відомостей досудового розслідування.

У статті 387 КК передбачено кримінальну відповідальність за розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила дізнання чи досудове слідство, даних досудового слідства чи дізнання особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, а також за розголошення даних досудового слідства або дізнання, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи брала ця особа безпосередньо участь у досудовому слідстві чи дізнанні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність. Про нерозголошення даних досудового розслідування слідчий, прокурор має право попереджати будь-якого учасника кримінального провадження на стадії досудово-го розслідування, якому стали відомі відомості у зв'язку з його участю під час здійснення останнього [3, с. 365–366]. Це ж стосується працівника ПЗГ ОВС України, а також представника ЗМІ.

Висновки

Отже, механізм взаємодії слідчих із ЗМІ під час резонансних подій вимагає проведення подальших досліджень.

У гонитві за сенсаціями, ЗМІ висвітлюють роботу ОВС України у негативному світлі. Зважаючи на це, слідчому слід подавати до ЗМІ максимальну кількість інформації про роботу міліції щодо захисту прав і свобод громадян, а також про розкриття і розслідування злочинів, але у тих обсягах і формах, визначених ним, які б не зашкодили розкриттю і розслідуванню злочинів.

Реалізація інформаційної функції міліції має здійснюватись на основі Концепції єдиної інформаційної політики МВС України, яка б передбачала: вироблення єдиних підходів під час організації та здійснення взаємодії ОВС із ЗМІ, регламентації та вдосконалення роботи з інформаційними ресурсами; підготовку пропозицій нормативно-правового, методичного, наукового та організаційного характеру, спрямованих на вдосконалення та підвищення ефективності інформаційної політики, що проводиться МВС України; всебічне висвітлення діяльності ОВС у ЗМІ.

Тому у відомчих навчальних закладах МВС України пропонується запровадити навчальні курси: «Взаємодія ОВС із ЗМІ», «Організаційно-правові засади формування позитивного іміджу в діяльності міліції», «Взаємодія ОВС з громадськістю» з урахуванням новел нового Кримінального процесуального кодексу України.

Література

1. Томин В. Т. Использование средств массовой информации в борьбе с преступностью : учеб. пособие. — Горький, 1976. — С. 13–19.
2. Про вдосконалення взаємодії органів внутрішніх справ із засобами масової інформації: Наказ МВС України від 25 березня 2010 року № 88.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. — Харків. — Право. — 2012. — 844с.

Тертишник Володимир Митрофанович,
завідуючий кафедрою кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ СЬОГОДЕННЯ

Актуальність проблеми. Намагання створити неперевершену модель правосуддя, завело слідчу практику на тернистий шлях пошуку світла в кінці тунелю.

Аналіз останніх наукових досліджень показує як на розмаїтті думок вчених так і на багато нерозв'язаних проблем правосуддя [1–12].

Метою даної роботи є визначення основних алгоритмів подальшого реформування системи кримінального судочинства з урахуванням положень Конституції України, практики Європейського Суду з прав людини та вітчизняних наукових напрацювань, які б сприяли забезпеченню справедливого судочинства.

Незважаючи на гучні обіцянки в новому КПК України попри все, досі не знайшли втілення основні параметри євростандартів, які викладені у рішеннях Європейського Суду з прав людини, а з закону зникли навіть слова «істина» і «справедливість». Як мовиться, далі усіх піде той, хто не знає куди іти. У новому КПК України поліцейське розслідування втиснули в рамки традиційного для нашого правового поля досудового слідства зі збереженням інституту слідчого. Колишні оперативно-розшукові дії «переодягнені» відтепер в процесуальну форму — «негласні слідчі (розшукові) дії, а відтак віднесені до компетенції слідчого. Виникає потреба в збільшенні штатів слідчих підрозділів, а отже і про подорожчання правосуддя. Оперативним уповноваженим дозволили діяти лише за дорученням слідчого, фактично блокувавши можливість виявлення латентних злочинів. Слідчих за гарантіями їх діяльності урівняли з колишніми дізнавачами, а права

захисників з правами обвинувачених, суд присяжних переплутали з народними засідателями.

Відповідно до ст. 216 нового КПК України «Слідчі органів державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до частини першої статті 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, судьями та працівниками правоохоронних органів». Та саме Державного бюро розслідувань досі ще не створено, а слідчі підрозділи прокуратури, які до цього розслідували такі справи, знаходяться в стані перманентної реорганізації, кінцевою метою якої є їх ліквідація, адже згідно Конституції України у прокуратури не має функції розслідування. Зрозуміло, що очікувати ефективної роботи від такого «тимчасового» слідчого органу важко.

У ч. 2 ст. 36 КПК України 2012 року бачимо унікальну функцію прокурора — прокурор, здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Тобто він уособлює в собі керівника слідчого, обвинувача і прокурора, який здійснює нагляд за розслідуванням в цілому, а отже і за керівництвом розслідуванням. По суті прокурорський нагляд буде включати і нагляд за самим собою, як керівником органу розслідування. Разом з тим, незалежність і процесуальна самостійність слідчого залишаються ще більш декларативними.

Замість заведення в органах прокуратури простого журналу реєстру судових розслідувань законодавець чомусь, попри значні на це фінансові витрати, замахнувся на введення єдиного електронного реєстру таких розслідувань. Як наслідок маємо зразу проблеми: занесення до такого реєстру повідомлень про злочин не відпрацьовано технічно (слідчі чергують по ночам щоб занести заяву про злочин до такого реєстру, а без цього неможливо діяти): таємниця слідства не забезпечена в достатній мірі (реєстр стає прозорим не тільки для слідчого, в провадженні якого знаходиться справа, а і його колег, що мають доступ до такого реєстру; порушуються норми щодо захисту персональних даних; захист такого реєстру не надійний і не гарантує від проникнення зацікавлених осіб чи зловживань.

Чим більше вчитуєшся в норми нового кодексу тим більш дивуєшся безвідповідальності його упорядників. ст. 11 Нового КПК України закріплює, наприклад, цікаву норму «Повага до людської гідності». Зразу ж виникає питання: «Куди ділась честь?»

Проблема захисту — це така проблема, що дискутується юристами України з моменту проголошення незалежності України, але й досі ще «не видно світла в кінці тунелю», а законодавча практика змінюється настільки перманентно і кардинально, що складається враження «ходіння по колу» [8, с. 105–106].

Конституційний Суд України уже, і не раз, розглядав подібні колізії. В своєму рішенні № 13-рп/2000 від 16 листопада 2000 року скасував положення ч. 1 ст. 44 старого КПК України і роз'яснив, що захисником у кримінальному процесі може бути не тільки адвокат, а й будь-який фахівець в галузі права якщо за законом він має право на надання правової допомоги. У справі Ігоря Голованя Конституційний Суд України ще раз зазначив, що наявність адвокатури в державі не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Між тим, відповідно до ст. 45 нового КПК України захисником у кримінальному процесі може бути фактично лише адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Проте не можна ігнорувати позицію Європейського суду з прав людини, яка викладена у справі «Загородній проти України» (рішення від 24 листопада 2011 року, Заява № 27004/06). Суть обставин справи така. 5 серпня 2004 року було порушено кримінальну справу щодо заявника, який заявив клопотання про допуск до справи у якості захисника юриста, що не мав посвідчення адвоката. 16 листопада 2004 року слідчий допустив до справи як захисника особу, яка не мала свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Суд Донецька повернув справу на додаткове розслідування у зв'язку з буцім то порушенням права заявника на захист, вказавши, що оскільки відсутній спеціальний закон, який би врегулював участь у кримінальних справах фахівців у галузі права, які не є адвокатами, такі фахівці не можуть бути захисниками.

Європейський суд в даній справі визнав порушення п. 1 та підп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції, оскільки право заявника на вільний вибір захисника було обмежено у спосіб, несумісний з вимогами Конвенції, з огляду на те, що, не вирішуючи протягом тривалого періоду питання щодо обмеження вибору захисника, держава створила ситуацію, несумісну з принципом юридичної визначеності, що становить один з базових аспектів верховенства права. Суд постановив, що у цій справі мало місце порушення пунктів 1 та 3 статті 6 Конвенції.

Зазначимо, що рішення Європейського Суду з прав людини для української Феміди і законодавчого органу є обов'язковими не тільки в сенсі індивідуального акту. Вони є джерелом права, а законодавство України має приводитись у відповідність до прецедентної практики Європейського суду з прав людини, який і є системою надійних, виважених, перевірених практикою, збалансованих і незаперечних європейських стандартів, під галом прагнення до яких створювався новий КПК України.

Новий КПК України запровадив новий інститут — негласні слідчі (розшукові) дії, але так чітко не визначився ні з їх системою, ні з процесуальною формою їх провадження, залишаючи багато питань(коли, за яких умов, що, як, яким чином?), а отже і можливостей для свавілля.

В систему негласних слідчих (розшукових), з одного боку, входять слідчі дії, які пов'язані з втручанням в приватне спілкування: 1) аудіо, — відео контроль особи; 2) арешт, огляд та виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем. Але втручанням в приватне спілкування із названих дій можна вважати лише арешт, огляд та виїмка кореспонденції та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Інші за своїм змістом можуть і не мати справи з спілкуванням. Можливо законодавець мав на увазі більш широке поняття — втручання у приватне життя. Але до такої групи мав би бути віднесений і обшук тощо. Схоже маємо справу зі штучною і непродуманою класифікацією, а це вже питання теоретичного рівня якості законів. На жаль законодавча техніка нового КПК України не витримує критики.

Встановлюючи в ст. 267 «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» правило про те, що «Слідчий має

право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів. Цією новелою законодавець робить значний крок в минуле підмінюючи принцип верховенства права принципом доцільності.

Проігнорований вітчизняний і міжнародний досвід діяльності суду присяжних, а запроваджений не маючий аналогів у світі новий суд у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, які разом розв'язують усі питання справи без окремого вердикту суду присяжних? Та і чому в даному суді два професійних судді? Чи невже один не справиться? Хоча проблема суду присяжних аналізувалась не аби як і моделі суду присяжних досить всебічно розкриті [4; 7; 9], законодавець обрав для втілення у вітчизняне законодавство одну з найгірших моделей.

Новий КПК України не стільки розв'язав певні проблеми, скільки породив нові. Законодавець відніс провадження негласних слідчих (розшукових) дій до компетенції слідчого, на якого звалилась уся процесуальна діяльність починаючи з отримання заяви про злочин — збільшився обсяг слідчої роботи. Законодавець поклав функцію керівництва слідством на прокурора — збільшився обсяг прокурорської роботи. Законодавець вів нові фігури в кримінальному процесі — слідчого суддю і присяжних. Як наслідок потребує збільшення штатна чисельність слідчих, прокурорів, суддів, а вочевидь і обсяг фінансування їх діяльності з державного бюджету. Критерій істини — практика підтверджує, за час роботи судових і правоохоронних органів за новим КПК України злочинність зросла, ефективність судочинства — знизилась. Очікувати іншого не було і немає підстав без кардинальних змін самого закону.

Висновок: Процесуальна форма з усіма її, на перший погляд, дрібними судовими формальностями — це не пуста дрібниця, а суттєвий засіб обмеження влади правом, засіб протидії свавіллю і непорядності чиновників, засіб протидії фальсифікацій, засіб забезпечення захисту прав і свобод людини від невинуватого обмеження, засіб зміцнення гарантій істини і справедливості правосуддя. Якщо їх замало — є небезпека судових помилок і зловживань, якщо їх забагато — є небезпека судової тяганини за якої

можуть бути забутими та стануть химерними і самі цілі судочинства. Оптимальний варіант — їх розумна достатність. Аналіз здійснення судочинства за новим КПК України показує на необхідність є суттєвого удосконалення процесуальної форми провадження слідчих та інших процесуальних дій.

Перспективи подальшого дослідження даної проблеми вбачаються в розробці окремих інститутів кримінально-процесуального провадження.

Література

1. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського Суду з прав людини судами України / В. Буткевич // Право України. — 2011. — № 7. — С. 48–63.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1./ О. М. Бандурка, Э. М. Блажівський, та ін., за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. — Х.: Право, 2012. — 768 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — Київ: Юстініан, 2012. — 1224 с.
4. Русанова І. Становлення суду присяжних в Україні: деякі міркування / І. Русанова // Право України. — 1999. — № 7. — С. 71–73.
5. Савонюк Р. О. Загальна декларація прав людини та проблеми забезпечення прав суб'єктів кримінального процесу / Р. О. Савонюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 6. — С. 51–57.
6. Святоцька В. Практика Європейського Суду з прав людини у діяльності українських адвокатів: проблемні аспекти / В. Святоцька // Право України. — 2011. — № 7. — С. 111–114.
7. Сліпченко В. І. Вплив практики Європейського Суду з прав людини на формування положень нового КПК України / В. І. Сліпченко // Новації кримінально-процесуального законодавства. — Дніпропетровськ: Асоціація адвокатів України. 2012. — С. 9–23.
8. Тертишник В. Гострі кути реформування кримінального процесу: сім раз... не для нас / В. Тертишник // Право і суспільство. — 2012. — № 1. — С. 259–262.

9. Тертишник В. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України / В. Тертишник // Право України. — 2012. — № 7. — С. 274–278.
10. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / В. Г. Уваров; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. — Дніпропетровськ. — 2012. — 268 с.
11. Шевчук С. Європейський Суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики / С. Шевчук // Право України. — 2011. — № 7. — 88–91.
12. Шумило М. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проєкті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. — 2012. — № 3–4. — С. 452–462.

Титов Андрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
заст. зав. кафедри державно-
правових
та кримінально-правових дисциплін
Донецького університету економіки
та права

ЩОДО РОЗШУКУ ОСІБ ЗА КПК УКРАЇНИ

П. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України визначає, що досудове розслідування може бути зупинене після повідомлення особі про підозру у разі, якщо підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме. Згідно з ч. 1 ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук [1].

Наявність в законі такої підстави для зупинення розслідування, як переховування особи, що підозрюється у вчиненні злочину, є цілком логічним. В той же час, правове регулювання цих обставин залишає певні питання.

Так, жодний нормативний документ не містить поняття розшуку чи розшукової діяльності. Ці визначення вироблені в теорії криміналістики та оперативно-розшукової діяльності і є дискусійними. Узагальнюючи їх, В. Ю. Шепітько в енциклопедичному словнику з криміналістики визначає, що розшук — це «діяльність слідчого, органу дізнання, адміністрації місць позбавлення волі та інших компетентних органів щодо встановлення місця перебування обвинувачених, які переховуються від слідства і суду; засуджених, які ухиляються від виконання вироку або тих, що втекли з установ по виконанню покарань; осіб, які пропали безвісти» [2, с. 192]. Однак це визначення — повне і лаконічне - подано відповідно до КПК 1960 року і потребує відповідного корегування відносно суб'єктів, які розшукують і розшуковуються.

Фахівці відзначають, що понятійний апарат чинного КПК України не можна назвати досконалим [3]. Це стосується і розшуку.

Так, особа оголошується в розшук лише після повідомлення про підозру, визначеного главою 22 КПК України. Відповідно до академічного тлумачного словника української мови, повідомлення у першому значенні — це «дія за значенням повідомити, повідомляти і повідомлятися», і лише у третьому значенні «папір, документ, у якому про щось повідомляється, сповіщається» [4]. Саме у названому першому значенні і сприймається слово «повідомлення», відповідно до чого складається уявлення, що перш ніж оголосити особу в розшук, слід повідомити їй, що вона підозрюється у вчиненні злочину. В той же час, відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови [1]. Гадаємо, це повинно стосуватися і надання особі статусу підозрюваного, і формулювання «постанова про визнання особи підозрюваним» є більш коректним, ніж «повідомлення про підозру».

Статтями 139–144 КПК України регламентований такий захід забезпечення кримінального провадження, як привід, який здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, винесеної за відповідним клопотанням. У разі неможливості здійснення приводу особа, що виконувала відповідну ухвалу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання [1]. Вважаємо наявністю у справах таких матеріалів серйозною підставою для оголошення особи в розшук і пропонуємо ч. 1 ст. 281 КПК України викласти таким чином: «Якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме і ухвалу щодо його приводу виконати виявилось неможливим, то слідчий, прокурор оголошує його розшук».

Ч. 2 ст. 281 КПК України визначає, що про оголошення розшуку вноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається [1]. Зміст такої постанови не розкривається. Вважаємо необхідною обов'язкову наявність у законі вимоги щодо вказівки у цій постанові потрібних відомостей про особу розшукуваного. Крім того, відносно особи, що оголошується в розшук, на підставі п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України необхідно приймати рішення щодо обрання запобіжного заходу, а якщо мова буде йти про тримання під вартою, слід вирішувати питання про дозвіл на затримання особи з метою приводу для

участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ст.ст. 188–190 КПК України).

Ч. 3 ст. 281 КПК України, в якій зазначено, що здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам [1], залишає питання щодо суб'єктів здійснення розшуку. Вказане формулювання відповідає концепції КПК, згідно з якою розслідування веде слідчий під керівництвом прокурора, але суперечить здоровому глузду, оскільки розшук — діяльність специфічна, яка передбачає здійснення оперативно-розшукових заходів, виконувати які слідчий і прокурор не можуть відповідно до свого правового статусу. Вважаємо формулювання ч. 1 ст. 139 КПК України 1960 року «Постанова про розшук і обрання запобіжного заходу направляється до відповідних органів розшуку» [5] цілком слушним (хіба що відповідно до чинного КПК слід замінити слова «органів розшуку» словами «оперативних підрозділів»). Це ж стосується і ст. 335 КПК України, в якій вказано, що «у разі якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, суд зупиняє судове провадження щодо цього обвинуваченого до його розшуку або видужання і продовжує судове провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо декількох осіб. Розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору» [1]. Слідчий і прокурор не мають реальних можливостей здійснювати розшук, і таке формулювання веде лише до зволікання з організацією розшуку: замість того, щоб направити відповідні матеріали безпосередньо до оперативного підрозділу, матеріали направляються до прокуратури, де вони пройдуть реєстрацію, будуть розписані на виконавця (або направлені до органу досудового розслідування), прийняті до виконання, вивчені і все одно направлені для безпосередньої організації розшуку до оперативного підрозділу.

Законом також не передбачений строк, у який відповідні матеріали повинні бути направлені для організації розшуку. Виходячи із завдань кримінального провадження, а саме вимоги проведення швидкого розслідування (ст. 2 КПК України), гадаємо, що такі матеріали слід направляти негайно.

Надважливим вважаємо питання, яке не піднімалося ні під час дії КПК 1960 року, ні зараз, а саме: що власне робити з особою, що перебувала у розшуку, місце знаходження якої встановлено, а запобіжний захід не пов'язаний із триманням під вартою. Оскільки особа переховувалася від слідства чи суду, очевидно, що направлятися до цих органів добровільно вона не захоче. Втім, можливості застосування до такої особи будь-яких примусових заходів закон не передбачає. На нашу думку, виходом з цієї ситуації могло б стати застосування до такої особи приводу за правилами ст. ст. 139–144 КПК України.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Прийнятий 13 квітня 2012 року // Голос України. — 2012. — № 90–91. — 19 травня.
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В. Ю. Шепітько; за ред. акад. НПН України В. Я. Тація. — Х.: Право, 2001. — 560 с.
3. Див., напр.: Горбачов В. П. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України потребує удосконалення понятійного апарату / В. П. Горбачов // Теоретичні та практичні проблеми кримінального судочинства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Донецьк, 19 жовтня 2012 року). Ред. кол.: О. О. Волобуєва, О. В. Одерій, В. П. Горбачов, А. І. Журба. — Донецьк: ДЮІ МВС України, 2013. — С. 69–72.
4. Повідомлення // Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/povidomlennja>.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України // ВВР. — 1961. — № 2. — ст. 15.

Уваров Володимир Геннадійович,
докторант Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, Заслужений юрист України,
кандидат юридичних наук

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ ДІЇ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

З прийняттям нового КПК України в 2012 році, який наповнений цікавими, часто навіть нереальними, новелами і ідеями, проблема системи слідчих дій, хоча порою і стала більш непередбачуваною і проблематичною, але все ж таки отримала як нового забарвлення, так і нового дихання.

Поглинення досудовим розслідування оперативно-розшукових заходів має певні переваги — усунення дублювання, яке експерти Ради Європи розцінили у висновку від 2 листопада 2011 року, як «наміри відійти від громіздкого, із чисельними повторами, триступеневого кримінального процесу радянського типу». З іншого боку, змішування кримінально-процесуальної діяльності і оперативно-розшукових заходів може негативно позначитись на об'єктивності розслідування. Більш того, проголошення системи негласних слідчих дій супроводжується тим, що практично відсутня регламентація порядку їх проведення, тоді як процесуальна форма слідчих дій мала б забезпечувати необхідно доцільну систему стримувань і протипаг проти свавілля і помилок.

З прийняттям нового КПК України виникла досить пікантна ситуація з визначенням меж втручання правоохоронних органів у приватне життя та інші права і свободи людини. При цьому пікантність полягає не стільки в конкуренції норм нового КПК України і законодавства про оперативно-розшукову діяльність, стільки в тім, що новий КПК України звужуючи існуючі гарантії прав і свобод людини, надає правоохоронним органам практично необмежені можливості для тотального контролю за людиною, не створюючи для неї належних гарантій захисту прав і свобод.

Статтю 267 нового КПК України «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» розвідувальні та контррозвідувальні

заходи фактично перетворені в нову слідчу дію, прилаштованою буцім то для збирання доказів. У даній нормі пишеться: «1. Слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; 4) виявлення осіб, які розшуковуються; 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

На наш погляд, провадження такої дії не відповідає вимогам європейських стандартів і принципу верховенства права.

У справі «Фуке проти Франції» (10828/84, рішення від 25 лютого 1993 року) ЄСПЛ підкреслює необхідність того, щоб «втручання в права можна було б визнати *пропорційними* поставленій законній меті», а «законодавство і практика передбачали достатні і ефективні *гарантії проти зловживань*». Про це Суд заявляє і у справі «Імакаєва проти Росії» (№ 7615/02), рішення від 9 листопада 2006 року. У справі «Биков проти Росії» (4378/02, рішення від 10 березня 2009 року) ЄСПЛ нагадав, що наявність справедливих процедур з розгляду питання про прийнятність доказів набуває ще більшого значення тоді, коли предметом спору є «надійність доказів».

Незважаючи на те, що згаданий захід проводиться лише на підставі ухвали слідчого судді, гарантій достовірності отриманих при цьому фактичних даних практично законодавцем не передбачено.

Думається, що статтю 267 нового КПК України «Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» слід взагалі виключити із Кримінально-процесуального кодексу України, як норму, яка не відповідає вимогам передбачуваності та належної «якості закону», не створює належних механізмів стримувань і противаг проти можливих помилок, зловживань чи свавілля. Подібна норма може бути доречною лише в законодавстві що регламентує до розвідувальну та контррозвідувальну діяльність.

Відповідно до ст. 271 нового КПК України «Контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину.

Безумовно, мета даних заходів зрозуміла. Але в законі фактично відсутня регламентація порядку проведення даних дій.

Із названих заходів в якості слідчих дій можна розглядати лише контрольовану поставку та закупку.

Відносно такого пізнавального заходу як «імітування обстановки злочину», то він не має усіх необхідних атрибутів для віднесення його до слідчих дій, оскільки являє собою систему інформаційно-пошукових, пізнавальних, тактико-психологічних та оперативно-розшукових комбінацій, що проваджуються в різному просторі і часі та з різними методами, а часто і різними суб'єктами, хоча і спрямовані на сприяння розкриттю злочину. Складання якогось єдиного протоколу про їх провадження стає проблематичним.

Що стосується такого заходу як «використання конфіденційного співробітництва», який названий новим КПК України (ст.275) в числі «і-нших видів негласних слідчих (розшукових) дій» то законодавець судячи з усього сам не визначився в різниці між слідчими і розшуковими діями, між гласним процесом і конфіденційною, негласною діяльністю.

Для того, щоб певний захід міг мати ознаки слідчої дії він повинен отримати чітку процесуальну форму, бути зрозумілим, доступним для сприйняття і прозорим.

Європейський Суд з прав людини у справі «Круслен проти Франції» підкреслює, що закон має містити досить зрозумілі й чіткі формулювання, які давали б громадянам належне уявлення стосовно обставин та умов, за яких державні органи уповноважені вдатись до цього таємного і потенційно небезпечного втручання у право на повагу до приватного життя. Небезпека свавілля є особливо очевидною, коли влада здійснює свої функції таємно.

У справі «Фуке проти Франції» (10828/84, рішення від 25 лютого 1993 року) ЄСПЛ підкреслює необхідність того, щоб «законодавство і практика передбачали достатні і ефективні гарантії проти зловживань».

Використання конфіденційного співробітництва можливо тільки конфіденційно, тому що воно само і його результати є такими і незмінними з самого початку. Відповідне «конфіденційне співробітництво» не є гласним і прозорим, а його результати не можуть бути реалізовані в якості достовірних фактичних даних (доказів). Само воно і його результати не можуть бути як для пересічної людини, так часто і для самих слідчих і суддів, передбачуваним і доступними для перевірки.

«Конфіденційне співробітництво» не створює «достатніх і ефективних гарантій проти зловживань», а відповідно може мати значення тільки заходу оперативно-розшукового характеру, як відповідно і його результати. Немає ніяких ні потреб, ні мотивів, ні сенсу переносити систему конфіденційних (негласних) оперативно-розшукових заходів в систему слідчих дій.

Включення до КПК України мають сенс тільки ті пізнавальні заходи, процедура яких може бути настільки прозорою, щоб бути детально регламентованою законом, настільки передбачуваною і контрольованою суспільством, щоб мати змогу зробити висновок щодо допустимості і достовірності отриманих доказів. В цілому це означає, що кожний захід має отримати процесуальну форму провадження. Самодостатності процесуальних засобів стримувань і противаг явно бракує інституту негласних слідчих (розшукових) дій.

Чаплинська Юлія Анатоліївна,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ РАНІШЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ

У кримінальному судочинстві одночасний допит раніше допитаних осіб відомий як ефективний спосіб перевірки наявних і одержання нових доказів. Відповідно до п. 9 ст. 224 КПК України, слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Важливе місце в тактиці одночасного допиту займають організаційно-підготовчі заходи до її проведення. Добре організована слідча дія повинна проводитися активно, наступально, в максимально короткий проміжок часу, а керуючий вплив має бути спрямований на вирішення тактичних завдань.

До найбільш суттєвих організаційно-підготовчих заходів до проведення одночасного допиту можна віднести:

1. Вивчення матеріалів справи дозволяє слідчому, насамперед, вирішити питання про доцільність проведення одночасного допиту. Вказаний захід дозволяє вивчити показання допитуваних, визначити ступінь їх взаємовідносин та сутність розбіжностей у показаннях, визначити перелік питань і їх послідовність, обрати найбільш ефективні прийоми слідчої дії.

2. Прийняття рішення про проведення одночасного допиту. Приймаючи рішення і визначаючи момент проведення очної ставки, потрібно враховувати характер показань, що підлягають перевірці, їх місце в системі інших доказів, а також психологічні якості її учасників та існуючі між ними стосунки. Слідчий повинен враховувати суттєвість протиріч, які містяться в показаннях. Якщо протиріччя в показаннях можна усунути іншими засобами з меншим тактичним ризиком, то одночасний

допит проводити недоцільно і слідчий повинен відмовитися від його проведення. Особливо це стосується проведення одночасних допитів між членами злочинних угруповань та їх лідерами. Нерідко адвокати клопочуть про проведення слідчої дії із сумлінними її учасниками з метою надання психологічного впливу, з'ясування поінформованості слідчого.

3. Визначення часу і місця проведення одночасного допиту. Проведення слідчої дії повинно мати раптовий характер. Будь-яке зволікання з проведенням одночасного допиту може призвести до зниження можливості отримання позитивних її результатів. Звідси, правильне визначення часу проведення одночасного допиту має важливу роль у її підготовці. Результативність слідчої дії напряду залежить від часу та раптовості її проведення. Чим більше часу минало з моменту виникнення необхідності проведення слідчої дії, тим меншою буде її результативність. Невиправдані зволікання з її проведенням тягнуть отримання неправдивих показань або взагалі відмови від їх надання.

Під час проведення слідчої дії слідчий має вжити заходів із тим, щоб про час й місце її проведення знало якомога менше осіб. В одних випадках її доцільно провести безпосередньо після допиту особи, в показаннях якої з'ясувалися суттєві суперечності, перш ніж допитані встигнуть зустрітися та погодити подальші показання. В інших випадках, навпаки, не слід поспішати з одночасним допитом, щоб уникнути передчасної поінформованості допитуваних про характер показань один одного.

4. Встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню. Предметом слідчої дії є обставини, з приводу яких виникли істотні суперечності в показаннях раніше допитаних осіб. Слідчий повинен визначити коло питань, які підлягають з'ясуванню, і завчасно скласти питання та визначити їх послідовність. Особливо уважно необхідно підійти до формулювання запитань. Спочатку необхідно з'ясувати загальні питання, а далі з метою їх уточнення і деталізації обставин підготувати уточнюючі і контрольні питання.

5. Проведення додаткового допиту. За необхідності слідчий може провести додатковий допит для з'ясування тих чи інших обставин, що мають значення для справи. Кожен з учасників може бути перед одночасним допитом повторно допитаний, якщо в їх показаннях є протиріччя,

прогалини або неточності. Втім, неприпустимо готувати учасників до одночасного допиту, рекомендувати, наприклад, «впевнено триматись», «активно викривати» тощо.

6. Визначення осіб, між якими буде проведений одночасний допит, та черговості їх допиту. Під час цього заходу слідчий повинен враховувати можливість допитуваних осіб впливати один на одного із урахуванням позитивних і негативних якостей, «слабких місць», нестійкості психіки та ін. Необхідно прогнозувати можливість зміни показань.

7. Добір учасників для проведення одночасного допиту. До основних учасників слідчої дії можна віднести особу, яка проводить слідчу дію, та двох раніше допитаних осіб, в показаннях яких є протиріччя. Одночасний допит проводиться між ними у будь якій конфігурації, у тому числі і між учасниками, які мають однаковий статус. З метою запобігання негативного впливу на сумлінного учасника слідчої дії, або обміну інформацією для погодження у займаній позиції до слідчої дії доцільно залучати співробітників оперативних підрозділів. Такі особи здійснюють спостереження за поведінкою допитуваних.

8. Психологічна підготовка учасників одночасного допиту. До проведення слідчої дії слідчий повинен повідомити сумлінних учасників одночасного допиту, про можливі складнощі психологічного характеру, що можуть виникнути під час її проведення, та надати рекомендації, які дозволять запобігти негативному впливу. Така психологічна підготовка посилює вольові якості сумлінного учасника слідчої дії з метою запобігання негативного впливу.

Слідчим необхідно враховувати, що одночасний допит може мати і негативний вплив на сумлінних її учасників. Під час її проведення учасники з різним процесуальним статусом знаходяться в межах візуального спостереження один одного і мають можливість психологічного впливу своєю поведінкою. Свідки, потерпілі, спостерігаючи таку поведінку обвинуваченого, який дає неправдиві показання, під час реалізації слідчим повноважень щодо провадження слідчої дії не розуміють, чому слідчий «дозволяє» такі показання, відчувають сумніви в своїх показаннях, зневіру в правосудді, яке вони пов'язують не тільки з повноваженнями суду, а й з повноваженнями слідчого і прокурора. У такій

ситуації вони спостерігають безкарність обвинуваченого, який говорить неправду.

9. Складання плану одночасного допиту. План повинен вмішувати: формулювання запитань, які будуть застосовані під час допиту; визначення черговості допиту; визначення тактичних прийомів слідчої дії; створення умов, які будуть в повній мірі забезпечувати безпеку її учасників.

Загальна поведінка підозрюваних, як правило, спрямована на зменшення своєї ролі у вчинених кримінальних правопорушень, приховання минулої злочинної діяльності. Вони впливають на стійкі позиції потерпілих та свідків, зволікають терміни досудового слідства, створюють перешкоди розслідуванню, тому проведення між ними одночасних допитів є найвідповідальнішою слідчою дією. Звідси проведення одночасних допитів з такою категорією осіб багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у практиці. Неналежа підготовка до проведення одночасного допиту тісно пов'язана із ризиком можливої зміни правдивих показань сумлінного учасника, відмови від дачі показань або розголошення даних слідства. Невиправдане зволікання з провадженням одночасного допиту може призвести до втрати фактору раптовості, який сприяє успішному досягненню мети слідчої дії. Тактично грамотно проведений одночасний допит раніше допитаних осіб, навіть якщо в її ході і не вдалося подолати істотних суперечностей в показаннях, повинна справити на несумлінного учасника психологічний вплив, розхитати його установку на неправду, допомогти слідчому перевірити правдивість показань учасників, глибше вивчити їх психологічні якості, розробити нові напрямки досудового розслідування.

Чаплицький Костянтин Олександрович,
начальник кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОСВІДУВАННЯ ОСОБИ

Особливе місце серед усіх слідчих дій, що спрямовані на збирання інформації зі слідів-відображень, займає освідування. Освідування є досить поширеною слідчою дією, яка дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів кримінального правопорушення та з'ясування обставин події, що мають значення для справи, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висунути слідчі версії та правильно визначити напрямки розслідування. Від своєчасності проведення освідування у багатьох випадках залежить успіх в розслідуванні кримінальних правопорушень. Анкетування співробітників слідчих підрозділів свідчить, що 32 % — вказують на необхідність удосконалення тактики освідування, 87 % — на уточнення і законодавчого закріплення окремих його положень.

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення освідування зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, І. Є. Биховський, Г. І. Грамович, С. П. Єфімичев, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмичов, Н. І. Кулагін, Є. Д. Лук'яничков, В. І. Попов, М. В. Салтевський, С. М. Стахівський, В. М. Тertiшник, Ю. Г. Торбін, Ю. Д. Федоров, В. Ю. Шепітько, І. М. Якімов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков і інші. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання застосування примусу під час проведення освідування із урахуванням сучасних умов сьогодення.

Освідування є особливим різновидом слідчого огляду. У ході його проведення можуть бути виявлені різноманітні сліди злочину, які можуть мати вирішальне значення у справі. У відповідності до статті 241 КПК України, при необхідності виявити або засвідчити наявність у підозрюваного, потерпілого чи свідка слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет слідчий, прокурор здійснює освідування, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди кримінального правопорушення, виявлення яких має значення для встановлення істини у справі. Юридичною — постанова прокурора.

Отже, під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу дію, яка проводиться на підставі постанови прокурора і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів кримінального правопорушення, інших ознак та властивостей, що мають значення для кримінального провадження.

На відміну від інших видів слідчого огляду, освідування порушує право на недоторканість та особисту свободу громадян, пов'язане з можливістю розголошення інтимних обставин їх життя. Зважаючи на це, законодавець виділив освідування у самостійну слідчу дію і визначив спеціальні правила його проведення.

Загалом, до об'єктів освідування можна віднести:

- підозрюваного, на тілі якого можуть бути особливі прикмети (наприклад, татуювання, родимки, родимі плями, рубці, шрами), сліди боротьби, залишені потерпілим, поранення та інші ознаки;
- потерпілого, на тілі якого можуть бути різноманітні поранення, тілесні ушкодження і сліди кримінального правопорушення — крові, сперми та інших виділень людини;
- свідка, на тілі якого можуть бути сліди, які мають відношення до злочинної події.

Нині однією з найбільш гострих проблем, пов'язаних з освідуванням, є проблема допустимості застосування примусу, і в першу чергу — у формі фізичного впливу, його меж і підстав до учасників процесу, які відмовляються від його проведення. Незважаючи на актуальність цієї проблеми,

рівень її розробленості не можна визнати достатнім. Одні автори припускають таку можливість [1, с. 32; 2, с. 25], другі її виключають [3, с. 184], інші визнають її як дискусійну [4, с. 160].

На нашу думку, не вирішеним є питання щодо можливості застосування заходів фізичного впливу для забезпечення освідування у вказаних учасників процесу, особливо потерпілих і свідків. Зважаючи на це, питання щодо допустимості фізичного або психічного впливу з метою подолання опору свідка і потерпілого для реалізації будь-якого законного припису, вираженого в постанові про проведення відповідної слідчої дії, потребує теоретичного і законодавчого вирішення.

Так, В. Маринів вказує на можливість примусового освідування підозрюваних і обвинувачених, якщо на їх тілі можна виявити сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети. Автор зазначає, що зібраними у справі доказами обвинувачений чи підозрюваний у певній мірі викривається у скоєнні кримінального правопорушення і виявляє зрозумілу зацікавленість у приховуванні його слідів, які знаходяться на тілі. Окрім того, позбавити слідчого можливості виявляти ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості підозрюваного, означає зробити неможливим встановлення істини у багатьох кримінальних провадженнях [5, с. 72].

Борідько О.А., Парасочкіна К.В. і Пономаренко Г.О вказують, що для встановлення особливих прикмет або слідів кримінального правопорушення необхідно оглянути частини тіла людини, які закриті одягом, то слідчий пропонує освідуваній особі роздягнутися повністю або зняти визначені предмети одягу. У випадку відмови освідуваної особи виконати ці дії слідчий за допомогою співробітників органу дізнання проводить освідування у примусовому порядку [6, с. 50].

М.М. Михеєнко, В.Т. Нор і В.П. Шибіко зазначають, що освідування підозрюваних і обвинувачених може проводитись як у добровільному, так і в примусовому порядку. Освідування потерпілого й свідка проводиться за їх згодою. Однак далі автори заперечують собі, вказуючи, що як виняток, потерпілого можна освідувати примусово, але лише тоді, коли підозрюваний заявляє про це клопотання, захищаючись від обвинувачень у вчиненні насильницького кримінального правопорушення,

висунути потерпілим. Свідок може бути підданий освідуванню і для того, щоб пересвідчитись у тому, що він є очевидцем кримінального правопорушення [7, с. 254].

У процесуальній літературі містяться пропозиції щодо посилення гарантій обґрунтованості примусового освідування потерпілих та свідків. З цією метою дослідники пропонують передбачити в законі можливість примусового освідування з санкції суду [8, с. 63–64].

С.М. Стахівський погоджується з науковцями, які вважають, що освідування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку. Це стосується всіх осіб (включаючи потерпілого). Постанова слідчого про освідування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого — встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди заінтересовані у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідування можна розуміти як приховану протидію [9, с. 32].

М.С. Строгович зазначає, що потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідуванню проти їх волі, підкреслюючи, що встановлення істини у справі не повинно порушувати законні права і інтереси громадян [10, с. 126].

І.А. Антонов додає, що освідування, яке поєднане з примусовим оголенням частин тіла потерпілого і свідка (особливо за справами про статеві злочини), є неприпустимим у будь-яких випадках [4, с. 167].

Заслугує на увагу пропозиція окремих авторів щодо обов'язкової присутності лікаря при примусовому освідуванні. До його завдання має входити нагляд за тим, щоб при освідуванні не застосовувались заходи фізичного впливу, які є небезпечними для здоров'я [11, с. 86]. Присутність понятих у такому випадку має бути обов'язковою, а не на розсуд слідчого за необхідності. Все це має бути відображено в протоколі освідування [9, с. 32].

Проведене анкетування співробітників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що з 237 опитаних слідчих лише 12 запрошували понятих, інші використовують представлену законом можливість і не запрошують понятих.

С. О. Сафронів вказує, що коли приймається рішення про освідчення за участю понятих, слід враховувати можливу сором'язливість особи, яка освідчується, внаслідок чого може виникнути конфліктна ситуація [12, с. 14].

На підставі дослідження, І.А. Антонов дійшов висновків, що відмова від примусового освідчення не несе суттєвої шкоди принципу публічності кримінального процесу і це, в певній мірі, відповідає моральним і правовим критеріям кримінально-процесуальної діяльності [4, с. 165].

Анкетування співробітників слідчих підрозділів в умовах сьогодення, дозволяє дійти висновків, що під впливом часу кількість осіб, які свідомо ухиляються від проведення освідчення, значно зростає, зокрема: 87 % — підозрюваних, 43 % — обвинувачених, 21 % — потерпілих, 9 % — свідків. Зважаючи на це, ми підтримуємо думку вчених, які вказують на можливість і доцільність освідчення підозрюваних, обвинувачених, потерпілих і свідків. Це дозволить вчасно виявляти сліди кримінального правопорушення, перешкоджати знищенню речових доказів, прив'язати конкретних осіб до злочинної події.

Окрім того, в науковій літературі існує думка про те, що за непокору свідка (потерпілого) постанові слідчого про освідчення необхідно встановити адміністративну відповідальність. При такому вирішенні питання примус не доводився б до ступеня фізичного насильства над особою. Щоправда, адміністративне стягнення також є насильством, оскільки воно приводиться до виконання примусово. Однак воно не пов'язане з діями, які здаються потерпілому або свідку образливими і для уникнення яких він згоден бути підданим покаранню. Таку думку підтримують і інші вчені, зазначаючи, що такий захід — це вид психічного впливу на особу, яка освідчується, свого роду психічний примус. Окрім того, як бути слідчому, коли після накладення адміністративного стягнення свідок, потерпілий знову відмовиться від проведення цієї слідчої дії? Загроза адміністративного стягнення викликає страх, принижує людину, змушує діяти проти своєї волі, розглядається як насильство. У відповідь вона може викликати або пасивну поведінку людини, воля якої пригнічена, або активний опір [5, с. 74].

Отже, примусове освідчення за рішенням органу розслідування може бути застосовано до будь-яких учасників процесу. Постанова слідчого

про освідування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими. До того ж завдання слідчого — встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди зацікавлені у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідування можна розуміти як приховану протидію [9, с. 32].

Примусове освідування може бути застосовано за таких умов: якщо є достатні дані вважати, що на тілі певної особи є сліди кримінального правопорушення або інші ознаки; якщо їх вивчення та закріплення має незамінне доказове значення у кримінальному провадженні; якщо особа відмовилась бути освідуваною добровільно; дії з примусового освідування не повинні зашкодити здоров'ю особи, яка освідується; під час провадження освідування обов'язкова присутність лікаря; примусове освідування має проводитись за вмотивованою постановою прокурора. Отже, освідування є досить важливою й поширеною слідчою дією, тактичне забезпечення якої, на сьогодні, потребує законодавчого врегулювання.

Література

1. Торбин Ю. Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. / Торбин Ю.Г. — М., 2001. — 28 с.
2. Виноцкий Л. В. Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии: Учебное пособие / Л.В. Виноцкий. — Караганда, 1982. — 34 с.
3. Труханова А. А. Проблемы допустимости доказательств в деятельности защитника / А.А. Труханова // Следователь. — 1997. — № 1. — С. 73.
4. Антонов И. А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей / И.А. Антонов — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. — 236 с.
5. Маринів В. Правові засади освідування особи / Маринів В. // Вісник Прокуратури. — 2003. — № 12 (30). — 71–76.
6. Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г. О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. / Борідько О. А., Парасочкіна К. В., Пономаренко Г. О. — Херсон: Видавець Чуєв С. М., 2006. — 72 с.

7. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. — К., 1999. — 536 с.
8. Пичкалева Г. Нравственный аспект принудительного освидетельствования потерпевших / Пичкалева Г. // Соц. Законность. — 1976. — № 3. — С. 63–66.
9. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С. М.. — К.: Атіка, 2009. — 64 с.
10. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / Строгович М. С. — М., 1968. — Т. 2.
11. Винницький Л.В. О процессуальной сущности освидетельствования / Винницький Л.В. // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. — Ташкент, 1982. — С. 77–86.
12. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. О. Сафронов. — Київ, 1999. — 19 с.

Чернявський Сергій Сергійович,
начальник наукової лабораторії з
проблем розкриття та розслідування
злочинів Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, с.н.с.

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ФАКТОМ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

Передумовою початку кримінального провадження за ст. 209 КК України є встановлення в діях особи (осіб) ознак суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів. Слід відмітити особливість існування тісних зв'язків між злочинами, що поєднує їх в єдине коло протиправної діяльності і характеризується наявністю як «основних» (ст. 190, 191, 364, 365, 368 КК України), так і «супутніх» злочинів (ст. 200, 205, 358, 366 КК України), які є предикатними по відношенню до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Специфіка початку досудового розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, полягає в тому, що внести відомості до ЄРДР виявлені кримінальні правопорушення за ст. 209 КК України можна лише за наявності достатніх фактичних даних, які вказують на високу ступінь ймовірності злочинного походження тих доходів, що вважаються предметом відмивання, тобто лише після внесення відомостей за предикатним злочином.

Приймання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця і часу їх вчинення, повноти отриманих даних, а також особистості заявника, повинно здійснюватись тим правоохоронним органом, до якого надійшло звернення чи повідомлення, цілодобово слідчим або іншою службовою особою.

Джерелами інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу державної влади, уповноваженого

розпочати досудове розслідування, є, зокрема повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень.

Ознаки легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, зазвичай виявляються при досудовому розслідуванні іншого кримінального правопорушення або під час проведення оперативно-розшукових заходів відповідними підрозділами МВС України, податковою міліцією, оперативними підрозділами СБУ з перевірки інформації про сам предикатний злочин чи із забезпечення його розслідування, а також заяв, повідомлень громадян чи засобів масової інформації та повідомлень Держфінмоніторингу України про фінансові операції, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) злочинних доходів або фінансуванням тероризму.

Узагальнення та аналіз слідчої практики засвідчив, що найчастіше джерелами інформації про вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом є такі: 1) заяви та повідомлення громадян чи юридичних осіб; повідомлення Держфінмоніторингу; 2) повідомлення від інших суб'єктів державного фінансового моніторингу (НБУ, Мінфіну, Мінюсту, Міністерства транспорту та зв'язку, Міністерства економіки України, ДКЦПФР, Держкомпасу); 3) повідомлення державних регуляторних органів (Міндоходів, Держфінінспекції, НБУ, НКЦПФР, Нацкомісії з регулювання ринків фінансових послуг України та ін.) за результатами проведення планових і позапланових документальних перевірок (ревізій); 4) повідомлення від суб'єктів первинного фінансового моніторингу за результатами дослідження (аналізу) фінансових операцій); 5) результати проведення оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами ОВС, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 6) матеріали кримінальних проваджень.

КПК 1960 р. у ст. 94 передбачав широкий перелік приводів до порушення кримінальної справи. У новому ж КПК України законодавець зважає кількість джерел одержання інформації про кримінальні правопорушення до двох — надходження до правоохоронного органу заяви чи повідомлення або безпосереднє виявлення слідчим, прокурором або іншою службовою особою ознак злочину чи кримінального проступку.

У зв'язку з прийняттям нового КПК слід проаналізувати можливі наслідки розгляду узагальнених матеріалів Держфінмоніторингу правоохоронними органами. Йдеться про матеріали, які були об'єктом фінансового моніторингу і за результатами аналізу яких вбачаються факти відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, чи фінансування тероризму, або суспільно небезпечного діяння, що передує легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом (п. 27 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» (у редакції Закону України від 18 травня 2010 р. № 2258–VI).

Вважаємо за необхідне виокремити дві ситуації, що впливають зі змісту цієї норми та створюють різні правові наслідки: 1) узагальнені матеріали є повідомленням про злочин і містять підстави для прийняття правоохоронними органами рішення (за КПК 1960 р. термін розгляду матеріалів не перевищував 10 днів, а за новим КПК України — занесення до ЄРДР протягом 24 годин); 2) узагальнені матеріали є підставою для проведення правоохоронними та розвідувальними органами України оперативно-розшукової діяльності (відповідно до п. 4 абз. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). У цій ситуації такі матеріали не вважаються підставою для початку кримінального провадження, оскільки призначені для службового користування та за своєю сутністю є різновидом первинної оперативної інформації.

На етапі внесення відомостей про кримінальне правопорушення з ознаками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, до ЄРДР за результатами попередньої перевірки заяв і повідомлень фізичних або юридичних осіб чи в разі самостійного виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, можливі такі типові ситуації: 1) виявлено злочин, в результаті якого отримані злочинні доходи і за чинним законодавством його віднесено до розряду предикатних, тобто передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох і більше років, а в подальших діях правопорушника є ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 209 КК; 2) виявлено злочин, в результаті якого одержано злочинні доходи і в подальших діях злочинця

(злочинців) є ознаки об'єктивної сторони легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, але за чинним законодавством цей злочин виключено із числа предикатних; 3) виявлено злочин, який хоча формально і віднесено до розряду предикатних, але який, водночас, не призвів до безпосереднього отримання злочинних доходів; 4) виявлено декілька злочинів, один з яких хоча формально і віднесено до розряду предикатних, але в результаті його вчинення безпосередньо злочинні доходи не отримано, в той же час інший злочин хоча і виключено із числа предикатних (ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів), але саме він призвів до безпосереднього отримання доходів злочинного походження; 5) виявлено ознаки здійснення сумнівних фінансових операцій, укладання правочинів, які можуть свідчити про вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, але відомості щодо предикатного злочину відсутні.

Перша ситуація є доволі розповсюдженою і, як правило, не викликає певних труднощів щодо вирішення питання про початок кримінального провадження. Цьому сприяє і редакція ст. 209 КК України, диспозицію якої викладено таким чином, що під ознаки легалізації підпадають практично будь-які дії із злочинними доходами навіть ті, що не пов'язані із приховуванням (маскуванням) джерел їх походження, наданням їм видимості законно отриманих.

Другу ситуацію за своєю пізнавальною сутністю також можна віднести до числа простих, оскільки її інформаційну основу складають формальні положення закону щодо визначення ознак предикатного злочину. Якщо ж такі ознаки відсутні, то кримінальне провадження підлягає закриттю за відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України).

Третя і четверта ситуації для свого розв'язання потребують більш ретельного дослідження джерел походження злочинних доходів. Достатньо поширеним є злочин, пов'язаний з ухилення від сплати податків шляхом внесення у звітні документи, що надходять до податкових органів, неправдивої інформації. Такого роду дії злочинців слідчі правильно кваліфікують за сукупністю відповідних частин ст. 212 КК (ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів) і ст. 366 КК

(службове підроблення). Відомо, що ст. 212 КК України виключена з числа предикатних щодо легалізації, а ст. 366 КК взагалі за формальними підставами не може бути віднесена до категорії предикатних, оскільки передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років. Крім того, помилковість віднесення службового підроблення до числа предикатних полягає ще й у тому, що вчинення цього злочину не призводить до безпосереднього одержання доходів злочинного походження, оскільки виконує виключно допоміжну функцію (є елементом способу вчинення «основного» злочину).

П'ята ситуація виникає у тих випадках, коли в ході фінансового моніторингу, податкових або аудиторських перевірок, оперативного-розшукових заходів виявляються ознаки сумнівних фінансових операцій, укладених правочинів та інших дій, які можуть свідчити про здійснення легалізації. В даному разі, як відзначалося раніше, почати кримінальне провадження за ознаками ст. 209 КК України неможливо (що не виключає «первинної» реєстрації таких відомостей в ЄРДР), а тому в ході регламентованої Положенням про порядок ведення ЄРДР (з доповненнями) семиденної перевірки обов'язково треба з'ясувати, чи мають кошти або інше майно, з якими здійснено дії щодо легалізації, кримінальну природу походження, чи отримані вони в результаті вчинення злочину, який за чинним законодавством віднесено до розряду предикатних.

Шаблюстий Володимир Вікторович,
доцент кафедри кримінального
права та кримінології
факультету з підготовки слідчих
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ДО ОСІБ, ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

В системі запобіжних заходів кримінально-процесуальним гарантіям відведено вагоме місце. При цьому їх найбільша концентрація спостерігається навколо тих дій, які мають спрямування на обмеження особистої свободи. Саме з цієї причини затримання та арешт особи постають в центрі найбільшої уваги в аспекті оцінки процесуальних гарантій в механізмі застосування запобіжних заходів у сфері кримінальної юстиції [1, с. 113].

На нашу думку, слід критично поглянути на кримінально-процесуальні гарантії досудового розслідування тих діянь, питання про форму та зміст яких залишається відкритим.

Главою 25 Розділу III Кримінального процесуального кодексу (далі — КПК) України передбачено особливості досудового розслідування поки що неіснуючих кримінальних проступків (ст.ст. 298–302) [2].

У ч. 1 ст. 176 КПК України зазначено, що запобіжними заходами є особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт та тримання під вартою. Разом з тим, ст. 299 КПК України прямо забороняє під час досудового розслідування кримінальних проступків застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою.

Автори першого науково-практичного коментаря нового кримінального процесуального закону наступним чином пропонують розуміти зміст цієї норми. Дана стаття узгоджується із п. 3 Розділу 2 Рекомендації

№ 6 К (87) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 17 вересня 1987 р. «Щодо спрощення кримінального правосуддя» про те, що не слід під час спрощеного провадження застосовувати фізичні заходи примусу, особливо взяття під варту. Зазначені у цій статті запобіжні заходи не можуть бути застосовані до особи, підозрюваної у вчиненні кримінального проступку, і у тому разі, коли вона порушила раніше обраний запобіжний захід. Кримінальним процесуальним законом дозволено законне затримання будь-якою особою, яка не є уповноваженою службовою особою, іншої особи за вчинення кримінального проступку. Кожен, хто здійснив законне затримання, зобов'язаний негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження затриманого (ч. 3 ст. 207 КПК України). З'ясувавши, що затриманою особою вчинено кримінальний проступок, уповноважена службова особа не має права доставляти особу до органу досудового розслідування в порядку ст. 210 КПК України, а зобов'язана звільнити затриманого [3, с. 450–451].

У зв'язку із цим стає незрозумілим, яким чином до фізичних заходів примусу належить застава. Саме тому слід поглянути на можливі склади кримінальних проступків з точки зору можливості провадження дізнання по них без застосування, наприклад, домашнього арешту.

Не вдаючись до аналізу проблеми запровадження в Україні правового інституту кримінального проступку, слід визнати, що проект закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу (далі — КК) України щодо введення інституту кримінальних проступків» [4], який спочатку було відкликано ініціатором 12.12.2012 р., а потім знову у попередньому вигляді зареєстровано у Верховній Раді України на початку 2013 р., не позбавлений численних недоліків та містить значну кількість положень, що можуть призвести до неможливості розслідування окремих злочинів. Мова йде в тому числі про кримінальні проступки, який у згаданому проекті нараховується близько 166.

Ще у 70-х роках ХХ століття вчені зазначали, що відокремлення розглянутої категорії правопорушень дозволить вивільнити сили для протидії з найбільш небезпечними посяганнями за рахунок встановлення спрощеного процесу по справах про кримінальні проступки [5, с. 59; 6, с. 90]. Дослідження ще радянських вчених показали, що одним із головних

чинників, що викликає помилки у правозастосовній діяльності, — велика службова завантаженість працівників правоохоронних органів [7, с. 104].

Разом з тим, КПК України відмінив дослідчу перевірку заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються. Всі вони виключно слідчим заносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань і одразу розпочинається кримінальне провадження. У зв'язку із цим завантаженість слідчих збільшилась у рази і виникло питання про забезпечення притягнення кожного, хто вчинив злочин, до відповідальності.

Враховуючи вже існуючу завантаженість слідчих підрозділів, слід визнати, що запровадження правового інституту кримінального проступку лише ускладнить і без того непросту ситуацію. Необхідно буде здійснювати досудове розслідування та притягувати до кримінальної відповідальності, зокрема, за дрібне хуліганство, за порушення тиші, практично за всі порушення правил дорожнього руху водіями транспортних засобів та за вчинення багатьох інших сьогоденішніх адміністративних правопорушень.

У зв'язку із наведеним, логічно виникає риторичне запитання: яким чином слідчому забезпечити якісне, а головне вчасне досудове розслідування кримінального проступку, по якому підозрюваний порушує умови особистого зобов'язання, перешкоджає встановленню обставин кримінального правопорушення? Адже до такої особи крім особистої поруки жодного іншого запобіжного заходу є неможливим. Також може виникнути питання стосовно законності можливих доручень оперативним підрозділам на забезпечення виконання підозрюваним умов особистого зобов'язання.

Можливо, до таких осіб буде доцільно застосовувати і домашній арешт, і заставу. Вважаємо, що доцільність цього можуть підтвердити потерпілі від поки що злочину, передбаченого ч. 1 ст. 129 КК України. Навряд чи потерпіла, наприклад, вагітна жінка або дитина, «будуть раді» щоденно зустрічати особу, яка погрожувала позбавити їх життя. Домашній арешт може стати дійсно дієвим засобом і забезпечення кримінального провадження, і, що головне, безпеки інших учасників кримінального провадження.

Отже, неминучість запровадження в Україні правового інституту кримінального проступку зумовлює внесення змін та доповнень до ст. 299 КПК України. Пропонуємо вказану норму викласти у наступній редакції:

«під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою».

На нашу думку, така пропозиція матиме навіть виховний вплив на підозрюваного, адже він буде знати, що безкарно, тобто так, як зараз передбачено, порушувати умови особистого зобов'язання або особистої поруки не вдасться та повністю відповідатиме взятим державою Україна на себе міжнародних зобов'язань.

Література

1. Смоков С. М. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві України: [монографія] / С. М. Смоков, К. Г. Горелкіна. — Одеса: Астропринт, 2012. — 152 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9—10. — ст. 88. — З наступними змінами і доповненнями.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. / за ред. Гончаренко В. Г., Нора В. Т., Шумила М. Є. — Х.: Право, 2012. — 844 с.
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків. — Проект Закону України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42733.
5. Иванов Ю. Исследование проблемы неотвратимости наказания / Ю. Иванов // Социалистическая законность. — 1976. — № 1. — С. 59.
6. Гуляев А. П. Дифференциация уголовных деяний и уголовно-процессуальное право / А. П. Гуляев // Советское государство и право. — 1986. — № 7. — С. 90.
7. Вопленко Н. Н. Причины ошибок в правоприменении (опыт конкретно-социологического изучения) / Н. Н. Вопленко // Советское государство и право. — 1982. — № 4. — С. 104.

Шевчишин Артем Вікторович,
начальник відділу Головного
слідчого управління МВС України,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРЯДКУ ПРИЙНЯТТЯ, РЕЄСТРАЦІЇ ТА ПЕРЕВІРКИ ЗАЯВ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

З моменту набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (з 20 листопада 2012 року), запроваджено новий порядок прийняття, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події.

Однією з найважливіших змін є відмова від інституту порушення кримінальної справи, який був запроваджений ще главою 7 КПК УРСР 1922 року. За новим КПК України громадяни отримали можливість реалізувати право на захист своїх інтересів одразу після надходження заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, адже раніше була можливість прийняти рішення про відмову в порушенні кримінальної справи, що значно обмежувало громадян в їх правах (так, наприклад, з 01.01. по 20.11.2012 було прийнято приблизно 2,5 млн. рішень про відмову в порушенні кримінальних справ). При цьому, кожна заява або повідомлення громадян повинні розглядатися та вноситися не пізніше 24 годин до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР).

Крім того, на початковому етапі розслідування виникали питання і щодо порядку прийняття рішень за фактами ненасильницької смерті громадян. Із вступом в дію нового КПК України всі повідомлення про факти смерті громадян, незалежно від характеру смерті, реєструвалися до ЄРДР, в зв'язку з чим значно зросли статистичні показники, щодо кількості зареєстрованих вбивств (з 20.11.2012 по 01.02.2013 до ЄРДР зареєстровано майже 16 тис. таких фактів). Проте, сьогодні ці проблеми усунуті, оскільки видано спільний наказ МВС України, МОЗ України, ГП України від 28 листопада 2012 року № 1095/955/119 «Про затвердження

Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини», яким передбачено можливість складання працівником міліції (дільничним чи оперативним працівником) і лікарем (фельдшером) висновку щодо ненасильницької смерті людини за місцем проживання при виявленні трупа за місцем проживання без ознак насильницької смерті чи підозри на таку (при смерті від захворювань чи природної смерті від старості). За таких умов огляд трупа, відповідно до вимог КПК України, не проводиться, а повідомлення про виявлення трупа не вноситься до ЄРДР.

З метою покращення роботи у вказаному напрямку Міністерством вжито ряд організаційних та практичних заходів, спрямованих на безумовне виконання вимог КПК в частині повної та своєчасної реєстрації відомостей про кримінальні правопорушення. Це дозволило позбавитися формального відношення міліції до реагування на заяви та повідомлення про злочини. Так, лише за три місяці 2013 року розпочато досудове розслідування майже у 400 тис. кримінальних проваджень, що майже в 4 рази більше ніж торік (у 2012 році за цей же період було порушено приблизно 110 тис. кримінальних справ).

У свою чергу такий порядок вимагає більшої оперативності всіх служб органів внутрішніх справ, оскільки з першої ж доби реєстрації заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення повинні проводитися відповідні процесуальні дії, спрямовані на встановлення особи правопорушника та відновлення порушених прав потерпілого.

Слід також зазначити, що статтями 214 (початок досудового розслідування) та 284 (закриття кримінального провадження) КПК не передбачений порядок реєстрації і прийняття рішення по повідомленням про кримінальне правопорушення щодо якого до набрання чинності КПК було прийнято рішення про закриття кримінальної справи або ж винесена постанова про відмову в порушенні кримінальної справи.

Повідомлення по таким заявам повинні вноситися до ЄРДР і по ним проводиться досудове розслідування, після чого приймається рішення про закриття кримінального провадження.

Наявність нескасованого рішення про закриття кримінального провадження або рішення про відмову в порушенні кримінальної справи за

тим же фактом не дає можливості закрити розпочате повторно кримінальне провадження, що призводить до дублювання роботи слідчого, прокурора, суду, оскільки повторне закриття такого провадження з підстав, передбачених ст.284 КПК можливе після внесення відомостей по заяві до ЄРДР, проведення необхідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

В той же час, прокурор позбавлений можливості скасувати постанову про відмову в порушенні кримінальної справи, оскільки відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 36 КПК прокурор уповноважений скасовувати лише незаконні і необґрунтовані постанови слідчого, а не інших працівників міліції.

З метою усунення вказаних, на нашу думку, недоліків КПК вважається за доцільне внести зміни до КПК шляхом доповнення ст.284 КПК України такою підставою для закриття кримінального правопорушення як наявність нескасованої постанови про закриття кримінального провадження (справи) або ж постанови про відмову в порушенні кримінальної справи за тим же фактом.

Шинкаренко Ігор Ростиславович,
професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор

Кириченко Олег Вікторович,
начальник кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ІМІТУВАННЯ ОБСТАНОВКИ ЗЛОЧИНУ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Відповідно до ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину [1].

Таким чином, імітування обстановки злочину є однією із форм контролю за вчиненням злочину. В той же час аналіз публікацій з проблем розробки теоретико-правових основ проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснених К. В. Антоновим, Р. І. Благуютою, М. П. Водьком, В. Г. Гончаренком, Ю. М. Грошевим, О. М. Джужою, О. Ф. Долженковим, С. В. Єськовим, А. В. Іщенко, Н. С. Карповим, Є. Д. Лук'янчиковим, В. Т. Маляренком, Д. Й. Никифорчуком, М. А. Погорельським, Б. Г. Розовським, В. О. Черковим, М. Є. Шумилою, показав, що на сьогодні фактично не розроблена низка теоретико-прикладних проблем використання імітування обстановки злочину під час кримінального провадження.

Аналіз сучасних досліджень з даної проблематики та Довідкового керівництва з кримінального судочинства (ОБСЄ) дають підстави стверджувати, що під імітуванням обстановки злочину слід розуміти штучне зображення будь-яких подій, фактів або обставин, які, ставши відомими особі, що перевіряється на причетність до вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, створюють уяву про його вчинення [2-7].

Враховуючи норми чинного КПК та відповідних нормативних актів країн Європи, завданням імітування обстановки злочину є вплив на ситуацію в цілому або на її компоненти з метою забезпечення викриття злочинних намірів особи. Таким чином, загальною метою імітування обстановки злочину є попередження, припинення й розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

Здійснений аналіз загальних основ проведення правоохоронними органами імітування обстановки злочину дозволяє визначити основні елементи: легендування, матеріальне та технічне забезпечення.

Легендування — це цілеспрямована передача особі, яка перевіряється на причетність до вчинення злочину, правдоподібної інформації, що об'єктивно обумовлює порядок провадження дій у напрямку, бажаному для досягнення поставлених слідчих та оперативно-тактичних завдань.

Легенда — це вигадані, але правдоподібні відомості про нібито існуючі явища, події, обставини тощо, які дають можливість зашифрувати негласні слідчі (розшукові) дії та їх мету. Легенда повинна відповідати таким вимогам, як правдоподібності, реальності, конспіративності, законності.

Матеріальне та технічне забезпечення легенди дозволяє ввести в оману розроблювану чи підозрювану особу і створює сприятливі умови для вирішення завдань кримінального провадження.

Імітування обстановки злочину складається з чотирьох основних етапів.

Перший етап — всебічне вивчення та оцінювання умов, що виключають або ускладнюють його реалізацію, тобто встановлення неможливості своєчасного запобігання, швидкого і повного розслідування злочину, встановлення особи злочинця з використанням природно сформованих сприятливих умов.

Другий етап — уявне передбачення та обґрунтування чинників, які необхідні в конкретних умовах місця й часу для успішного вирішення завдань кримінального судочинства.

Третій етап — складання уявної моделі проведення імітування з метою створення сприятливих умов для здійснення слідчих дій щодо запобігання та розслідування злочинів, розшуку й затримання злочинців. На цьому етапі складається легенда, здатна дезорієнтувати розроблювальних осіб, викликати в них переконаність у чому-небудь, що відповідає інтересам кримінального провадження.

Четвертий етап — складання детального письмового плану вирішення імітування обстановки злочину шляхом застосування різних негласних слідчих дій.

Згідно з ч. 5 ст. 271 КПК, порядок і тактика проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину визначається законодавством.

Разом з тим, на сьогодні порядок та тактика проведення імітування обстановки злочину, а також проведення інших видів контролю за вчиненням злочину, на законодавчому рівні не визначено. Лише деякі організаційні аспекти відображені в Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/936/16875/5. На наш погляд, положення ч. 5 ст. 271 КПК є зайвим [9]. Організаційно-тактичні аспекти проведення контролю за вчиненням злочину, як й інші негласні (розшукові) слідчі дії, необхідно передбачити у зазначеній Інструкції. Це зумовлено потребами практики.

Окрім того, викладене дає підстави зробити наступні висновки:

- по-перше, нагальною є потреба у нормативному закріпленні процедури прийняття рішення, проведення, оформлення результатів та використання отриманих матеріалів конкретно кожної негласних з перерахованих у КПК України слідчих дій;

- по-друге, у відповідній Інструкції деталізувати особливості організації, процедури та тактики здійснення кожної слідчої дії окремо, визначивши розділи: «Організація та тактика здійснення негласних слідчих дій з втручанням у приватне спілкування», «Організація та тактика здійснення контролю за вчиненням злочину» та ін.;
- по-третє, потребує запровадження окремого навчального курсу з організації та тактики здійснення негласних слідчих (розшукових) дій під час кримінального провадження.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Голос України. — 2012. — № 90-91.
2. Справочное руководство по уголовному судопроизводству [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://polis.osce.org/library/f/3071/1897/OSCE-AUS-SPM-3071-RU-Справочное_руководство_по_уголовному_процессу.pdf.
3. Варавя В. В. Концепт інституту негласних слідчих дій у контексті нового кримінального процесуального законодавства України / В. В. Варавя // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук. — практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 верес. 2012 р.). — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. — С. 39–42.
4. Водько М. П. Гармонізація кримінально-процесуальних і оперативно-розшукових правових норм у проекті нового КПК України / М. П. Водько // Південноукраїнський правничий часопис. — 2012. — № 1. — С. 197–201.
5. Глушков В. О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. 2011. — № 2 (6). — С. 42–50.
6. Мовчан А. В. Співвідношення термінів, «оперативно-розшукові заходи» та, негласні слідчі (розшукові) дії» / А. В. Мовчан // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 21 верес. 2012 р.). — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. — С. 142–146.
7. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2012. — № 2. — С. 15–23.

8. Негласні слідчі (розшукові) дії: Курс лекцій / За заг. ред. Д. Й. Никифорчука. — К.: НАВСУ, 2012. — 86 с.
9. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/936/16875/5.

Юзікова Наталія Семенівна,
доцент кафедри адміністративного
і кримінального права
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ТА ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ (відповідальний та професійний рівні)

Постійної уваги потребують питання захисту прав дитини, забезпечення умов для соціально прийняттого розвитку у суспільстві та мотивації позитивної активності. Національна політика України, ґрунтуючись на міжнародних правилах, принципах та враховуючи міжнародні рекомендації спрямовує реформаторський вектор на формування відповідних підходів, принципів гуманного, конструктивного та ефективного поводження з неповнолітніми при здійсненні правосуддя, а також запобігання й протидії злочинності неповнолітніх.

У Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінських правилах») зосереджено увагу на тому, що правосуддя щодо неповнолітніх повинно бути складовою національного розвитку держави у межах всебічного забезпечення соціальної справедливості для усіх неповнолітніх. Наголошено на необхідності систематичного розвитку та координації системи правосуддя щодо неповнолітніх з метою підвищення та підтримки на належному рівні кваліфікації персоналу, охоплюючи їх методи, підходи та ставлення.

У Рекомендаціях Комітету Міністрів державам-членам про нові методи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх та ролі правосуддя щодо неповнолітніх (прийнято Комітетом Міністрів 24 вересня 2003) передбачено, що основні цілі правосуддя у справах неповнолітніх і пов'язаних з ним заходів для боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх повинні бути спрямовані на запобігання правопорушень і повторних правопорушень;

реінтеграцію правопорушника у суспільство та задоволення потреб та інтересів потерпілих.

На реалізацію вищезначених міжнародних норм спрямовані положення ст. ст. 91, 485 нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі КПК), де зазначено коло обставин, що підлягають з'ясуванню під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

У національному законодавстві було втілено міжнародні норми щодо професійного рівня фахівців у сфері ювенального правосуддя у формі спеціалізації у процесі кримінального провадження щодо неповнолітнього: здійснення провадження слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ст.484 КПК); наявність у місцевих загальних судах та апеляційних судах областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим спеціалізації зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх (ст. 18 Закону України Про судоустрій та статус суддів).

Також варто звернути увагу на порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх у процесі застосування кримінально-правових заходів впливу у або примусових заходів виховного характеру, який стосується залучення слідчого, прокурора, слідчого судді, які зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям.

Завданням кримінального провадження, з одного боку, виступає захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а з іншого, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з метою застосування належної правової процедури та прийняття справедливого рішення на засадах верховенства права.

При реалізації права на справедливий і професійний суд, важливу роль відіграє закріплена у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК) специфіка захисту прав неповнолітніх при здійсненні правосуддя на всіх стадіях кримінального процесу; визначення процесуального

статусу неповнолітнього. Специфіка правового положення неповнолітнього полягає у спеціальному підході до допиту за участю законного представника, педагога, психолога, а в разі необхідності — лікаря (ст. 491 КПК); винятковому характері затримання і тримання під вартою, при обов'язковому повідомленні про це батькам або особам, які їх замінюють; передачі під нагляд батькам, опікунам піклувальникам або адміністрації дитячої установи, які беруть на себе зобов'язання забезпечити належну поведінку та прибуття неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді.

При реалізації принципу правосуддя щодо розумних строків кримінального провадження, процесуальної дії чи процесуального рішення законодавець наголошує на невідкладному розгляді чи здійсненні процесуальних дій відносно неповнолітньої особи (ст. 28 КПК).

Зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що стосуються ювенальної спеціалізації суддів, були процесуально закріплені у ст. 31. Прийнято Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де передбачено участь захисника при застосуванні до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру.

Незважаючи на позитивний характер законодавчих змін, щодо кримінального правосуддя відносно неповнолітніх пов'язаного із залученням відповідних фахівців і служб, проблема всебічного ювенального захисту неповнолітніх не вирішується. Так як відсутня спеціалізована підготовка фахівців: прокурорів, слідчих, суддів, адвокатів, які поряд з правовою підготовкою будуть озброєні знаннями педагогічного, психологічного напрямку і соціальними практиками. Законодавець, для суддів, що здійснюють кримінальне провадження у справах неповнолітніх передбачив тільки наявність 10 років стажу, а за відсутності суддів з таким стажем, обов'язки кримінального судочинства щодо неповнолітніх здійснює суддя, який має найбільший стаж роботи на посаді судді. Тому, одного боку ці норми є формою реалізації міжнародних правил здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (п.п.1.6; 12.1; 22.1, 22.2 Пекінських правил). А з іншого, без достатньої матеріальної та професійної бази — простим формальним підходом до механізму реалізації прав неповнолітніх при здійсненні правосуддя.

Крім того, для слідчих, прокурорів і адвокатів, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах неповнолітніх, законодавець навіть і стажу роботи за спеціальністю чи іншої професійної підготовки не передбачив.

Окремо слід звернути увагу на питання професійної підготовки. Це, в першу чергу стосується

Забезпечення професійної компетентності кадрового складу осіб, які виконують процесуальну діяльність у сфері захисту прав дитини, правосуддя щодо неповнолітніх та попередження злочинності серед неповнолітніх необхідно здійснювати шляхом спеціалізації, використання професійної підготовки, навчання в процесі роботи, курсів перепідготовки та інших видів навчання. Спеціальна професійна підготовка ювенального характеру необхідна не тільки для здійснення відповідального та професійного правосуддя щодо неповнолітніх, а й спрямована на забезпечення ефективного запобігання злочинності неповнолітніх; поліпшення поведінки з неповнолітніми правопорушниками і подальшого їх повернення у суспільство.

Також, залишається невирішеною проблема створення спеціально обладнаних приміщень для здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. Нормативне проголошення ювенальної спеціалізації і акцент на формування умов, які найменшим чином порушують звичайний спосіб життя неповнолітнього і відповідають його віковим і психологічним особливостям, вимагає певної ізоляції дитини від загальної системи кримінальної юстиції, в тому числі і в рамках приміщень суду, прокуратури, органів внутрішніх справ.

У цілому, процесуальні норми спрямовані на гуманний підхід до особистості неповнолітнього обвинуваченого, підозрюваного та пов'язані з максимальним захистом від негативного впливу в процесі слідства. Так, законом передбачено, що в процесі кримінального провадження щодо неповнолітнього, у тому числі при застосуванні примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд і всі інші особи, які беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, який найменшим чином порушує звичайний уклад життя неповнолітнього і відповідає його віковим і психологічним особливостям;

роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати аргументи підлітка при прийнятті процесуальних рішень та вживати інші заходи, спрямовані на уникнення негативного впливу на дитину (484 КПК). Це повною мірою відповідає Конвенції ООН Про права дитини.

Таким чином, є підстави стверджувати, що у реформованому законодавстві закладені основи кримінального правосуддя щодо неповнолітніх на засадах гуманного, відповідального і адекватного судочинства, що відповідають міжнародним принципам та стандартам запровадженим у розвинутих і цивілізованих країнах.

А окремі положення законодавства потребують відповідного уточнення та розробки механізму їх запровадження у правозастосовну практику, що сприятиме відповідальному та професійному правосуддю і запобіганню злочинності неповнолітніх.

Юнацький Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ

Загальновідомо, що призначення та проведення експертизи — це процесуальна дія, що полягає в ухваленні рішення про залучення до кримінального провадження особи, що має необхідні спеціальні знання, для дослідження і формулювання висновків з поставлених питань.

Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається главою 38 КПК та здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей передбачених законом.

В цьому аспекті, серед новел кримінального процесуального кодексу є детальна регламентація призначення комплексної психолого-психіатричної і психологічної експертизи неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого (ст. 486).

Так, у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання і обранні заходу виховного характеру, може бути призначена психологічна експертиза.

Також підставами для призначення судово-психологічної експертизи психічно здорових неповнолітніх підозрюваних з метою з'ясування

їхньої здатності повністю усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними можуть слугувати дві групи факторів:

- а) дані, що характеризують особистість підозрюваного й умов його виховання та вказують на можливість відставання неповнолітнього в психічному розвитку в порівнянні з основною масою його однолітків (відомості про педагогічну занедбаність підлітка, погану успішність у школі, «дитячість» поведінки та ін.);
- б) відомості про характер вчиненого протиправного діяння, ситуацію й умови скоєння правопорушення (неумотивованість учинків, нерозмірність ваги діяння його приводу, що викликало незвичайну жорстокість, демонстративність і цинічність дій, легковажність, некритичне ставлення до вчиненого та ін.).

Зазначимо, що судово-психологічна експертиза призначається лише по відношенню до психічно здорових осіб, причетність яких до злочину вже встановлена [1, с.12]. Якщо дії лише приписуються даній особі, то немає сенсу аналізувати мотиви поведінки. Адже логіка психологічного дослідження не дозволяє експертові робити висновок про мотиви без аналізу конкретних дій. Експертне психологічне дослідження мотивів не може бути доказом причетності підозрюваного до вчинення злочину.

З урахуванням цього, вирішення питання про винність і відповідальність у подібних випадках вимагає ретельного вивчення психологічного механізму вчинення злочину через аналіз особливостей відображення об'єктивних умов (усвідомлення) залежно від особистісних особливостей, тимчасових змін психічної діяльності та ін.

До компетенції судово-психологічної експертизи неповнолітніх підозрюваних теоретично можуть бути віднесені будь-які питання психологічного змісту (особистісні особливості, психічні стани, мотиви та ін.), які мають значення для доказування й потребують для їхнього розв'язання застосування спеціальних професійних знань у галузі психології. Неможливо дати перелік усіх психологічних питань, які можуть виникати у зв'язку з розслідуванням конкретного правопорушення. Однак більшість із них так чи інакше пов'язана із встановленням психологічних аспектів вини неповнолітнього з використанням спеціальних знань психолога.

У подібних випадках доцільним буде застосування спеціальних знань у формі судово-психологічної експертизи для встановлення реальних можливостей суб'єкта: розуміти характер і вимоги ситуації, залежно від індивідуально-психологічних властивостей і психічного стану винного; передбачати настання наслідків діяння залежно від здатності до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, загального інтелектуального розвитку та ін.; керувати своїми діями.

Також зазначимо, що психологічне дослідження особи підозрюваного є проміжним при експертному дослідженні мотивації. Крім цього етапу, що пов'язаний з дослідженням стійких особливостей психічної діяльності підозрюваного, необхідно ще під час вивчення мотиваційного процесу проаналізувати ситуацію злочину і поведінку злочинця на різних етапах механізму його вчинення. Потрібно також простежити емоційні реакції підозрюваного на вчинене, його оцінку і ставлення до скоєного, до жертви, до себе. Наприклад, вплив погрози з боку потерпілого на підозрюваного залежить не лише від її змісту, реальності, спрямованості, але й від психологічних якостей того, кому погрожують, його віку, досвіду, характеру, сміливості, емоційної стійкості, впевненості у своїх силах, ставлення до заборон і цінностей, що охороняються законом тощо.

Встановлення мотиваційної сфери злочинних дій часто ускладнюється тим, що неповнолітні підозрювані, намагаючись полегшити своє становище, часто висувають версії, про вчинення злочину в стані афекту. Такі твердження названих осіб перевіряються шляхом проведення як психологічної так і комплексної психолого-психіатричної експертизи, які призначаються для встановлення наявності або відсутності стану афекту, здатності підозрюваного усвідомлювати свої дії і керувати ними [2, с. 63–64], а також дозволяють встановити системні властивості досліджуваного об'єкта (мотиваційна структура психіки підозрюваного), виявити результати взаємодії комплексу психологічних і психопатологічних факторів, розкрити їх зв'язки, взаємозалежність і взаємозумовленість [3, с. 106].

Приблизний перелік запитань, що можна поставити на вирішення судово-психологічної експертизи, видається таким [4, с. 151]:

- Які індивідуальні психологічні особливості підозрюваного?
- Чи є в нього такі психологічні особливості як (необхідно перелічити)?

- Чи справили вплив ці особливості психіки на процеси сприйняття певних обставин?
- Як саме вони вплинули на особу?
- Як вони вплинули на можливість керувати власною поведінкою особи?
- Чи не відбулося неадекватного сприйняття особою певних фактів?
- Яка, з урахуванням виявлених індивідуальних психологічних особливостей і ситуації, що склалася, мотивація дій підозрюваного, що становлять інтерес для розслідування?
- Чи перебувала особа на момент скоєння протиправних дій у стані фізіологічного афекту як психологічної підстави сильного душевного хвилювання?

Література

1. Алікіна Н. В. Психологічна експертиза в слідчій практиці: Навч. посібник. / Н. В. Алікіна., П. Д. Біленчук, М. А. Зубань, А. В. Ромашко.— Київ: Укр. акад. внутр. справ, 1993.— 56 с.
2. Сафуанов Ф. С. Психология криминальной агрессии / Ф. С. Сафуанов.— М.: Смысл, 2003.— 300 с.
3. Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лифшиц.— М., 1997. — 176 с.
4. Будіянський М. Ф. Кримінальна психологія: Навч. посіб. / М. Ф. Будіянський.— Одеса: Фенікс, 2003.— 229 с.

Янковська Оксана Геннадіївна,
науковий співробітник ДНДІ
МВС України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» одним з пріоритетних напрямів державної політики України визначає розвиток інформаційного суспільства та впровадження новітніх інформаційно-комп'ютерних технологій в усі сфери суспільного життя і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Рішення завдань підвищення ефективності і якості діяльності всіх ланок державного управління стосуються і органів внутрішніх справ. Профілактика правопорушень, боротьба із злочинністю, охорона громадського порядку та інші завдання, що вирішуються правоохоронними органами, вимагають подальшого вдосконалення техніки і методів управління на основі сучасних досягнень науки і практики, розробки і впровадження комп'ютеризованих систем, або, інакше кажучи, системного інформаційного озброєння.

Різноманіття і специфічність задач органів внутрішніх справ, що часто вирішуються в умовах невизначеності, неповної інформації, наявності випадкових чинників і ризику, соціально-психологічних і інших особливостей осіб, схильних до здійснення правопорушень, а також фактів суб'єктивного тлумачення правових норм, вимагають розробки нової методології управління на основі сучасних інформаційних технологій, наукових методів, комп'ютерної техніки і зв'язку.

Зокрема, це стосується проблеми щодо комплексів взаємозв'язаних задач в умовах функціонування галузевої комп'ютеризованої системи управління МВС України, маючи на увазі також послідовне нарощування потужності технічних засобів, інформаційної бази, інтелектуального рівня програмних засобів, кадрового та іншого потенціалу МВС України.

Вирішення проблеми вдосконалення розкриття та розслідування злочинів пов'язане безпосередньо з питаннями застосування засобів інформаційного забезпечення, оскільки на кожному етапі розслідування злочинів слідчі працюють саме з масивами інформації.

Інформаційно-пізнавальна діяльність щодо розслідування злочину починається, на нашу думку, ще до порушення кримінальної справи і може здійснюватися поза межами кримінально-процесуальних дій.

Так, відповідно до ч.2 ст. 214 чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань слідчим або прокурором. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність (ч. 3 ст. 214 КПК).

Одним з найважливіших завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування (ст. 2 КПК). Застосування цього завдання до процесу досудового слідства означає, що разом з якісними мають бути досліджені й кількісні та структурні характеристики щодо справи та функціональні зв'язки та взаємовідносини з іншими об'єктами. І в цьому аспекті засоби інформаційного забезпечення відіграють досить важливу роль, бо їх застосування розширює межі якісного підходу, робить таке дослідження комплексним та багатограним.

Інформаційне забезпечення діяльності підрозділів органів внутрішніх справ щодо розслідування злочинів можна розглядати як заходи щодо збирання, накопичення, систематизації та обробка інформації шляхом застосування різних методик і технологічних засобів.

Здійснення цієї діяльності неможливе без своєчасного, повного і достовірного надходження інформації, що в свою чергу унеможлиблює формулювання цілей діяльності, аналізування ситуації, визначення проблеми, підготовку й документальне оформлення необхідних рішень, організацію їх виконання та здійснення контролю.

Тому в цьому контексті, цілком природно, постає питання систематизації отриманої інформації, визначення шляхів щодо комплексного її використання.

Інформаційні системи, які створюються для збирання, накопичення і зберігання інформації частково задовольняють цю потребу. Використання інформаційних систем пришвидшує роботу слідчих, допомагає їм зорієнтуватися в особливостях оперативної обстановки, вивчити тенденції і закономірності стану злочинності, її причини й умови.

Але використання інформаційних систем в діяльності слідчих органів внутрішніх справ повинно, до того ж, допомагати у їх взаємодії з іншими підрозділами та службами.

Сьогодні, в процесі розслідування злочинів, слідчим доводиться працювати зі значною кількістю інформації, обсяги якої неухильно зростають. Інформаційну підтримку органів внутрішніх справ у розкритті і розслідуванні злочинів, встановленні та розшуку злочинців, забезпечення статистичною, аналітичною та довідковою інформацією здійснюють інформаційні підрозділи. Ефективність їх роботи залежить від можливості використання сучасних інформаційних технологій, аналітично-пошукових програмних засобів і обов'язковою умовою такої роботи стає системний підхід до використання наявного інформаційного ресурсу, тобто його інтеграція та взаємодія.

Справа в тому, що зараз у різних державних органах існує багато розрізнених інформаційних систем, які між собою ніяк не пов'язані і це є певною проблемою, оскільки слідчим у своїй діяльності доводиться отримувати та аналізувати інформацію не тільки ту, що є в наявності в системі МВС, але й таку, що надходить з інших державних органів. А існування різних автоматизованих систем не дає можливості їх ефективного використання.

На думку провідних фахівців, має бути створена єдина державна мережа інформаційних систем, пов'язаних між собою. Це допоможе налагодити співпрацю між правоохоронними органами та іншими державними установами. Зрозуміло, що для цього потрібні чималі зусилля та певний час, але це єдиний перспективний шлях розвитку в умовах глобальної інформатизації суспільства.

Першим кроком на цьому шляху має бути створення єдиної інтегрованої інформаційної системи правоохоронних органів України, метою якої є поліпшення координації організаційних, оперативно-розшукових, правових та інформаційних заходів правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю, підвищення рівня роботи в цій сфері.

Черговим кроком держави щодо вдосконалення інформаційного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ стало прийняття в 2009 році Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою із злочинністю», метою якої є створення інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи правоохоронних органів, що сприятиме реалізації державної політики з питань боротьби із злочинністю, що в свою чергу, має забезпечити створення умов для поліпшення координації організаційних, профілактичних, оперативно-розшукових заходів, а також підвищить ефективність інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності.

Для реалізації цього завдання необхідно, в першу чергу, визначити потреби правоохоронних органів в інформаційних ресурсах, удосконалити наявні та розробити нові нормативно-правових актів, які чітко визначатимуть порядок, стандарти, механізм та обсяги інформаційної взаємодії.

Перелік цих завдань є відображенням основних пріоритетів розвитку системи інформаційного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, орієнтованої на ефективність використання інформаційних ресурсів в практичній роботі.

Література

1. Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю: Указ Президента України від 31.01.2006 р. № 80/2006. — Режим доступу: [///www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
2. Про затвердження Державної програми інформаційно-телекомунікаційного забезпечення правоохоронних органів, діяльність яких пов'язана з боротьбою із злочинністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2009 р., № 321 — Режим доступу: [///www.zakon1.rada.gov.ua](http://www.zakon1.rada.gov.ua)
3. Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р., № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 27–28, ст. 182.

4. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р., № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 27–28, ст. 181.
5. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 — 2015 роки: Закон України від 09.01.2007р., № 537-V. — Режим доступу: [//www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16](http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16).

Інформаційне видання

Алфьоров Сергій Миколайович
Бойко Олексій Павлович
Обушенко Олександр Миколайович
Вітвіцький Сергій Сергійович
Рогальська Вікторія Вікторівна
Сліпченко Володимир Іванович

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ СЛІДЧИМИ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ»**

Матеріали друкуються в авторській редакції

Керівник видавничих проєктів Т. Ю. Бабенкова

Формат 60x84/16. Підписано до друку 07.04.2013.
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Обл.-вид. арк. 17,01. Ум. друк. арк. 18,14.
Наклад 350 прим.

Видавництво «Хай-Тек Прес»
Тел./факс (044) 424 03 56
e-mail: books@htpress.com.ua
www.htpress.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і книгорозповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 2688 від 15.11.2006 р.